

Pretoriana

TYDSKRIF

JOURNAL

VAN DIE GENOOTSKAP OUD-PRETORIA
OF THE OLD PRETORIA SOCIETY

Prys R 1,00 Price

REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA BURO VIR HERALDIK

NAMENS DIE RAAD EN DIE BURO
VIR HERALDIK word hierby krag-
tens subartikel 2(d) van artikel drie
en paragraaf (a) van artikel
veertien van die Heraldiekwet, 1962
(Wet Nr. 18 van 1962), gesertifiseer
dat 'n wapen
geregistreer is vir die

Genootskap Oud-Pretoria

soos aan die heraldiese regterkant
hiervan geïllustreer en hieronder
beskrywe as die volle en uitsluitende
eiendom van genoemde liggaam.
Wapen: Gevierendeel: 1ste, in rooi,
'n liggende sland op 'n los grond
van natuurlike kleur; 2de, in sil-
wer, 'n man op 'n perd van swart
wat deur 'n dubbel gekanteelde
rooi poort gallop; 3de, in groen,
'n Kaapse huis met gewel van
natuurlike kleur; 4de, in rooi,
twee skuinsgekruiste vere en
daarbo die V.O.C.-monogram,
alles silwer.

Wapenspreuk:

PRÆSENS IN PRÆTERITO

J. G. L. ...

Verskoning word gemaak vir die swak toestand van die Wapen.
Nuwe Wapenblokke word vervaardig.

Redakteur
N. A. Coetzee.

INHOUDSOPGAWE / INDEX

The Cashan Country	D.G. van der Byl	3
Genl.-Maj. George Cox se verslag 1896	Kol. dr. Jan Ploeger	13
Deelnemers aan Samespreking Kerkstraat-Wes Begraafplaas	Dr H.M. Rex	18
Interview with Dr J.C. Neethling	Elizabeth Proctor	35
De Kachelpijp Vereeniging		42
Die Begin van Roberts Heights (Voortrekkerhoogte)		43
East Fort – A Monument to the Vandals. Strubenskop	Merwyn Emms	47
Ken U Omgewing	G.R. Mulder	53
Die Capitol se Orrel	Jan Ebersohn	64
Uit die Albums van die Voorgeslagte	N.A. Coetzee	67
Fort on Muckleneuk Hill	J.N. Kirkness	99
Korrespondensie Brief aan Posmeester-Generaal en Antwoord		100
Die Vereniging Willem Punt	Finansiële State en Oproep om Fondse en Lede	102

THE CASHAN COUNTRY

A CENTURY AND A HALF AGO

(by D.G. van der Byl)

A hundred and fifty years ago the Magaliesberg Range in the central Transvaal was known as the Cashan Mountains to the black tribes inhabiting that area and to the early white visitors such as the Rev. Robert Moffat, Dr. Andrew Smith and Captain Cornwallis Harris.

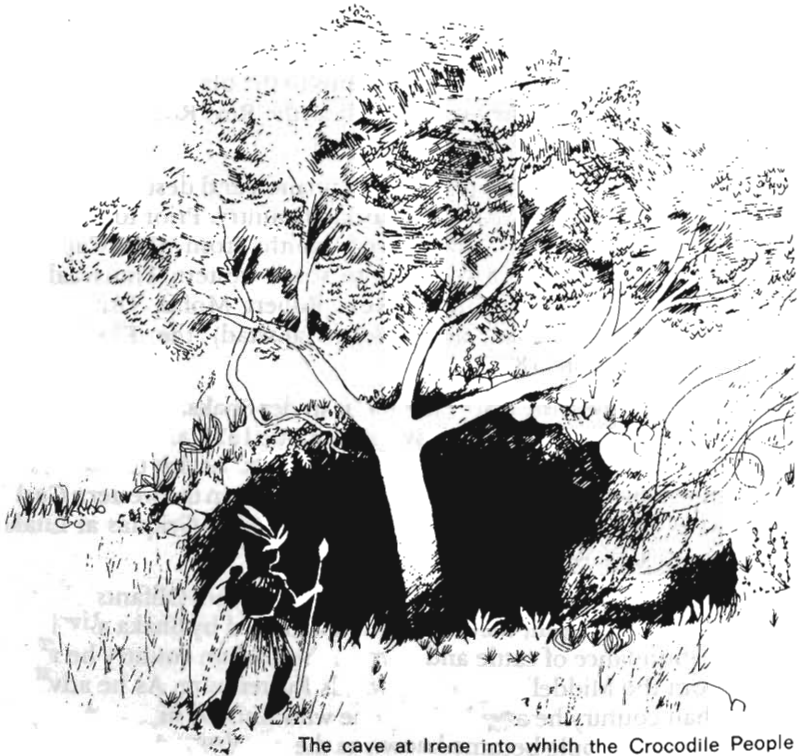
The period 1825–1837 was a long decade of turmoil and destruction for the Highveld and Magaliesberg area – the Cashan Country. Prior to 1825 white explorers and missionaries had moved north from the Cape into Bechuanaland (Dr. Burchell 1813), close to south-western Transvaal (Rev. John Campbell 1813), at Kuruman (Rev. Robert Moffat 1819) and at Makwassie (in the Transvaal near Wolmaransstad) the Rev. Messrs. Broadbent and Hodgson (1823).

After breaking away from the rest of the Zulus under Shaka, Mzilikazi and his Khumalo followers entered the Transvaal in about 1823 and laid waste the villages of the Sotho tribes in the Middelburg district. At this time Mantatisi and her Wild-Cat people destroyed the Bahurutsi tribe in the western Cashan area; they were later defeated by Nicholas Waterboer's Griquas at Litakoo with the assistance of Robert Moffat.

In 1824 Mzilikazi ravaged a large area adjoining the upper Olifants River and in 1825, due to the drought, the fear of being attacked by Shaka and having heard of the abundance of cattle and corn in the Cashan country he moved westwards from the Middelburg area towards Rustenburg. As he advanced into the Cashan country he attacked anyone who resisted him and so it was that at this time his people became known as the Matabele – the people who 'sank out of sight' behind their large oxhide shields to evade enemy assegais.

At this time the Cashan country was inhabited by the Bakwena, or Crocodile People, one of the largest and most prosperous of the Sotho tribes. The Bakwena villages were encircled by stone walls and the plastered walls of their rondavel-type huts were decorated with attractive designs. Some such villages

were situated in the area where Irene now is and it was here, in the autumn of 1825, that the Matabele who had set about subjugating the Crocodile People and were chasing a crowd of refugees down the Hennops River valley were amazed when their quarry disappeared from sight. On further inspection the Matabele discovered that hundreds of Crocodile People had taken refuge in a large cave whose entrance was secluded beneath a big tree not far from the Hennops River about a kilometre south of Irene. Mzilikazi ordered that fires be made in the mouth of the cave with the result that most of the unfortunate victims were asphyxiated whilst those who dared to emerge were assegaied.

The cave at Irene into which the Crocodile People fled (1825).

Mzilikazi destroyed almost every settlement of the Bakwena in the Cashan country. The campaign was completed in 1826 and the Matabele then became prosperous and Mzilikazi ordered the construction of a number of military kraals: one of the principal kraals was close to the Apies River, a few kilometres north of Irene and was known as enKungwini – the Place of Mist.

The arrival of the Matabele from the east in the Cashan country coincided generally with the arrival of the white man in the same area from the south. Andrew Geddes Bain's expedition including John Biddulph and their families and John Kift left Graaff-Reinet in May 1826 and found two Wesleyan missionaries, the Rev. James Archbell and Mr. Hodgson near the south-western tip of the Transvaal. About this time Robert Schoon, a trader, was trading in the Marico district. In 1827 the Matabele, when pursuing Jan Bloem's 'Bergenaars' towards the Orange River were repulsed by the Boers there.

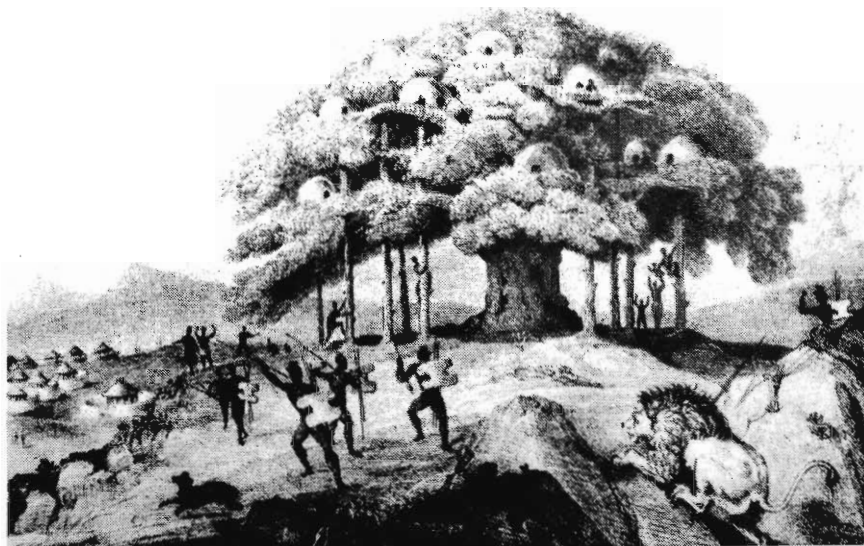
In 1828 Mzilikazi was again residing at enKungwini. His cattle herds were still being increased by raiding the Sotho tribes on the Highveld and the Matabele were now able to reap their crops, thresh their corn and harvest pumpkins, melons and beans in the warm winter sun.

The next winter, 1829, now one hundred and fifty years past, found Robert Schoon again in the Cashan country, this time with his friend and fellow Scot, William McLuckie. They were invited to visit Mzilikazi at enKungwini which they approached from the west and were impressed by the variety of game and the manifold evidence of the slaughter of the Crocodile People, some areas being deserted. The wretched surviving Bakwena were now terrorised by wild animals and in one area were compelled to live in trees or in houses on stilts in order to escape the lions and other wild beasts. Schoon shot a five-metre crocodile and found the remains of a man and a dog in its stomach. The Matabele, on the other hand, were enjoying the prosperity of good crops including cane and their cattle grazed in luxuriant pastures where streams and fountains abounded.

A wagon of one of the early travellers in the Cashan Country

Schoon and McLuckie met Mzilikazi at enKungwini in July 1829 and stayed in the Cashan country until October during which time they hunted elephants in the Magaliesberg until their wagons were loaded high with ivory; they also bartered their goods for ostrich feathers and hides. At his request they demonstrated the use of their 'sticks of thunder' to Mzilikazi who was bewildered thereby. The two Scotsmen left the Cashan country at the beginning of the rainy season and on their way south called on the Rev. James Archbell at Platberg near the Vaal River.

The inhabited tree on the slopes of the Cashan Mountains (1829)

Archbell was keen to visit Mzilikazi and made immediate preparations to do so and, together with David Hume and Barend Barends, set out within a few days for enKungwini by travelling up the Vaal River valley. Schoon and McLuckie proceeded to Kuruman whither they escorted the envoys whom Mzilikazi had sent with them to ask Robert Moffat, the missionary, to visit Mzilikazi.

On 9th November Moffat set out for the north, not intending to go all the way to enKungwini, but the Matabele indunas beguiled him to do so and in the result he travelled northwards to Mosega (near Zeerust) and thence generally eastwards along much the same route as Schoon and also came upon the tree-dwellers with whom he shared a meal of locusts high up in a Mimosa tree. Moffat found the Cashan country teeming with game and he had frequently to walk ahead of his wagon with his gun in order to prevent the oxen taking fright at the charge of a rhinoceros or buffalo. He, too, was amazed at the richness of the country and the appalling destruction done to its towns and people.

Moffat travelled along the foot of the Cashan mountains, the country to the north being beautifully studded with ranges of little hills interspersed with conical features. The soil of the valleys was of the richest description, some ten to twenty feet deep, and it was evident that grain, water-melons, pumpkins, kidney-beans and sweet reed had once flourished. He found a few houses which had escaped the flames of the Matabele; the plastered interiors appeared to be varnished and the walls and doorways were neatly ornamented with architraves and cornices showing much taste. The houses were circular and conical, surrounded by verandahs to afford shade, and stone walls, up to seven feet high, surrounded the villages.

Travelling in summer Moffat's party was at times delayed by rain and thunder storms. Before reaching enKungwini he met firstly Barend Barends hunting (near Hartebeestpoort Dam) and then James Archbell with his wife Elizabeth and David Hume whereafter they travelled together to meet Mzilikazi who in due course received them in his huge military kraal lined with a thousand warriors. Mzilikazi did not make Archbell very welcome, probably because he had arrived uninvited, so he did not stay long, but Moffat remained for some time with Mzilikazi and they became friends and this friendship lasted for many years. Moffat returned to Kuruman as soon as he was able to take leave of Mzilikazi. Archbell described the Cashan country as being particularly interesting to the botanist mentioning that he had seen ten species of vine, that there was much ground in cultivation and that corn was plentiful and water most abundant.

In April 1830 Dingaan, who had succeeded Shaka by assassination, sent a Zulu army to do battle with the Matabele, but they failed to surprise Mzilikazi who halted their advance not far from enKungwini, but the Zulus took many of the Matabele cattle back to Natal. The Zulus came again in 1832 when there was another indecisive battle and in the same period there were numerous other forays by the Matabele in various directions including the destruction of Barend Barends' commando at Moordkop in June 1831.

During the period 1831-33 David Hume, accompanied by a Mr. Muller, travelling through the Cashan country succeeded in penetrating as far as the Tropic of Capricorn. In March 1832 the missionaries Lemue, Rolland and Pellissier set up their mission at Mosega and the latter visited Mzilikazi who began fortifying the Marico district in 1833 which project was completed early in 1834. Later that year the Matabele attacked Andrew Geddes Bain in the upper Molopo and made off with his wagons.

Early in 1835 Dr. Andrew Smith's party arrived at Kuruman. In his party were Robert Schoon, David Hume, Robert Moffat and Charles Bell, the artist. On

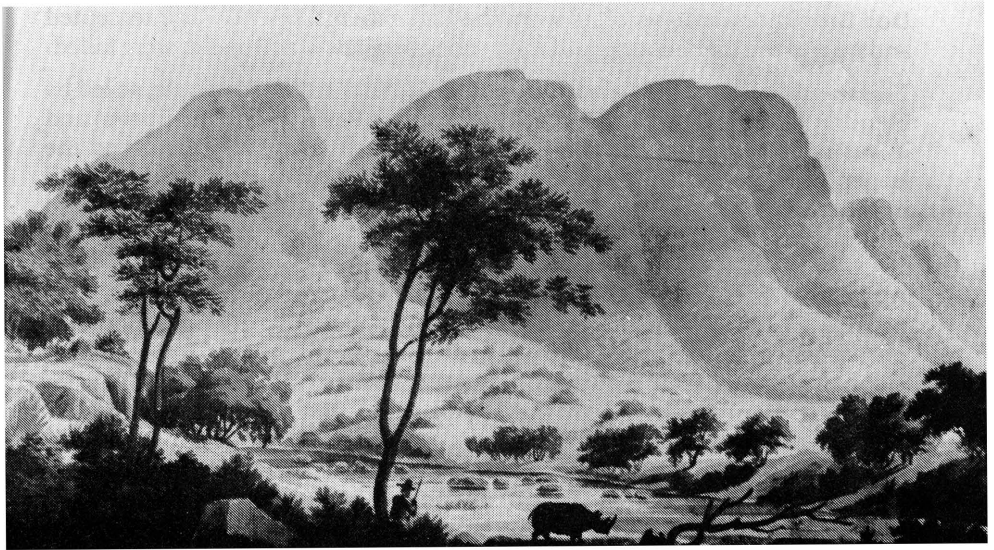
9th June they met Mzilikazi at Tolane near the Marico River and obtained permission to travel in the Cashan country and so, in June and July, his party explored the Hartebeestpoort Dam area and fortunately Charles Bell executed a number of excellent paintings of the Oorie (Crocodile) River in the Cashan mountains.

The Crocodile (Oorie) River at the Poort in the Cashan Mountains
(Charles Bell, 1835)

Dr. Smith noted that the spoor of elephants and rhinoceroses were found on top of the Cashan hills. There were grass fires burning almost continuously, perhaps started by hunters. There were several large springs in the hills. One of the party, a Mr. Piet Botha, shot a 'sea-cow' and on 4th July they passed over Commando Nek and found thick bush on the banks of the Oorie River, where Hartebeestpoort Dam now is, and shot seven sea-cows there. On 8th July they climbed the Cashan mountains, shooting an eland on the way and saw many other species of game. From the summit they could see the site of Mzilikazi's previous kraal. From this point Dr. Smith's party travelled in a north-westerly direction, rounding the Pilansberg before returning to Tolane whence they journeyed northwards to the tropic which they reached on 4th September and then returned in stages to Kuruman.

Late in 1835 Mzilikazi allowed three American missionaries to resuscitate the

The Cashan Mountains across the Urocodile (Oorie) River
(Charles Bell, 1835).

mission station at Mosega; they were Dr. Wilson, Mr. Lindley and Mr. Venable and their wives.

Early in 1836 the vanguard of the Trekkers (emigrant farmers), Louis Trichardt and Jan van Rensburg, crossed the Vaal River into Matabele territory, but managed to escape the attentions of Mzilikazi's patrols. They travelled east of the Magaliesberg and through Trichardt's Poort at Renosterkop on their way northward to the Soutpansberg. The Trekkers J.G.S. Bronkhorst and H. Potgieter, after crossing the Vaal early in June, came to a ridge which they named the Suikerbosch-rand (west of Heidelberg). They then trekked via the Olifants River to the Soutpansberg where they found Louis Trichardt.

The Trekkers were now reaching the Vaal in greater numbers and were penetrating in small parties across the river into Matabele territory. One of these was Stephanus Erasmus who went deep into Mzilikazi's country on a hunting trip. When he returned to his wagons he found them being attacked by the Matabele. His two sons together with Karl Kruger and Jan Claassens were all killed, but Erasmus escaped with Piet Bekker to warn the Botha and Steyn families camped near the Vaal who were thus able to set up a laager in time to repel the Matabele who attacked for several hours. Less fortunate was

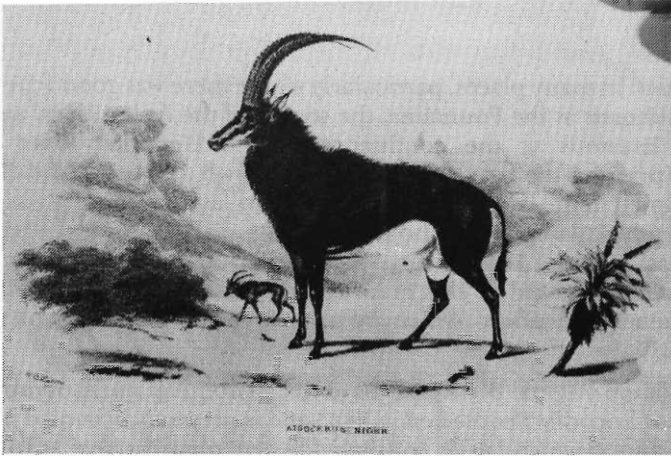
Dolf Bronkhorst who set off to warn the Liebenbergs, but he was intercepted and he and the Liebenbergs and their schoolmaster, MacDonald, were killed.

This was now war. The Boers feared a further attack by the Matabele, so led by Hendrik Potgieter, they formed a large laager at Vegkop (near Heilbron) and it was not long before six thousand Matabele, led by Kalipi, attacked the laager on 15th October, 1836, and were repulsed with heavy losses numbering hundreds, but they nevertheless removed the Boers' horses and cattle.

At this time Captain Cornwallis Harris, Royal Engineers on leave from India, arrived at Mosega on a hunting trip and, strangely enough, obtained permission from Mzilikazi, who was at Kapain near the Marico River, to hunt elephants in the Cashan country. On the way thither Harris met Kalipi's army returning from Vegkop with the stolen cattle, but escaped molestation. Despite the unsettled situation Harris enjoyed two months of excellent hunting in the Cashan and as far north as Capricorn. He was also an artist and has left many colourful paintings of the people, the animals and the scenery he found. His most celebrated hunting success was the finding and the slaying of a magnificent specimen of *Aigocerus Niger*, the sable antelope, which became known as the Harris buck, it not having been identified previously.

Harris came upon a small herd of stately sable antelope whilst hunting elephants on the south side of the Cashan mountains on 13th December 1836 and resolved to shoot one and to pursue it to the world's end if need be; so for three days he followed his quarry on horseback over hills and through valleys and spending one night in a cave near the summit of the great range amidst a wide variety of other game. Harris intercepted the buck "in a tangled labyrinth of ravines which terminated in an impenetrable defile", but having wounded a fine specimen it escaped by dashing into a scrub of flowering proteas. Eventually, when at bay, the great antelope charged Harris twice before it was finally overthrown and slain. Harris exulted as he found himself "actually standing over the prostrate carcase of so brilliant an addition to the catalogue of game quadrupeds – so bright a jewel amid the riches of Zoology!" Fortunately Harris has immortalised this particular 'swart bok' in his excellent paintings.

"At noon then on the 16th December, bidding a final adieu to the enchanting forests of Cashan, we turned our face to the southward, and having crossed a small range of hills, which were all that divided us from the vast plains of the Vaal River, entered upon a new region." (These hills must have been the Witwatersrand). As Harris proceeded southwards past Irene he was at

The First Sable Antelope; shot in the Cashan Mountains
by William Cornwallis Harris (1836)

considerable risk due to the unsettled state of the Cashan country and he did indeed experience a number of vicissitudes, but eventually reached the Cape and lived to write 'The Wild Sports of Southern Africa'.

At the same time that Harris crossed the Vaal Hendrik Potgieter and Gerrit Maritz were gathering a commando of some one hundred Boers with which they set out for Mosega which they attacked on 3rd January 1837 and annihilated the Matabele there killing four hundred, destroying their kraals and recovering the Boer cattle and the Erasmus wagons.

In June the Zulus again and for the last time attacked the Matabele in the Marico area without significant success, and in October 1837 Hendrik Potgieter and Piet Uys led a larger commando of nearly four hundred mounted men against the Matabele reaching Mosega on 2nd November; they smashed Marapu's military settlement at Tshwenyane on 4th November and a second battle took place on the next day when the Matabele attacked the Boers at Maaierskop, but suffered severe losses. On 9th November the Boers attacked Mzilikazi's last stronghold at Gabeni on the Marico River which was defended by some twelve thousand warriors under Mzilikazi's personal command. The Boers won the battle and destroyed Gabeni; they followed the broken Matabele for two days until they disappeared through the Dwarsberg to the north. That was the end of the Matabele in the Cashan country and in the Transvaal as Mzilikazi realised he had lost control and took his surviving supporters northwards to Matabeleland in Rhodesia.

The departure of the Matabele meant that the Cashan country was now open to settlement by the Boers who trekked into the Transvaal in large numbers.

They settled in many places, particularly where there was good water, such as the Bronkhorsts at the Fountains, the source of the Apies River, and Daniel Elardus Erasmus at the confluence of the Hennops River and the Olifantsspruit on the farm which became known as Doornkloof. This farm was occupied in the late 1830's and a few years later, because it was the most conveniently situated for the holding of 'nagmaal', Doornkloof became the 'Kerkplaas' in about 1848 to serve the southern part of the Cashan country, approximately central in the Transvaal. It remained the 'Kerkplaas' until 1854 when Elandspoort (which became Pretoria in 1855) took over this function.

The site of the original 'Kerkplaas' is about a kilometre north of the cave into which the Crocodile People fled in 1825 and is presently occupied by the Full Gospel Church which has its countrywide headquarters here at Irene. Little can be seen of the original Erasmus farmstead, but some of the stinkwood trees and stones of the cattle kraal remain to remind us of the stirring events of a century and a half ago.

D.G. VAN DER BYL

HIGHCLOUD, IRENE

3RD APRIL 1979

Doornkloof, the farm of D.E. Erasmus, site of the 'Kerkplaas'
(1848 - 1854)

GENL.-MAJ. GEORGE COX SE VERSLAG OOR DIE VERVOER EN UITLEWERING VAN BRITSE KRYGSGEVANGENIS VAN PRETORIA OOR VOLKSRUST NA CHARLESTOWN (1896)

Kol. dr. Jan Ploeger

In ons vaderlandse geskiedenis sal die Jameson-inval (1895–1896) steeds 'n eersterangse gebeurtenis bly. C.J. Rhodes se poging om die Zuid-Afrikaansche Republiek in 'n selfregerende Britse kolonie te omskep het misluk terwyl dr. Jameson se invalsmag nie alleen op 'n suksesvolle wyse gekeer is nie, maar ook tydelik in Transvaalse krygsgevangenskap geraak het. Dr. L.S. Jameson en sy offisiere is deur Staatspresident S.J.P. Kruger aan Engeland uitgelewer om gestraf te word. Voorlopig was die voortbestaan van die Zuid-Afrikaansche Republiek gered.

Dit is dan, kortliks, die agtergrond van die opspraakwekkende gebeure in 1895 en 1896.

Genl.-maj. George Cox se sending na Pretoria

Wat minder bekend is, is wat in verband met die uitlewering van die Britse krygsgevangenes geskied het. Dit vorm, gedeeltelik altans, terselfdertyd ook 'n deel van die geskiedenis van Pretoria.

Op 10 Januarie 1896 het genl.-maj. George Cox, bevelhebber van die Britse magte in Natal en Zoeloeland, opdrag van die destydse Britse goewerneur van Natal, sir Walter Hely-Hutchinson (1896–1901), ontvang om hom na Pretoria te vergesel om in die Transvaalse hoofstad reëlins te probeer tref in verband met die uitlewering van die Britse krygsgevangenes. Die oorspronklike opdrag in dié verband het van die destydse Britse Hoë Kommissaris sir Hercules Robinson (1895–1897) uitgegaan en kort na die middaguur van dieselfde dag is die goewerneur en genl.-maj. Cox met 'n spesiale trein van

Pietermaritzburg op pad na Pretoria. Op Roodekop, in Transvaal, het twee treine vol krygsgevangenes, wat deur gewapende burgers begelei was, die spesiale trein verbygestoom. Op die volgende stasie, aldus genl.-maj. Cox in sy verslag, het die Natalse besoekers 'n vyftigtal lede van die Pretoriase Vrywilligerkorps, onder bevel van die bekende kommandant Melt Marais ontmoet. Kmdt. Marais het aangebied om die hoë besoekers met sy vrywilligers na Pretoria te begelei. Hierdie aanbod is in dank aanvaar. Tewens het kmdt. Marais verklaar dat hy, op die stasie waar hy sy besoekers ontmoet het, die reeds vermelde krygsgevangenes aan die sorg van 'n groep burgers oorgedra het wat die gevangenes tot Volksrust sou begelei. Daar sou hulle, ongeveer 430, bly vertoef tot tyd en wyl die Natalse outoriteite hulle sou oorneem.

Die goewerneur en genl.-maj. Cox het op 11 Januarie 1896 op Pretoria aangekom.

Die Natalse besoekers te Pretoria

Die goewerneur en genl.-maj. Cox het, na hul aankoms op Pretoria, allereers die hele aangeleentheid aangaande die uitlewering van die krygsgevangenes met sir Hercules Robinson bespreek. Daarna het genl.-maj. Cox sy opwagting by genl. P.J. Joubert, kommandant-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek, gemaak om die doel van sy koms te verduidelik. In verband met die daaruit voortvloeiende bespreking het genl.-maj. Cox o.m. aangeteken:

“General Joubert expressed his regret at the unfortunate events which had just happened and said that personally he had no desire to try the prisoners. I fancy in saying this he referred to the Rank and File more particularly, and not to the leaders.”

Die volgende dag het genl.-maj. Cox instruksies opgestel in verband met die oorname van die krygsgevangenes op die Transvaalse-Natalse grens, naby Volksrust. Sir Hercules en die goewerneur het die instruksies goedgekeur en om 18h00 op 13 Januarie 1896 het Staatspresident Kruger sowel genl.-maj. Cox as die Britse Agent, sir Jacobus de Wet, ontvang. Laasgenoemde het as tolk opgetree en uit sy mond het genl.-maj. Cox verneem wat die Staatspresident van die inval gedink het. Genl.-maj. Cox het die Staatspresident se woorde later soos volg opgesom:

“His Honor expressed his surprise and indignation that such a dastardly attempt to invade his territory should have been made by white men.”

Op hierdie ontboeseming het genl.-maj. Cox soos volg gereageer:

“I replied that, as a soldier, I could not but admire the rapidity with which his Burghers had been mobilized and placed in the field to repel the attack.”

Die volgende dag, om 10h30, het genl.-maj. Cox verneem dat daar 'n ooreenkoms bereik is met betrekking tot die krygsgevangenes. Sy eerste reaksie was om, telegrafies, ruim 100 Britse troepe van Pietermaritzburg te gelas om na Charlestown te vertrek om die krygsgevangenes op die Transvaals-Natalse grens van die Transvalers oor te neem. Volgens hom was daar ongeveer 430 offisiere en manskappe en 'n veertigtal nie-blanke wadrywers en bediendes by die oordrag betrokke.

Terug na Natal

Om 18h45 van die reeds genoemde dag het die goewerneur en genl.-maj. Cox met die Hoë Kommissaris se trein na Elandsfontein vertrek. Daar het hulle met die goewerneur se spesiale trein na Volksrust afgereis waar hulle om 09h00 van die volgende dag aangekom het.

Besprekings met landdros C.L. Scheffer, van Utrecht, wat die krygsgevangenes onder sy hoede gehad het, het gevolg en 'n halfuur later het die twee Britse gesagsdraers op Charlestown aangekom. Kort daarna het die Britse troepe van Pietermaritzburg op Charlestown aangekom.

Genl.-maj. Cox is terug na Volksrust om vas te stel hoeveel krygsgevangenes daar aanwesig was en om hulle handtekening te bekom onder 'n verklaring dat hulle belowe om deur Natal na Engeland af te reis, dat hulle geen vroe oor die wettigheid van hulle gevangenskap sal stel nie en geen pogings tot ontvlugting sal onderneem nie.

Merkwaardig genoeg kon landdros Scheffer geen noukeurige opgaaf aangaande die aantal krygsgevangenes verstrek nie. Offisiere en onder-offisiere het 'n helpende hand gebied. Die krygsgevangenes was in 'n drietal goedereloodse by die stasie gehuisves en hoofinspekteur Bodle het aan die generaal-majoor meegedeel dat, nadat twee troepe van die “Bechuanaland Border Police” op Malmani by dr. Jameson aangesluit het, die sterkte van die invalsmag 504 was. By hierdie aantal was 41 nie-blanke wadrywers en bediendes nie ingesluit nie.

Volgens hoofinspekteur Bodle was daar 18 gesneuweldes en 40 gewondes. Die gewondes was nog op Pretoria en Krugersdorp. Verder was daar 28

vermistes en 6 (t.w. dr. Jameson en sy hoofoffisiere) op Pretoria. Op Volksrust was 412 krygsgevangenes.

Die oorname

Lt. J. Beresford, van die 7 *Hussars*, is herhaaldelik na Volksrust om krygsgevangenes van klere te voorsien. Op 18.1.1896 het genl.-maj. Cox die nie-blankes oorgeneem. Hulle het per trein op Charlestown aangekom en is aan die sorg van die *Natal Police* toevertrou. Hulle het hul agterstallige soldy van die B.S.A.C. ontvang en is daarna huis toe gestuur. Die meeste van hulle was van die Kaapkolonie afkomstig.

Om 18h30 (20 Januarie 1896) is genl.-maj. Cox met 'n spesiale trein na Volksrust om dr. Jameson, sir John Willoughby, kol. H. White, kol. Grey, maj. R. White, maj. Stracey en maj. Crosse die reeds vermelde verklaring te laat onderteken. Hierdie groepie het, met agterlating van die siek maj. C.J. Coventry, kort tevore op Volksrust aangekom. Verder is 'n agtal Britse offisiere, wat sedert 11 Januarie 1896 op Volksrust was, met dieselfde spesiale trein van Volksrust na die grens. Kmdt. Melt Marais en sy mede-vrywilligers is met die trein tot op die grens waar die burgers deur genl.-maj. Cox begroet is.

Op 23 Januarie 1896 is daar, aldus genl.-maj. Cox, nog 425 krygsgevangenes in ontvangs geneem. Aan die Transvaalse kant van die grens was daar 'n groep gewapende Transvaalse burgers met die Vierkleur opgestel, terwyl aan die Natalse kant 'n deel van die *West Riding Regiment*, onder lt. Tyler, aanwesig was.

“The train halted at the boundary bridge, Capt. Thorold assumed command of his escort; the prisoners (26 officers and 399 NCOs and men) were handed over to me; I gave a receipt and the Burghers left the train.”

Hiermee was die seremoniële gedeelte van die oorname afgehandel. Op die stasie van Charlestown het twee treine gereed gestaan waarmee die krygsgevangenes om 08h25 en 08h35 oor Pietermaritzburg na Durban vertrek het.

Op 21.1.1896 het die “Victoria” met dr. Jameson en 13 hoofoffisiere van Durban na Engeland vertrek, op 26.1.1896 het die “Roslin Castle” met 2 offisiere en 101 onderoffisiere en manskappe gevolg, terwyl die “Harlech Castle”, wat op 28.1.1896 van Durban vertrek het die laaste 23 offisiere en 300 onderoffisiere en manskappe aan boord geneem het.

Hiermee was 'n hoofstuk in ons vaderlandse geskiedenis afgesluit.

Pretoria, Febr. 1979

Kol. dr. Jan Ploeger

BRON: Transvaalse Argiefbewaarplek, Pretoria.

W.O. F.K. 1759, waarin lêer 1840: Verslag van genl.-maj. George Cox – Britse opperbevelhebber S.A. Pietermaritzburg, 31.1.1896.

OPMERKING: Vgl. A.S. Hickman: Rhodesia served the Queen, Salisbury, 1970, pp. 13–14. Kol. H. vermeld dat 26 offisiere en 398 manskappe met die “Harlech Castle” gerepatrieer is. Van hulle was 103 uit S.A. afkomstig. Te Durban het 8 van boord gegaan, te Oos-Londen 29, te Port Elizabeth 33 en te Kaapstad 33. Kol. H. stel die aantal gesneuweldes en gewondes onderskeidelik op 16 en 56. Dieselfde skrywer het bereken dat die totale sterkte van dr. Jameson se mag 475 was, wys daarop dat hy 36 nie kon plaas nie en dat daar beweer is dat ongeveer 25 voor die oorgawe ontsnap het. Volgens dieselfde outeur is die volledige presensielys van dr. J. se mag nooit gevind nie.

Aan dieselfde bron is die volgende ontleen (p. 4): Lt.-kol. sir John Christopher Willoughby, maj. Robert White, lt.-kol. Henry Frederick White, lt.-kol. Raleigh Grey, maj. Charles J. Coventry.

– J.P.

Die Samespreking oor Die Kerkstraat-Wes Historiese Begraafplaas, Pretoria

(Verslag deur Dr. H.M. Rex)

DEELNEMERS aan die samespreking met die Direkteur van Parke en Ontspanning van die Pretoriase Stadsraad oor die sloping en begraving van grafstene in die ou begraafplaas, Kerkstraat-Wes, waarvan daar in die week wat op 5 Februarie begin en op 9 Februarie 1979 geëindig het, tussen 180 en 200 onder die grond verdwyn het.

(Drr. N.A. Coetzee en H.M. Rex het op Donderdagnmiddag, 15.2.79 184 grafte wat versteur is, getel terwyl mnr. Moolman, Dir. van P. & O. die getal van 116 op die samespreking genoem het).

SAMESPREKING in kamer 238 W (Moot-kamer), Munitoria, Vrydag, 16.2.1979, 10–12 vm.

VOORSITTER: Mnr. J.J. (Hans) Moolman, Direkteur, Parke & Ontspanning, bygestaan deur die Adjunk-direkteur, mnr. Theron, 'n amptenaar van die Regsafdeling, mnr. Erasmus en 'n notulehouer.

A. Verteenwoordigers van verskillende plaaslike en landswye organisasies

1. Dr. H.M. Rex: Argiefbewaarplek en Museum, Ned. Hervormde Kerk van Afrika; Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap & Kuns (Dr. D.J.C. Geldenhuys, Sekretaris); Kerkhistoriese Genootskap (Prof. dr. A.D. Pont, Voorsitter).
2. Dr. N.A. Coetzee, prof. dr. F.J. du Toit Spies en mnr. T.E. (Tom) Andrews: Genootskap Oud-Pretoria.
3. Dr. Meiring Naudé: Stigting Simon van der Stel van Suid-Afrika (Pretoria-tak).
4. Dr. R.T.J. Lombard: Genealogiese Genootskap en R.G.N.

5. Dr. A.J.O. Ferreira: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN).
6. Dr. Willem Punt: Vereniging Willem Punt.
7. Mnr. Willem Punt jnr.: Africana Vereniging en Stigting Jan van Riebeeck.
8. Mnr. S.W. van Wyk: Afrikaanse Kultuurraad van Pretoria; Kruger-genootskap van Pretoria.
9. Mnre. S.C.J. Joubert en M. Gough-Palmer: S.A. Raad vir Oorlogsgrafte.
10. Mnr. R. Lubbe: Transvaalse Onderwysersvereniging (TO).
11. Mnr. Nic Dreyer: Historiese Genootskap van S.A. & *Historia* en TO.
12. Mnre. J.C.H. Grobler en Werner van der Merwe: Unisa (Dept. Geskiedenis).
13. Dr. J.H. Breytenbach: Staatsargief en Univ. van Pretoria (Dept. Geskiedenis).
14. Mnre. B.D.T. Boshoff, L.P.R. en B.J. Nortmann, L.P.R.: Nas. Partyraad van Pretoria.
15. Dr. Louw: Suid-Afrikaanse Vrouefederasie.
16. Mev. D.M. Smit: Nederduitsch Hervormde Sustersvereniging (NHSV) en Federale Vroueraad Volksbelang.
17. Mev. Richards: Vrouediens, N.G. Kerk.
18. Mev. S.E. (Lillebeth) Moolman: National Council of Women.

B. Enkele afstammeling van persone wat in die Ou Begraafplaas begrawe lê.

1. Mev. A. Coetzee, gebore Du Plessis, kleindogter van mev. Landdros Jan Heystek.
2. Kmdt. Jopie Johannes Fourie Fourie, afstammeling van die Fourie/Oosthuizengeslagte.
3. Mnr. P.S. Janse van Rensburg, agterkleinseun van pres. & mev. W.C. Janse van Rensburg (Helde-akker).
4. Mnr. W. Skinner, afstammeling van Wm. Skinner.

C. Verteenwoordigers wat deur onvoorsiene omstandighede verhinder is om die samespreking by te woon.

1. Dr. Corrie Jooste, Voorsitter, Genootskap Oud-Pretoria.
2. Kmdt. Japie van Vuren, Genealogiese Genootskap van SA (Pta.-tak).
3. Mnre. Preller, Van Zyl en Zietsman, Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede.
4. Dr. F.G.M. du Toit, Argivaris, N.G. Kerk-argief.
5. Dr. Bernard de Winter, Nasionale Botaniese Tuin.
6. Mnr. Martin Vivier, Onderwyskollege, Pretoria.
7. Mev. (ds.) Bekker, Geref. Kerk, Pretoria.

5. SAMESPREKING.

- (i) Elke deelnemer aan die samespreking het beskik oor 'n lys van deelnemers en die organisasies wat elkeen van hulle verteenwoordig het, asook die name van enkele afstammelingen van begraafdes in die Ou Kerkhof.
- (ii) Nadat mnr. Moolman, wat in sy hoedanigheid as Direkteur van Parke en Ontspanning as voorsitter opgetree het, die deelnemers verwelkom het en verduidelik het dat die samespreking gereël is nadat dr. Rex op Vrydagoggend, 9.2.1979 dringende versoë tot die Direkteur van Parke en Ontspanning gerig het dat die swart werkspanne en hul drie blanke spanbase aan die Ou Begraafplaas onttrek word hangende 'n samespreking met die Stadsraad of sy verteenwoordigers. Aangesien dr. Rex die versoë tot hom gerig het, het hy hom gevra om 'n samespreking te reël en daartoe uit te nooi volgens sy goedgekenne.
- (iii) Alvorens daar met die samespreking begin is, is die geleentheid aan dr. Rex gegun om die verskillende deelnemers aan die vergadering voor te stel en terselfdertyd verskoning aan te bied vir 'n aantal persone wat baie graag teenwoordig wou wees maar as gevolg van ander afsprake en uitstедigheid nie kon opdaag nie, nl. Dr. Corrie Jooste, Voorsitter, Genootskap Oud-Pretoria, kmdt. Japie van Vuren, Genealogiese Genootskap van SA (Pretoria-tak); mnre. Preller en Van Zyl, Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede (lg. Transvaalse Streeksvoorsitter van die RGN); mnr. J.F. Steyn, Sekr., T.O.; prof. dr. F.A. van Jaarsveld, Universiteit van Pretoria (Dept. van Geskiedenis) & Historiese Genootskap van SA; dr. F.G.M. du Toit, Argivaris, N G Kerk-argief; dr. Bernard de Winter, Nasionale Botaniese Tuin; mev. Johanna Raath, Voorsitster, Federale Vroueraad Volksbelang en S.A. Vrouefederasie; mev. Christien van Wyk, Voorsitster, Vrouediens, N G Kerk; mev. (ds.) Bekker, Gereformeerde Kerk, Pretoria; prof. dr. A.D. Pont, Kerk-historiese Genootskap (Voorsitter) en dr. D.J.C. Geldenhuys, Sekretaris, S A Akademie vir Wetenskap en Kuns.
- (iv) Mnr. Moolman skets vervolgens die behoefte wat algaande ontstaan het dat daar aandag aan die toestande in die Ou Begraafplaas geskenk behoort te word; die versoë wat raadslid C.J. Uys (Wyk 4) in hierdie verband tot sy Departement gerig het; sy Departement se aanbevelings aan die Bestuurskomitee; die besluit van die Bestuurskomitee en die uitvoering van die besluit deur amptenare van die Afdeling Parke en Ontspanning tot met die voorlopige staking van werksaamhede in die Ou Begraafplaas sedert Vrydagmôre, 9.2.1979. Hy en sy mede-

amptenare sal dus graag van die deelnemers aan die samespreking verneem wat hulle op die hart het en watter voorstelle hulle sou wou maak.

(v) **Uiteensetting van die gang van sake uit die oogpunt van dr. Rex.**

Dr. Rex het ten aanvang namens die deelnemers aan die samespreking en al die organisasies wat hulle verteenwoordig, dank betuig vir plaaslike en landswyse belangstelling en die geleentheid wat geskep is vir 'n indringende en openhartige samespreking oor 'n delikate en baie ernstige aangeleentheid wat in die afgelope twee weke die gemoedere van die burgers van Pretoria en Transvaal gaande gemaak het. Sover hy kan beoordeel sal die gemoedere van ons mense nie tot bedaring kom alvorens 'n aantal drastiese en verreikende stappe deur die Stadsraad van Pretoria geneem is.

Voorts het dr. Rex die historiese betekenis van die samespreking beklemtoon en daarop gewys dat die aantal en verskeidenheid van kulturele, kerklike, opvoedkundige, historiese, politieke en vroue-organisasies wat verteenwoordig is, die samespreking nie net merkwaardig en belangrik maak nie, maar ook een is waarvan die standpunte en besluite nie ligtelik deur die Bestuurskomitee geïgnoreer sal kan word nie.

Voortgaande het dr. Rex agtereenvolgens aandag gegee aan die

- (a) **Verslag** van die Direkteur van Parke en Ontspanning aan die Bestuurskomitee en die **besluit** van die Bestuurskomitee op 14.11.1978 waarkragtens toestemming aan die Direkteur van Parke en Ontspanning verleen is “vir die verwydering van los en gebreekte grafstene, randstene en slordige traliewerk en vir die begrawe daarvan in die betrokke grafte.”

In hierdie verband het dr. Rex die aandag van die aanwesiges pertinent gevestig op 'n sin in die verslag van die Direkteur na aanleiding van die oorspronklike versoek van raadslid C.J. Uys (Wyk 4), wat as volg lui:

“Hierdie Afdeling is van mening dat die *vervalle stene en traliewerke in die graf begrawe* kan word *indien die naasbestaendes dit wil opeis.*”

Hy het gesê dat hy reeds op hierdie stadium van sy uiteensetting van die agtergrond en gang van sake wat gelei het tot die skokkende vernietigingswerk in die Ou Begraafplaas, aan die Direkteur wil sê

dat hy teen die einde van die samespreking gaan voorstel dat alles wat in die week van 5 tot 9 Februarie 1979 in die bykans 200 grafte begrawe is, opgegrawe, ten toon gestel en herstel moet word soos dit voor die begrawing was en wel op koste van die Stadsraad van Pretoria.

Sien dokument 1 (Agtergrond v.d. sloping en begrawing van grafstene in die Ou Begraafplaas, Pretoria, 5-9.2.1979).

- (b) Aangesien die Stadsraad en sy amptenare die burgers van Pretoria nie in sy vertroue geneem het i.v.m. sy voornemens t.o.v. die sloping en begrawing van grafstene van die Ou Begraafplaas nie en die breë publiek geheel en al in die duister gehou was en in die duister gehou sou gewees het oor die slopings- en begrawingswerk wat vanaf Maandag, 5 Februarie 1979 in die Ou Begraafplaas aan die gang was, het dr. Rex van die geleentheid gebruik gemaak om, in die afwesigheid van die koerantmanne, dank te betuig en hulde te bring aan die Pretoriase koerante wat vanaf Woensdag, 7 Februarie, hul lesers ingelig het oor die skokkende en skandalige vandalisme in die Ou Begraafplaas deur die blanke spanbase en hul swart werkspanne. As dit nie was vir die publisiteit wat die koerante aan die vernietigingswerk gegee het nie – in die aangesig van die vyandigheid en aggressiwiteit van amptenare van die Stadsraad wat die koerantmanne wou oorreed om geen berigte te publiseer nie – sou die swart werkspanne en hul spanbase baie verder gevorder het met hul slopings- en begrawingswerk as wat nou die geval is. Daarom noem hy met groot waardering die name van *Hoofstad*, *Oggendblad*, *Beeld* en *Pretoria News*. Die eerste berig oor die grafskendery het op 7 Februarie in *Hoofstad* verskyn, geskrywe deur *mej. Carien Pretorius*, gevolg deur 'n berig in *Oggendblad* op 8 Februarie en berigte in *Beeld* en *Pretoria News* op 9 Februarie. Van toe af het daar verskillende berigte oor die verloop van sake tot met die samespreking in dieselfde koerante verskyn. Dit is dus gepas dat die koerante, in die afwesigheid van hul verslaggewers, geloof word vir die hoogs gewaardeerde publisiteit wat hulle aan die vernietigingswerk in die Ou Begraafplaas gegee en sodoende die stadsburgers van inligting voorsien en hulle tot aksie aangespoor het.

Ander verslaggewers wie se name voor die samespreking op 16 Februarie ook bekend geword het, was *mnre. Arthur Barlow* en *Louis Roux* (*Oggendblad*), *Joubert Malherbe* (*Beeld*), *Brown* en *mej. Myles* (*Pretoria News*). Later is verneem dat *mej. Elma Malherbe* verantwoordelik was vir sommige van die berigte in *Hoofstad*.

Relaas hiervandaan in eerste persoon.

- (c) Op navraag by mej. Carien Pretorius van *Hoofstad* om te verneem hoe *Hoofstad* van die aanvang van die vernietigingswerk in die Ou Begraafplaas te hore gekom het, het sy aan my meegedeel dat sy 'n telefoonoproep van 'n persoon, wat hom nie wou identifiseer nie, gekry het en dat hy gevra het dat *Hoofstad* van sy verslaggewers na die Ou Begraafplaas moet stuur om te kyk wat daar aangaan.

Na die samespreking het ek van dr. J.H. Breytenbach verneem dat mnr. P.S.J. Goosen, 26ste Laan 752, Rietfontein (Tel. 702536) hom meegedeel het dat hy kort na die aanvang van die vernietigingswerk in die Ou Begraafplaas met sy eie oë gesien het hoedat een van die swart werkspan 'n grafsteen met 'n 14 pond-hamer stukkend geslaan het.

Op navraag by mnr. Goosen, 'n afgetrede boukontraakteur, is verneem dat hy op Maandag, 5 Februarie – dit kon ook op Dinsdag gewees het – vanuit 'n munisipale bus waarin hy vanaf Kerkplein na Pretoria-Wes gery het, opgemerk het dat 'n groot span swart werkers met een of ander aktiwiteit in die oostelike gedeelte van die Ou Begraafplaas besig was. Op pad terug stad toe, het hy by die Begraafplaas afgeklim om te gaan kyk wat daar plaasvind. By sy aankoms in die kerkhof het 'n werknemer van die firma C.H. Nell, wat besig was met die herstel van 'n sekere graf, aan mnr. Goosen gesê dat hy moet gaan kyk wat die swart werkspan onder aanvoering van hul spanbase besig is om aan te vang. “Dit gaan maar rof daar”, het hy opgemerk. Hy gaan toe daarheen en kry 'n aantal swartes by 'n graf, waarvan die grafsteen totaal niks makeer het nie. “Wat doen julle?”, het hy gevra. “Ons slaan stukkend”, was die antwoord. “Waar is jul baas?”, vra hy toe. Na verdere gesprekke met die blanke spanbase, by wie hy heftig geprotesteer het oor die onnodige vernielingswerk wat daar besig was om plaas te vind en ook beswaar gemaak het teen die gebruik van 14 pond-hamers om grafstene mee stukkend te slaan, het mnr. Goosen kontak gemaak met verskillende amptenare van die Afdeling Parke en Ontspanning, onder wie mnr. Moolman, Van Rensburg en Dirkse of Dercksen by name genoem is. Aan mnr. Moolman het hy gesê dat dit woes gaan in die Ou Begraafplaas. Hy het ook kontak gemaak met raadslid Jan Visse, en hom gevra om sy aandag aan die saak te gee. Toe het hy te hore gekom dat een van die amptenare sy bekommernis uitgespreek het dat die koerante van die werk in die Ou Begraafplaas sou verneem. Sy woorde teenoor die omstanders was, volgens mnr. Goosen:

“Netnou het ons die pers op ons!” Toe mnr. Goosen dié opmerking gehoor het, het hy besluit om self onmiddellik met die pers in aanraking te kom en so het dit gebeur dat hy op Maandag, 5 Februarie of Dinsdag, 6 Februarie, met *Hoofstad* in verbinding gekom, met mej. Carien Pretorius gesels en haar gevra het om asseblief dadelik na die Ou Begraafplaas te gaan en met haar eie oë te sien watter verwoestingswerk aan die grafstene aangerig word.

Die besoek van mnr. Goosen aan die Ou Begraafplaas, sy gesprekke met die lede van die werkspan en amptenare en sy tevergeefse beroepe op hoë amptenare en ’n gesiene raadslid om in te gryp en die sinnelose slopingswerk onder aanvoering van die “keppieman” stop te sit, het regstreeks daartoe gelei dat eers *Hoofstad* en daarna ander Pretoriase koerante, aandag aan die aangeleentheid kon gee, berigte en foto’s daarvoor kon plaas en sodoende die burgers van die stad kon inlig en tot aksie aanspoor.

Naas die koerante wat publisiteit aan die saak gegee het, moet die naam van mnr. P.S.J. Goosen ook in dankbare herinnering gehou word. Hy het die bal aan die rol gesit wat binne enkele dae sou lei tot die onttrekking van die swart werkspanne en hul drie blanke spanbase aan die Ou Begraafplaas en die samespreking op Vrydag, 16 Februarie 1979.

(d) **Die Goddefroy-grafte digby die Helde-akker.**

Die Raad vir die Argiefbewaarplek en Museum van die Ned. Hervormde Kerk gee tans aandag aan die restaurasie van die Goddefroy-grafte in die Ou Begraafplaas. In die loop van Donderdag, 8 Februarie het mev. Hester Prinsloo, sekretaresse van die Administrateur van die Ned. Hervormde Kerk, wat daaglik aandag gee aan koerantberigte wat die kerklike en volkslewe raak, uitknipsels maak en dit versorg, ’n koerantberig in *Oggendblad* van 8.2.79 *Grafte deur stadsraad “geskend”* onder my aandag gebring met die aantekening daarop: *Dr. Rex, raak dit die Goddefroy-grafte?*

Op pad werk toe op Vrydagoggend, 9 Februarie, het ek eers by die Ou Begraafplaas aangery waar ek ongeveer 7.25 vm. aangekom en reguit na die Goddefroy-grafte gegaan het. ’n Groot aantal swart werkers het op daardie tydstip aan die noordekant van die Helde-akker en rondom die Goddefroy-grafperseel gesit en gestaan. Dit was vir my duidelik dat hulle teen die einde van daardie week tot by die Helde-akker gevorder het. Die twee grafstene van ds. M.J. en mev. A.

Goddefroy het gelukkig nog gestaan, maar sou moontlik in die loop van daardie Vrydag aan die beurt gekom het saam met die grafstene van talle ander gesiene Pretorianers wat in die vorige en in hierdie eeu in Pretoria gelewe en gewerk het en in die histories belangrike Ou Begraafplaas van Pretoria ter ruste gelê is.

Vanaf die Goddefroy-grafte en die Helde-akker het ek toe ooswaarts geloop in die rigting van die Kruger-grafte. Digby die Helde-akker het ek opgemerk dat die grafsteen van 'n sekere mev. Hall stukkend geslaan is, blykbaar gereed om in die loop van die oggend begrawe te word. Ook het ek gesien dat daar by die grafsteen van 'n sekere Van Druten 'n vlak graf gegrawe word waarin die grafsteen later in die dag begrawe sou word. Wat my egter geskok het, was toe ek die vlak grafte gesien het wat die vorige dag reeds gemaak is vir die omstoot en begrawe van twee grafstene wat nog in 'n baie goeie toestand verkeer het, nl. dié van *Johannes Barnard Malherbe*, geb. te Tulbach in 1862 en gesneuwel te Spioenkop, Natal in Januarie 1900, en dié van *Gabirél Adolf Odé*, geb. te Schiedam (Ned.), in 1856 en oorlede te Pretoria op 11.12.1897.

Malherbe as 'n gebore Kaaplander, het sy lewe veil gehad vir die onafhanklike voortbestaan van die Zuid-Afrikaansche Republiek en in die verdediging daarvan gesneuwel in die beroemde Slag van Spioenkop in Noord-Natal, terwyl Odé in sy hoedanigheid as amptelike geskiedskrywer van die Zuid-Afrikaansche Republiek in die negentigerjare 'n aantal waardevolle herinneringe van Voortrekkers opgeteken het. 'n Gedeelte daarvan is later gepubliseer deur Gustav Preller in een van sy bande *Voortrekkermense*, en deur prof. dr. F.J. du Toit Spies in *Historia*, 1959, 1960. Ook as amptenaar in diens van die Republiek het hierdie Oud-Nederlander, spore getrap.

Sien: Dokument: F.J. du T. Spies: Art. oor G.A. Odé in Biogr. WBII. Dié twee grafstene met hul sprekende opskrifte, wat op die punt gestaan het om onder die grond te verdwyn, is nie net twee *monumente* ter ere van Malherbe en Odé nie, maar ook twee dokumente, spore wat deur twee burgers van die Republiek nagelaat is en wat ons enkele lewensbesonderhede gee oor die lewe, werk en afsterwe van Malherbe en Odé, verteenwoordigend van dié bykans 200 ander burgers van die Republiek wie se grafstene gesloop en begrawe is.

Terwyl ek na die twee grafstene gestaan en kyk het en besig was om te herstel van die *skok en woede* wat hom van my meester gemaak het, het

die drie blanke spanbase op die toneel verskyn. Swart werkers het begin om hulle gereed te maak om met die slopingswerk en begraving van Odé se grafsteen voort te gaan. Dit is toe dat ek teenoor mnre. Lemley, Van Zyl Smit (die mannetjie met die kortbroek en die keppie) en Van Buuren, die drie spanbase, gesê het: "Die . . . sal vanmôre los wees as hierdie twee grafstene gesloop en begrawe word en die . . . sal in die hele Pretoria los wees as julle verder voortgaan met die skandalige vernietigingswerk waarmee julle hier besig is!"

Toe hulle begin wegbeweeg het in die rigting van die Helde-akker het 'n vierde blanke op die toneel verskyn en by die Odé-graf gaan staan. Op navraag het dit geblyk dat hy mnr. C.J. Uys, luitenant in die Suid-Afrikaanse Polisie en raadslid vir wyk 4 (Pretoria-Wes), is. Ek het sy aandag op die grafstene van Odé en Malherbe gevestig, beklemtoon dat albei, afgesien van die feit dat dit twee monumente is, twee dokumente is wat vir die historikus en genealoog bronne van besondere waarde is. Ek het toe by hom gepleit om asb. in kontak te kom met die Direkteur van die Afdeling Parke en Ontspanning of met lede van die Bestuurskomitee en vertoë tot hulle te rig dat die swart werkspanne en hul blanke spanbase tydelik aan die Ou Begraafplaas onttrek moet word hangende 'n samespreking met verteenwoordigers van organisasies wat belang het by die bewaring en instandhouding van die grafstene. Hy het my belowe om dit te doen. Foto's van grafstene van M. en O. is rondgestuur.

Toe ek egter by my motor kom en opmerk dat raadslid Uys besig was om tussen die swart werkers te beweeg en saam met die drie spanbase toesig te hou oor die slopings- en begrawingswerk wat oënskynlik normaalweg voortgesit word, het ek na my kantoor gegaan en vandaar telefonies kontak gemaak met mnr. Theron, Adjunk-direkteur van Parke en Ontspanning, in die afwesigheid van mnr. J.J. Moolman, die Direkteur. Mnr. Theron het op 'n simpatieke wyse na my ernstige en dringende vertoë geluister en my belowe dat hy dadelik sal werk maak van my versoek i.v.m. die tydelike onttrekking van die swart werkspanne en hul blanke spanbase hangende 'n samespreking tussen die Direkteur van Parke en Ontspanning of die Bestuurskomitee en 'n aantal belanghebbendes. Later in die oggend het ek ook telefonies van mnr. Van Heerden, Administratiewe Beheerbeampte van die Afd. Parke en Ontspanning die versekering gekry dat die hele aangeleentheid dringende aandag geniet.

(d) **Swart werkspanne en hul blanke spanbase onttrek, 9.2.1979**

Die dringende versoë wat omstreeks 8 vm. op Vrydag 9 Februarie tot die Adjunk-direkteur, Afd. Parke en Ontspanning gerig is, het tot gevolg gehad dat die swart werkspanne en hul drie blanke spanbase binne 'n uur daarna aan die Ou Begraafplaas onttrek is, dat die sinnelose slopingswerk nie verder as die Helde-akker in 'n westelike rigting gevorder het nie en dat daar deur die proteste wat daar toe mnr. Uys en die drie blanke spanbase gerig is, ook 'n aantal grafstene tussen die Kruger-grafte en die Helde-akker van gewisse slooping en begrawing gered is.

(e) **Versoek tot uitnodiging van belanghebbendes tot samespreking.**

Op Maandagoggend, 12.2.1979 het mnr. J.J. (Hans) Moolman, Direkteur van die Afdeling Parke en Ontspanning my gevra om 'n paar persone wat belangstel in die bewaring van die grafstene in die Ou Begraafplaas, uit te nooi na 'n samespreking in Munitoria op Vrydag, 16.2.1979. So het dit gekom dat ek betrokke geraak het by die uitnodiging van die verteenwoordigers van bykans 30 organisasies van kulturele, historiese, genealogiese, kerklike, opvoedkundige en politieke aard, tesame met 'n aantal verteenwoordigers van plaaslike en landswye vroue-organisasies. Om kleur en verdere betekenis te verleen aan die samespreking is ook 'n paar afstammelingen van ou Pretoriase families uitgenooi om die samespreking by te woon en indien hulle dit verlang, selfs aan die besprekings deel te neem.

(vi) **Grafstene met hul opskrifte as historiese bronne.**

In my uiteensetting van die agtergrond van die slooping en begrawing van grafstene en wat daartoe gelei het dat die historiese samespreking op Vrydag, 16 Februarie 1979 in Munitoria gereël is, het ek afsluitend kortliks stilgestaan by grafstene as *monumente* en *dokumente*, eersgenoemde om die lewe en werk van die afgestorwenes in dankbare herinnering te hou en wat vir daardie rede deur die nageslagte met piëteit behandel behoort te word, en laasgenoemde om 'n nuttige en waardevolle funksie as 'n historiese bron te vervul.

Ten opsigte van 'n grafsteen met sy opskrif as 'n historiese bron is daarop gewys dat daar feitlik nie een werk oor die historiografie verskyn het waarin daar ook aandag gegee word aan bronnestudie en bronnekunde nie. Grafstene dien nie net as belangrike bronne vir ons historiese en genealogiese kennis nie – waarvan in sommige gevalle ander bronne

verlore geraak en net die grafskrifbron bewaar gebly het – maar die inligting wat op die grafsteen voorkom, word soms ook aangewend om die feite in ander bronne te kontroleer. In hierdie verband kan talle voorbeelde opgenoem word.

As voorbeelde van navorsers wat dankbaar gebruik gemaak het van inligting wat op grafstene opgespoor is en waarvan sommige ook die grafskrifte in hul verwysings en bronnelys vermeld het, is genoem die verhandelings van Lombard en Dreyer oor eerw. Maré en die Wolmarans-geslag onderskeidelik, die proefskrif van dr. Ferreira oor Stephanus Schoeman (Stormvoël van die Noorde) en tydskrifartikels deur dr. N.A. Coetzee, een van ons bekende genealoë. Op bl. 385 van sy gepubliseerde proefskrif skryf dr. Ferreira bv. “Kyk ook grafopskrifte op die grafstene van Stephanus Schoeman en A.W.J. Pretorius in die Ou Begraafplaas, Kerkstraat-Wes, Pretoria.” In sy bronnelys op bladsye 386 tot 406 maak hy op bl. 406 ook melding van “*Grafskrifte*: Familiebegraafplaas, St. Helena, dist. Utrecht & Ou Begraafplaas, Kerkstraat-Wes, Pretoria.” Agter op die stofomslag van “Stormvoël van die Noorde” verskyn ’n afbeelding van die grafsteen van Stephanus Schoeman en die laaste paragrafie van sy proefskrif bevat die volgende sin: “Dit dan is Stephanus Schoeman, die man wat net buite die Helde-akker van die Ou Begraafplaas in Pretoria begrawe lê.” (bl. 384).

Gestel nou “die mannetjie met die keppie” het op Vrydagoggend, 9 Februarie 1979 met sy vernietigingswerk gevorder tot by die grafsteen van Stephanus Schoeman teenaan die Helde-akker, en hy daar ook, soos in talle ander gevalle in die loop van daardie week, aan die grafsteen begin ruk en pluk het totdat hy van sy basis losgeraak en omgestamp en gebreek kon word in die val na onder op die randstene, waar sou besoekers en familielede van Stephanus Schoeman dan gaan soek het na die grafsteen van die “Stormvoël van die Noorde” waarna dr. Ferreira in sy boek verwys en hoe sou ’n historiese navorser kon kontroleer of dr. Ferreira se inligting wat hy op die grafopskrif teengekom en waarna hy in sy teks en bronnelys verwys, korrek is en nie maar net die vrugte van sy verbeelding is nie? Dieselfde kan van prof. Spies se artikel oor G.A. Odé in die Biografiese Woordeboek, II, gesê word indien Odé se grafsteen nie op die laaste tippie van sloping en begrawing gered is nie. In sy artikel lees ons immers: “O. se graf is in die Ou Kerkhof, Pretoria.” Prof. Spies verwys na Odé se huwelik met Hester de Klerk, ’n dogter van ’n bekende Hollandse gesin wat destyds in Andriesstraat, Pretoria gewoon het. Hierdie feit kry prof. Spies waarskynlik uit ’n ander bron, maar op die

grafsteen van Odé kon prof. Spies dié feit gekontroleer het. Daar lees ons immers: “Geliefde Echtgenoot van Hester Odé, geb. De Klerk.”

Nou kan die vraag met reg gevra word: Watter skat van historiese en genealogiese inligting het daar nie in die week van 5 tot 9 Februarie 1979 as gevolg van die sinnelose en onvergeeflike vernietigingswerk, die sloping en begrawing van meer as 180 grafstene, plaasgevind nie? Daarom kan dit goed begryp word waarom ons teen die einde van die samespreking in een van die besluite gaan eis dat die grafstene wat gesloop en begrawe is, uitgegrawe, tentoongestel en weer opnuut opgerig moet word deur die Stadsraad van Pretoria op sy koste. Die burgers van Pretoria en ook van Transvaal sal met niks minder tevrede wees nie! Daar was ’n week van vernietiging en nou wag weke en selfs maande van opgrawing en heroprigting. Waar die genealogie beskou word as hulpwetenskap van die geskiedenis kan die argeologie in die Ou Begraafplaas van Pretoria nou ingespan word in belang van die bewaring en benutting van grafopskrifte as bronne vir die geskiedenis en genealogie!

(vii) **Versuim van Stadsraad om toestemming tot sloping en begrawing vooraf van Administrateur van Tvl. te verkry.**

In die loop van my inleidende opmerkings het ek, met verwysing na Ordonnansie Nr. 7 van 1925 wat handel oor *Die verwydering van dooie liggame en grafte*, aan die Direkteur van Parke en Ontspanning gevra of daar voor die sloping en begrawing van bykans 200 grafstene toestemming daartoe gevra is van die Administrateur van Transvaal.

Uit sy antwoord en dié van regsassistent Erasmus, het dit aan die lig gekom dat die verlangde toestemming nie gevra en dus nie verkry is nie. Later het mnr. Boshoff, LPR en Voorsitter van die Provinsiale Raad, oor dié versuim kommentaar gelewer. **Sien** dokument 7: Ordonnansie 7 van 1925.

(viii) **Deelnemers kry geleentheid om hul sienswyse te lug.**

Na die inleidende opmerkings deur dr. Rex het ’n aantal van die deelnemers van die geleentheid gebruik gemaak om hul standpunte oor die sloping en begrawing van die grafstene te stel. Agtereenvolgens het die volgende persone hul menings ten beste gegee: Dr. Willem Punt, dr. J.H. Breytenbach, mnre. B.D.T. Boshoff, S.C.J. Joubert, Willem Punt jnr., dr. Lombard, prof. Spies, dr. N.A. Coetzee en kmdt. J.J.F. Fourie, asook mev. Dina Smit en S.E. (Lillebeth) Moolman. Verskillende belangrike en interessante gesigspunte het hierdeur aan die lig gekom en het dit bygedra tot die formulering van die voorstelle aan die einde van die samespreking. Dr. Coetzee het n.a.v. ’n opmerking van mnr.

Moolman dat *net 116* grafte betrokke was, gesê dat hy en dr. Rex tydens 'n opname op Donderdag, 15.2.1979, 184 versteurde grafte getel het.

(ix) Voorstelle wat Dir. van Parke & Ontspanning onder aandag van Bestuurskom. sou bring.

Die volgende voorstelle van dr. Rex is eenparig aanvaar:

- (i) (a) Dat hierdie verteenwoordigende vergadering met ontsteltenis en skok kennis geneem het van die gang van sake wat gelei het tot die sloping en begrawing van bykans 200 grafstene in die Ou Begraafplaas van Pretoria;
- (b) dat hy tot die oortuiging gekom het dat daar 'n baie ernstige en betreurde oordeelsfout en mistasting deur die Stadsraad van Pretoria en die amptenare van die Afdeling Parke en Ontspanning begaan is; en
- (c) dat hy hom nie kan vereenselwig met die Stadsraadsbesluit van 14.11.1978 sover dit betrekking het op *die verwydering van los en gebreekte grafstene en randstene en vir die begrawe daarvan in die betrokke grafte.*
- (d) Voorts betreur hierdie vergadering dit ook ten seerste dat die uitvoering van die Stadsraadsbesluit gelaat is in die hande van ondergeskikte amptenare van lae rang en gebrekkige oordeelsvermoë, waardeur grafstene met waardevolle grafskrifte, wat belangrike lewensbesonderhede van die gestorwenes vir die nageslag op klip, graniet, marmar en sandsteen vasgelê het, in die opruimingsproses ook onder die grond verdwyn het.
- (e) Aangesien geen kultuurgemeenskap wat gesteld is op sy historiese erfenisse, in hierdie geval monumente in die vorm van grafstene, mag toelaat dat belangrike, en in sommige gevalle onvervangbare, bronne vir sy geskiedenis doelbewus en stelselmatig begrawe en sodoende vernietig word, stel hierdie verteenwoordigende vergadering, saamgestel uit bykans 30 plaaslike en landswye organisasies van kulturele, historiese, genealogiese, opvoedkundige, kerklike en politieke aard, benewens 'n aantal vroue-organisasies, dit as 'n onverbiddelike eis dat die bykans 200 grafte onverwyld weer oopgemaak, die begraaftde grafstene en gedeeltes van grafstene uit die vlak grafte gehaal en elkeen van die begraaftde grafstene op een of ander wyse netjies en duursaam heropgerig word op koste van die Stadsraad van Pretoria.

- (ii) (a) Aangesien hierdie verteenwoordigende vergadering nie saamstem met die Stadsraadsbesluit van 14.11.1978 i.v.m. die begrawing van los en gebreekte grafstene nie – wat in die uitvoering van dié betreurde besluit tot oormaat van ramp boonop deur onoordeelkundige en onverantwoordelike slooping en begrawing van bykans 200 grafstene binne enkele dae onder aanvoering van ondergeskikte amptenare, wat hul opdragte op 'n skokkende wyse oorskrei en te buite gegaan het – wil hy 'n baie ernstige beroep doen op die Stadsraad van Pretoria om die betrokke besluit te herroep en dat die Direkteur van Parke en Ontspanning die werkspanne wat op Vrydagoggend, 9 Februarie 1979, ná dringende versoë deur stadsburgers, tydelik onttrek is, vir 'n onbepaalde tyd te onttrek aan die Ou Begraafplaas sowel as aan ander begraafplase binne die munisipale grense, wat moontlik ook aan die beurt sou kom.
- (b) Voorts word die Stadsraad en die betrokke Afdeling (Parke en Ontspanning) versoek om intussen nie voort te gaan met die implementering van die gewraakte besluit alvorens daar nie deskundige advies ingewin is deur 'n *Advieskomitee vir die Bewaring en Versorging van Grafte en Grafstene*, wat hopelik deur die Stadsraad in die lewe geroep sal word.
- (iii) Met die oog op die toekoms en ten einde te voorkom dat die slooping en begrawing van grafstene en werksaamhede van dieselfde aard, ooit weer deur die Stadsraad van Pretoria sonder deskundige advies onderneem en sodoende onberekenbare en onherstelbare skade aangerig word, word voorgestel dat die Stadsraad dit ernstig sal oorweeg om 'n *Stedelike Advieskomitee insake die Bewaring en Versorging van Grafte en Grafstene* in die lewe te roep en dat die Stadsraad die *Stedelike Advieskomitee insake Plek- en Straatname* as voorbeeld in hierdie verband neem. Sodoende kan die nodige masjinerie tot stand gebring word om 'n noodsaaklike taak te verrig in belang van die stadsgemeenskap.
- (iv) (a) Hierdie verteenwoordigende vergadering bepleit die stigting van 'n Restourasie- en Instandhoudingsfonds vir Grafstene en Grafte in die Ou Begraafplaas van Pretoria;
- (b) Dat die afstammeling en naasbestaandes van die begraafdes sowel as belangstellende burgers van Pretoria en Transvaal gevra sal word om tot die voorgestelde fonds by te dra;
- (c) Dat die Stadsraad van Pretoria gevra sal word om tot die fonds by te dra en ander instansies ook versoek sal word om bydraes tot die fonds te bewillig;

- (d) Die aanwysing van die trustees vir die fonds en die administrasie en besteding daarvan kan onder leiding van amptenare van die Stadsraad van Pretoria geskied.
- (v) Dat die nommering van grafte in die Ou Begraafplaas opnuut dringende aandag moet geniet met gebruikmaking van die beskikbare rekords in besit van die Stadsraad van Pretoria.
- (vi) Dat n ukeurige planne, met die aanduiding van die nommers van elke graf en die name van die begraafde persone in die betrokke grafte sedert 1868 deur die betrokke amptenare van die Stadsraad van Pretoria voorberei en in 'n gebou of geboue op die terrein van die Ou Begraafplaas vir die besoekende publiek beskikbaar gestel word ten einde hulle in staat te stel om die ligging van grafte van familie-betrekkinge, vriende en volksgenote vas te stel.
- (vii) Dat die Stadsraad van Pretoria wagte, verkieslik blankes, moet aanstel om sowel bedags as snags ongewenste besoekers en vandaliste uit die begraafplase, insluitende die Ou Begraafplaas, te hou om sodoende skade aan die grafstene en plantegroei te voorkom.
- (viii) Hierdie verteenwoordigende vergadering van stadsburgers besluit dat 'n deeglik gemotiveerde versoek tot die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede gerig word dat die Ou Begraafplaas tot 'n nasionale gedenkwaardigheid verklaar moet word soos wat sedert 1936 gebeur het in die geval van die *Ou Fort en Begraafplaas, Durban; Dingaen se Kraal (Mgundgundhlovo)* en *Piet Retief se Graf, dist. Melmoth*; die grafte van die *Zeloekonings, Emakhosini* (Begraafplaas van Konings), geleë tussen Mgundgundhlovo en Babanango); die *Kleinbosch-begraafplaas, Daljosafat (Paarl)*, waar drie van die leiers van die Eerste Taalbeweging en stigters van die Genootskap van Regte Afrikaners (1875) begrawe lê, en die *La Motte-begraafplaas, Franschoek*, waar sommige van die afstammelingen van die Franse Hugenote hul laaste rusplek gevind het.

DOKUMENT 1

AGTERGROND VAN DIE SLOPING EN BEGRAWING VAN GRAFSTONE IN DIE OU BEGRAAFPLAAS, PRETORIA, 5-9.2.79

2. Verbetering van die algemene voorkoms van die ou Kerkstraat-begraafplaas.

Verslag van die Direkteur van Parke en Ontspanning:

“Op versoek van raadslid C.J. Uys (wyk 4) word die volgende voorstelle aan die Bestuurskomitee voorgelê:

- (a) Raadslid Uys is van mening dat die geheelindruk van die Kerkstraatbegraafplaas swak is en dat daar deur die verwydering van los en gebreekte grafstone, randstone en sommige slordige traliewerk 'n groot verbetering in die voorkoms teweeg gebring kan word.

Hierdie Afdeling is van mening dat die vervalte stene en traliewerke in die graf begrawe kan word indien die naasbestaendes dit wil opeis. Gras kan dan oor die gelykgemaakte graf geplant word, wat 'n netjiese aaneenlopende grasperkvoorkoms sal gee. Selfs onderhoudswerk sal hierdeur vergemaklik word.

- (b) Sekere bome in die begraafplaasterrein ontsier die voorkoms en behoort verwyder te word.

Hierdie Afdeling steun raadslid Uys se voorstelle.”

BESLUIT:

1. Dat toestemming aan die Direkteur van Parke en Ontspanning verleen word vir die verwydering van los en gebreekte grafstone, randstone en slordige traliewerk en vir die begrawe daarvan in die betrokke grafte.
2. Dat bome wat die betrokke begraafplaasterrein ontsier, stelselmatig verwyder word.

BESLUIT, BESTUURSKOMITEE, STADSRAAD VAN PRETORIA,
14.11.1978.

DOKUMENT 7

O.7 van 1925
(as. 1–2bis)

VERWYDERING VAN DOOIE LIGGAME EN GRAFTE

No. 7 van 1925

'N ORDONNANSIE

¹ om die skending en verstoring van grafte in begrafplase te verbied en om aangeleenthede ten opsigte van die verwydering van of beskikking oor lyke te reël

(Goedgekeur 1 Julie 1925)

(Engelse teks deur Goewerneur-generaal geteken)

(Datum van inwerkingtreding. 22 Julie 1925)

SY DIT BEPAAL deur die Provinsiale Raad van Transvaal as volg:—

Definisies.

1. In hierdie Ordonnansie sal, tensy in stryd met die samehang:—

„Administrateur” beteken die amptenaar benoem kragtens subseksie (1) van artikel *agt-en-sestig* van die Suidafrika Wet, 1909, of enige wysiging daarvan:

„liggaam” beteken enige menslike dooie liggaam met inbegrip van die liggaam van enige doodgebore kind:

„begraafplaas” beteken en insluit enige begrafplaasgrond hetsy publieke of private of enige plek welke ook waarin een of meer liggame begrawe, verband of op andere wyse oor beskik word of bestem is om daarin begrawe, verbrand of op andere wyse oor beskik te word.

Geen liggaam sonder magtiging verwyder te word.

2. (1) Niemand mag 'n graf in 'n begrafplaas skend of vernietig nie, of sonder die skriftelike vergunning van die Administrateur sodanige graf verstoort of laat verstoort, en niemand sal 'n liggaam oprawe of laat oprawe of laat verstoort wat sal begrawe wees op 'n begrafplaas, sonder 'n skriftelike magtiging onder die hand van die Administrateur, nog tensy sodanige voorsorge geneem is as mag voorgeskryf word deur die Administrateur of enige geneeskundige deur hom aangestel: enige persoon wat die bepalings van hierdie artikel sal oortree of wat sal nalaat enige sodanige voorgesde voorsorge te neem, sal by veroordeling blootstaan aan 'n boete van hoogstens vyftig ponde (£ 50) en by wanbetaling aan gevangenisstraf met of sonder harde arbeid vir 'n tydperk van hoogstens ses maande of aan sodanige gevangenisstraf sonder die opsie van 'n boete.

Voorbehoud.

(2) Niemand sal aan een oortreding skuldig wees nie kragtens hierdie artikel wat tydelik of uit noodsaak 'n liggaam of die stoflike oorskot van 'n liggaam verstoort of laat verstoort vir die doel 'n ander liggaam in dieselfde graf te begrawe.

Verstoring van begrafplase geleë buite munisipale gebied is verbode.

³2bis. (1) Behalwe met toestemming van die Administrateur mag niemand 'n grafombe, monument, grafsteen, kruis, opskrif, reling, omsluiting, ketting of oprigting van watter aard ook in 'n begrafplaas of gedeelte daarvan buite 'n munisipaliteit op enigerlei wyse verstoort, beskadig, verwyder of vernietig nie.

1. Lang titel soos vervang deur a.1.O.9, 1931 m.i.v. 13.5.1931 vir die oorspronklike titel wat geluit het: „Tot Reeling van sake wat betrekking het op die verwydering van of beskikking oor Dooie Liggame.”
2. Woorde gekursiveerd ingevoeg by a.2.O.9/1931 m.i.v. 13.5.1931.
A.2 bis ingevoeg by a.3.O.9/1931 m.i.v. 13.5.1931

INTERVIEW: OLD PRETORIA SOCIETY WITH DR. J.C. NEETHLING, 1976

(250 Hay Street, Brooklyn, Pretoria)

(Elizabeth Proctor)

- INT. Seated in this peaceful garden, among tall trees, on the South-West corner of the block bounded by Hay, Anderson, Brooks and William Streets in Brooklyn, it is very easy to recreate the rural atmosphere of the little farm which flourished here early in this century. Through the trees we can see the large, original homestead, still in an excellent state of preservation, and today put to valuable use. But most important, we have here with us Doctor Johan Christiaan Neethling, whose father established the small farm. Doctor Neethling grew up here from the age of two in surroundings which were completely rural. He is being interviewed for the Old Pretoria Society by Elizabeth Proctor.
- Doctor Neethling, when and where were you born and when did your family establish this little farm and build the solid and striking homestead?

- JCN. I come from Voortrekker stock. My grandfather, at the age of eighteen, fought in the battle of Blood River. My father was born exactly eighteen miles due East from Pretoria, on the farm called "Klipkoppies". He was invalided in 1882 in the Sekukune war and came to Pretoria in about 1898, seeing that he could not farm actively any more, so that he was in Pretoria at the time of the occupation by the British troops. Actually, he was in hospital and after he returned from hospital he was placed under house arrest. I was born in February, 1900 . . . In 1902, this farm, which at that time, according to my information, belonged to a Mrs Brooks, was established into the suburb of Brooklyn as it is today. My father bought at the auction four erven in Brooklyn at the time. The house in Verdoorn Street,

where I was born, was not our own property, so he immediately came out to Brooklyn. We were actually the pioneers of Brooklyn and the suburbs of eastern Pretoria. My father told me that at that time these was only a cow stable about one kilometer east of Stalls House on the present University farm. There were no other buildings south or east of the railway line from Pretoria to Silverton. Here, first of all, we lived in a tin shanty, built on the corner of Hay and Brooks Street. At once a quarry was established from which the stones were extracted for the foundations; for the stable and for the new homestead.

We lived in the tin shanty until the stable was completed. Then we moved into the stable. The coach house became the dining room. The stable, actually, was the mother and father's room. The store room became the daughters' room and the loft housed the teenage boys. In 1903 they started building the homestead on which you can see the date, 1904.

INT. The two turrets and solid, four-foot construction of the stone foundations of this house are striking features. Can you tell us something about the architect and the builders of this house?

JCN. The architect was a man called Westmaas, an old Hollander. In all his houses, he had the idea of building turrets. Many of them could have been seen in Sunnyside. I think there are one or two left in Sunnyside. But most of them have changed into flats nowadays. In our case he actually built two turrets on the house. The builder was an Italian by the name of Anselmino. May I just point out the difference between building in those days and now. There were two of the Italians who laid two thousand bricks a day instead of the regulation 800 that they have to build on today. So you can understand that this house was completed in about twelve months time. May I digress here to say that although this house was completed in 1904 and we moved into it at that time, there were a few houses already built in Brooklyn. The house of Struben on the corner of Murray and William Street is today Sonop-tehuis. Then you had the house in Brooks Street, built by Rupert Marais, today known as

Brook House, in those days of course not a double story. And just at the back of him his brother, Pietie Marais, had his house. Then there was the house in number 82 Anderson Street. A very important house too is the one in Mackenzie Street with the many chimneys. I think it was built by Mackenzie. It's one of the oldest houses. Well, those houses were all completed more or less at the same time, some of them just a little ahead of the house we're talking about, in Brooks Street, which we occupied in 1904.

INT. On a particularly sweltering afternoon I had the privilege of visiting the homestead with you. The interior was so cool and well designed, I felt that it must be air-conditioned. Tell us something of the construction of this interior.

JCN. The first important aspect was, of course, the high foundation. Today they would start the building on the ground level but we had about three and a half to four foot stone foundation, which makes it cool below the floor. Then, the walls were built of at least fourteen inches outer walls and nine and 'n half inch inner walls and the walls were actually about fourteen feet high before you came to the ceiling. Above that ceiling another three or four feet was built and then only the roof was put on. In other words, you had a very cool house all Certainly one of the coolest houses in Pretoria. (Whisper from Mrs Neethling?)

Yes. The interesting part of it now comes when we discuss the actual housing of it. You had, as you enter from stoep, that goes almost round the house, a little hall. Then on the left you had the voorhuis, (sitting room), that's the word I'm looking for. On the right there was the room for Mother and Father. Then you had a big dining room, as you entered a long passage, on the left. The dining room was at least 22 feet by 18 and the table, which seated about 14 people easily, was built in the dining room itself. It couldn't be brought in from outside and it had to be built in the room. Then you had on the right of the passage two bedrooms, one for the two daughters and one a guest bedroom. Next came the bathroom and adjoining that the room for the boys. This boys room also had an outside door onto the stoep and steps into the garden. Then you had a very large pantry which

was usually stocked to the roof with dried fruit and preserves and so forth and a very large kitchen.

INT. What else do you recall of this small farm? Its water supply, orchard, livestock. Tell us something about this, particularly your water supply.

JCN. Well, we had a well of about eighty foot and then, from there on, it was a borehole another, I think, thirty or forty feet. And we had the sweetest water. We had a windmill, of course, on it, and tanks and the sweetest water you can find in Pretoria. Then there was from the tanks, a pipe leading to a small dam, about five feet in depth and I'd say in diameter of at least ten or twelve feet. From that dam we irrigated about two hundred fruit trees and a vegetable garden. On the one corner the stable previously mentioned for the horses, the coaches, and also a cow stable.

After the war, Father, for a long time, had about ten or twelve cows with which he supplied Brooklyn and Sunnyside with milk.

INT. How much did your father charge for milk in those days, Dr Neethling?

JCN. We sold it at thruppence a bottle.

INT. The original stables, coach-house, loft and dairy have now been converted into a charming and picturesque chalet-type cottage, most appropriately furnished in the German style by the present owner, Mrs Wasserthal. Dr Neethling, will you tell us something more of your boyhood and any incidents connected with those days on this small farm.

JCN. Well, Brooklyn as a whole, was really my hunting ground in those days. I often feel sorry for the boys of today where they're not allowed to use even an airgun or anything. I had my first airgun at the age of eleven and hunted birds and rabbits all over Brooklyn, Menlo Park and the Willows. Seeing that the only Afrikaans speaking school or

Dutch speaking school was right in the centre of town at the Eendracht school, my father in the beginning didn't want me to go to school too early so I was nine years actually, when I went to the Brooklyn school, where, or course, the teaching was in English.

And from there I went to the Boys' High School and then to the University so that the furthest I had to walk for all my education up to when I got my first degree was about half a mile to three quarters of a mile. Well, as I say, I had the hunting here, we fished in the Moreletta spruit and so forth and it was really wild until a couple of years ago. In the last fifteen or twenty years of course Pretoria has gone out of bounds altogether but in those days we had quite a lot of space.

INT. You mentioned to me, yesterday, a boyhood incident. You were evidently determined to catch birds, when as a small boy of just over two, you managed to get up to the top of the loft and you thought you would catch pigeons with the grain that you carefully lifted from your father's store. That created quite a problem, finding a small boy stuck up on the top of the loft, am I right?

JCN. Yes. And Mother, of course, stood below the steps in great anxiety ready to catch me if I dropped from that precarious platform. Father gradually crawled up until he got to me without making any noise so as to get me before I fell of the high loft about fifteen feet I should say.

INT. Now, to come closer to the present. When you had completed your education in Pretoria and Pretoria University, you won a bursary and studied at Cornell University where you obtained your Doctorate in Agricultural Economy. Would you just tell us a few words about that. And then finally, how this small farm was broken up into the present properties.

JCN. To start I should say that as I pointed out I had my whole schooling from out of my home, so that the first trip overseas was quite an experience: going, first of all, to England on the P & O boat, which took in those days, I think, about twenty-eight days, then across from Southampton to New York and from there on to Cornell University

which is about 300 miles from New York city. It was quite an experience. I may state here that it was really a very pleasant experience, especially as my research work, was amongst farmers and they were very hospitable to the students from overseas. I may mention a very interesting thing for the students of today. Today a scholarship would include, if you were in the service as I was at that time, full salary for the period that you're away, plus the scholarship included. When I went overseas we had to take long leave without salary for the three years and we only had two hundred pounds from which we had to pay our own expenses to the country of the university and back again. The result was that I had to borrow quite a good bit of money to put me through the university, at the time. Now, when I came back, in 1925, Father was quite old and couldn't really afford to keep this big property. So I did the silly thing to take up the money and buy the whole four erven as they were at that time. I was forced, first of all, to sell the big house, the one with the turrets. I sold that to Redelinghuys who was at that time the Postmaster General. May I just mention: for less than fifteen hundred pounds. He ultimately sold it for somewhere near five thousand pounds. Just to show the increase in prices. Then, after that, I sold first of all the place that I'm living on now, to my brother, to erect a small house for my father and mother. I bought that back again several years later where I'm living today so I may say that this property where I'm on now has been in the Neethling family for seventy seven years now. Then, after I sold the big house, the one with the turrets, the 1904 old house, I changed the stables into a rather nice little homestead and I lived there for about six years. Then during World War 2 it was sold to the present owners, the Wasserthals, almost for the same price that I originally sold the big house. The erf next to me was bought by Dr Hall and he erected the house next to me in 1933. Then half of the property that I'm on now was sold to a man named Olivier. He erected that house. The person who ultimately got the turret house was a Miss Vaandrager, who erected the nursery school. She sold half an erf at the corner of Brooks and Hay Street to a person by the name of Lemmer, I think he was in the Bantu Administration Department. Today, I should at a rough estimate, value the houses on the four erven anywhere between a hundred and hundred fifty thousand rand, at least.

INT. And your original homestead you told me, in 1904, cost two thousand pounds to build. It certainly is a most solid, attractive structure. There isn't a crack anywhere and it is an excellent state of preservation. That house now houses the very charming and colourful Mimosa Nursery School, and a room is given up to a German Library run by a German and very popular amongst his people and the Afrikaans students come there for German books and Afrikaans books and as I said a little while ago, the old stables have been converted into a most picturesque chalet type house or cottage. I think that is all unless Dr Neethling would like to conclude.

JCN. I would just like to mention one thing: The names of the streets in Brooklyn are mostly named after men who owned the first erven, like Rupert Street after Rupert Marais and Marais Street and Charles Street, Charlie Marais and MacKenzie Street and so on. But there is one street that I should mention, (I don't know what the original name was) and that is William Street. There was an old Scotchman, who's become quite an Afrikaner at the time, old William Gregor I think was the name, and he simply tore down all the names in William Street and put his name, William, along that whole street, up to Charles. So he appropriated that name and it stuck. It's known today as William Street. What the original name was I don't know, but it's an incident of the old days that I should mention. Of my almost 80 years I lived in three houses built on the erven my father bought in October 1902. This means on property that has been in the Neethling family for 77 years. I am sure that no other person in Brooklyn can equal my record. I wonder if that is not a record for all Pretoria suburbs.

INT. Thank you very much indeed, Dr Neethling. This has been a pleasure and we certainly have recreated a happy and peaceful period.

Interviewer: Elizabeth Proctor. Thank you most sincerely. (Editor).

DE KACHELPIJP VEREENIGING

LIJST VAN NAMEN VAN PERSONEN DIE GEDURENDE DEN OORLOG OP DEN STAF VAN COMMANDANT GENERAAL LOUIS BOTHA WAREN EN DIE AANSPRAAK ZOU DEN KUNNEN MAKEN OP LIDMAATSCHAP VAN DE KACHELPIJP VEREENIGING.

Badenhorst, Koos	Kilian, P.J.
Blignaut, H.J.	Lanting, H.P.
Botha, Junior, L.	Oosterhagen, H.S.
De Wet, N.J.	Pretorius, Stephen
Dargon, C.	Pretorius, Ampie
De Jager, H.	Quin, H.G.
Davidtz, S.	Row, J.B.
Emmett, R.C.	Sim, N.C.
Esselen, L.	Siemssen, Fred
Erasmus, Piet	Theron, J.J.
Ewing, W.	Van Velden, D.O.
Hafner, Pierre	Van Stuwe, J.R.
Hafner, Rudolph	Van Aardt, C.
Jooste, J.P.	Watkins, H.
Jooste, H.	Watkins, C.

EERE LEDEN BENOEMD DOOR HET BESTUUR

De Wel-Ed. Gestrenge Heer Ewald Esselen L.W.R.
De Wel-Ed. Gestrenge Heer Generaal J.C. Smuts, L.W.V.
De Wel-Ed. Heer Gerrit R. Botha (Botha's Vrijwilliger Corps)
De Wel-Ed. Heer, Generaal Koen Britz
De Wel-Ed. Heer Thomas A. Kelly
De Wel-Ed. Heer Dr. W.E. Bok
De Wel-Ed. Heer Barnie Enslin.

Pretoria,
20ste November, 1909.

Herbert G. Quin
Secretaris.

(Manuskrip verskaf deur Mev. Doris Hafner aan Dr. N.A. Coetzee.)

DIE BEGIN VAN “ROBERTS HEIGHTS” (Voortrekkerhoogte)

(deur Jan Ploeger)

INLEIDING

Onder die fotokopieë van die dokumente van die Britse “Colonial Office” wat in die Transvaalse Argiefbewaarplek, Uniegebou, Pretoria, bewaar word, kom lêer C.O. 29771/01 voor onder die opskrif “Site for Cantonments and for Troops at Pretoria” (C.O. 291/32, deel 4, 1901; F.K. 922).

Op 23.8.1901 het, namens die Britse “War Office, G.Fleetwood Wilson, die korrespondensie in hierdie lêer, t.w. ’n skrywe van 19.7.1901 van die destydse Britse militêre opperbevelhebber in Suid-Afrika, lord Kitchener, aan die Britse Minister van Kolonies (mnr. J. Chamberlain) gestuur met die versoek om, indien hy geen beswaar het nie, sy toestemming te verleen dat die genoemde terrein aan die militêre outoriteite oorgedra word.

Op die lêeromslag is aangeteken:

“Reply that Mr. C. agrees to the transfer of a site for Cantonments at Pretoria on the conditions specified by Mr. Solomon. . . . H.L. (ambert) 28.8.”

Dié goedkeuring was die begin van die geskiedenis van die destydse “Roberts Heights”, tans bekend as Voortrekkerhoogte.

LORD KITCHENER SE SKRYWE VAN 19.7.1901

Op 19.7.1901 het lord Kitchener, uit die militêre hoofkwartier, Pretoria, aan die Britse Minister van Oorlog (mnr. St. John Brodrick) geskryf dat hy sedert ’n geruime tyd die verkryging van ’n terrein vir huisvesting vir die troepe, wat uiteindelik op Pretoria gestasioneer sal word, sorgvuldig oorweeg het. Hy skryf vervolgens: “The necessary conditions are all fulfilled in a site south of Pretoria, coloured pink on the map herewith: and they are all fulfilled nowhere else in the neighbourhood.”

'n Sekere, verder ongenoemde, raad het die die terrein goedgekeur wat as ideaal beskou word deur die hoof van die mediese diens, die hoof van die veeartsenykundige diens en deur plaaslike en ander gesondheidsoutoriteite wat geraadpleeg is.

“I have also myself visited it and consider it in every way excellent”, aldus lord Kitchener. Hy skryf verder dat die terrein 500 voet hoër as die stad lê en absoluut onbesmet is deur kampe of krale. Vanuit Pretoria kan die terrein maklik beheer word en aangesien dit aan die pad na Johannesburg lê, is dit maklik vandaar bereikbaar.

Lord Kitchener bepleit vervolgens dat 'n groot terrein vir die troepe gereserveer moet word om te voorkom dat ongewenste persone te naby aan die kamp woon en daar voldoende ruimte vir skietbane beskikbaar sal wees. Die terrein is goewermmentsbesit, maar daar bestaan geen besware teen die verwesenliking van die beoogde doel nie.

DIE TERREIN

Uit 'n skrywe van genl.-maj. Sir Elliot Wood, hoofingenieur, S.A. Veldmagte, aan die administrateur van Transvaal van 13.7.1901 blyk dat bogenoemde versoek op 6.6.1901 deur genl. Wood aan die wetsadviseur van Transvaal (R. Solomon) gerig is. By hierdie skrywe voeg genl. Wood die beskrywing van die grense van die beoogde terrein. Ongelukkig ontbreek die reeds vermelde kaart, maar hier en daar kom sekere bekende punte voor:

Die *suidgrens* se verlengde sluit by die spoorlyn aan.

Die *westergrens* sluit by die omheining van die “Quagga Redoubt” aan. Die “*noordgrens* volg die militêre pad van die reeds genoemde versterking na 'n blokhuis (nr. 1) op dieselfde koppie, oor die poort na die omheining van blokhuis nr. 7, vandaar oor die kruin van die koppies van omheining tot omheining van blokhuise nrs. 6, 4, 3 en 2 na die “Johannesburg”-blokhuis en dan in 'n regte lyn na die omheining van Schanskop en daarvandaan na die spoorlyn. Die verlengde van laasgenoemde lyn eindig 40 treë noord van die fort se pomphuis.

Aan die oostekant vorm die spoorlyn die grens.

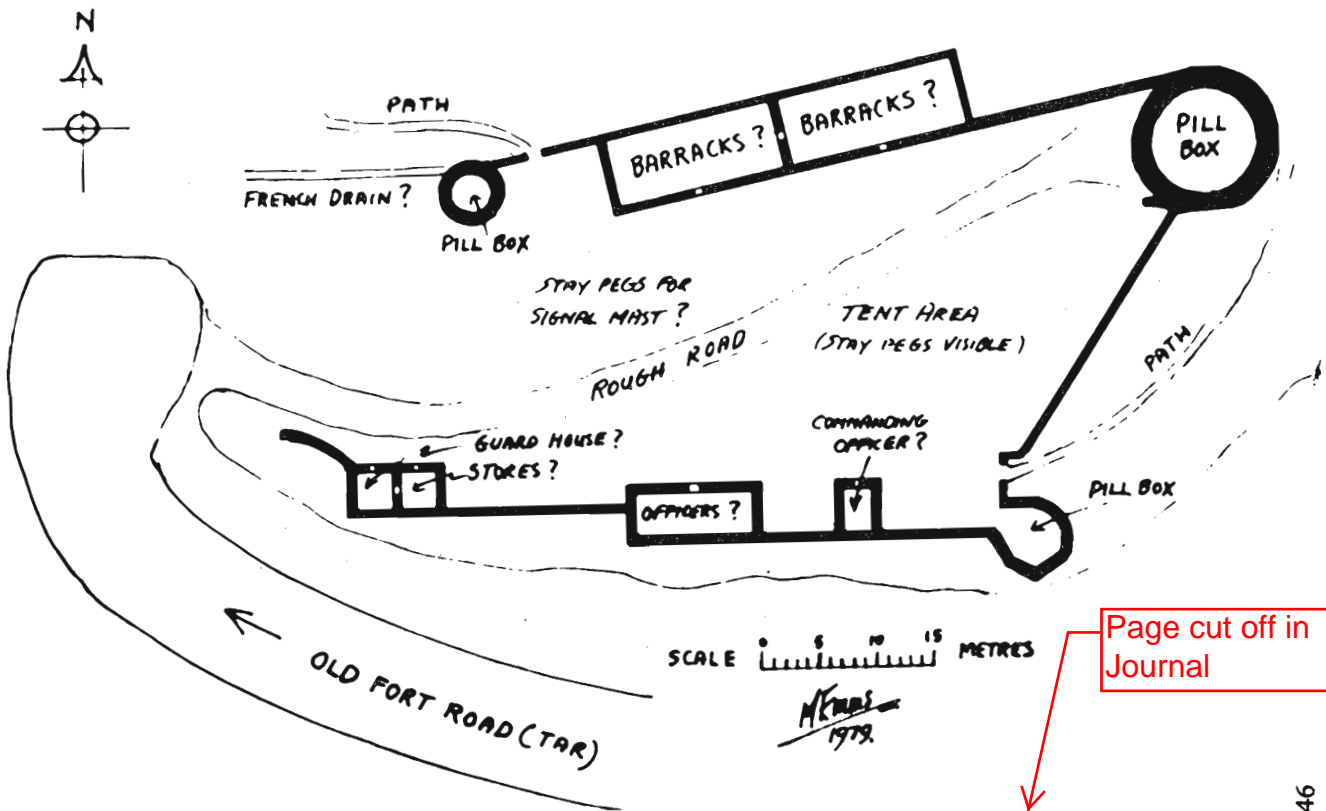
LORD MILNER: MEER BESONDERHEDE

In die skrywe van 18.7.1902, wat deur wetsadviseur R. Solomon aan die Hoë Kommissaris lord Milner gerig is, is verklaar dat die beoogde terrein ongeveer 2 000 morg beslaan, waarvan ongeveer 800 morg 'n deel vorm van die plaas Groenkloof nr. 419. Hierdie plaas is, met uitsondering van 'n strook langs die Apiesrivier, in 1884 deur aankoop vir £4 000 deur die regering van die Z.A. Republiek verkry. Laasgenoemde strook van ongeveer 9 akker, is op 20.8.1863 deur die eienaar, Lucas Cornelis Bronkhorst, aan die regering van die Z.A. Republiek oorgedra vir die aanleg van 'n watervoor vir Pretoria. Die totale oppervlakte van die plaas Groenkloof is 3 073 morg, waarvan ongeveer ¼ deur die militêre outoriteite benodig is.

Verder word vir dieselfde doel ongeveer 2 400 akker dorpsgrond benodig. Daar is geen beswaar dat die Transvaalse regering 'n deel van die dorpsgrond vir militêre doeleindes aan die Britse Departement van Oorlog oordra nie, maar die voorwaarde word gestel dat wanneer dit nie langer vir genoemde doeleindes benodig is nie, dit weer terugval aan die Transvaalse regering, aldus wetsadviseur Solomon.

Goedkeuring verkry: Op 26.10.1901 het minister Chamberlain aan minister Brodrick laat meedeel "that Mr. Chamberlain agrees to the transfer of the site marked on the map (which is returned herewith) to the Military Authorities for the purpose, on the conditions specified by Mr. Solomon."

STRUBENKOP
EAST FORT

Page cut off in Journal

Extract of the plan of the telephone network during the Anglo-Boer War. Showing East Fort, Johnsons Redoubt, New Camp and the Internal...

EAST FORT – A MONUMENT TO THE VANDALS Strubenskop

By **MERVYN EMMS**

I first ascended Strubenskop in the early seventies with the object of viewing the East Fort, but alas it was no more, unless we can call a few twisted scraps of corrugated iron and a trace of foundations a fort.

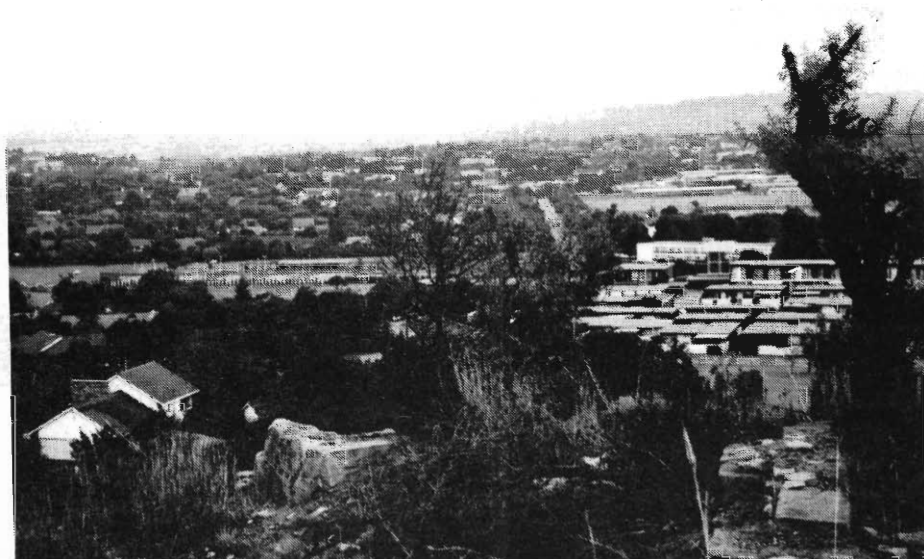
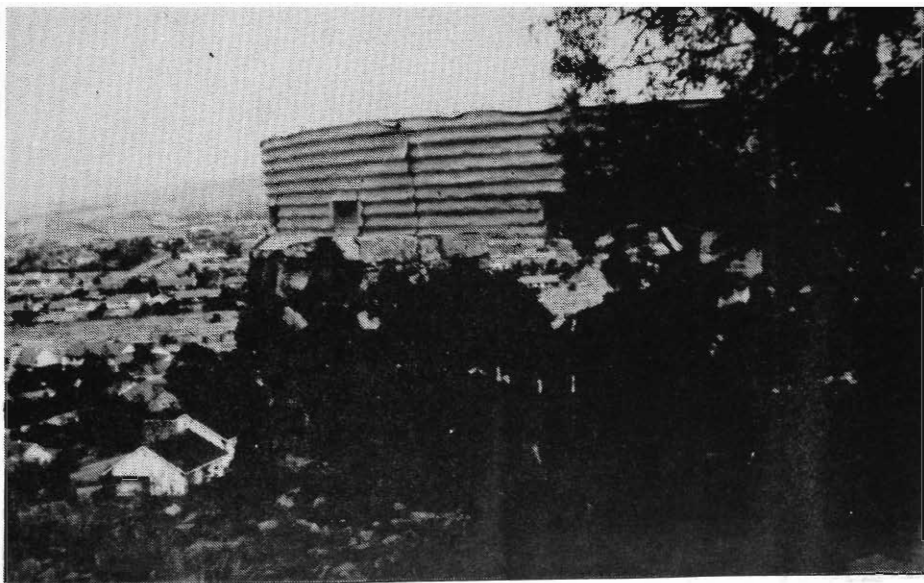
My press cutting from the Pretoria News of 13/2/1964 clearly shows a Pill-Box complete with its corrugated iron surround and its gunports. To me it was incredible that in the space of a decade a fort which had stood successfully for over sixty years could disappear as a result of wanton and unchecked vandalism.

The old Pretoria Society had done its utmost to convince the City Council that restoration was essential, but they remained unconvinced. Had they but halted the vandalism then at least today we would have still been able to consider restoration.

All attempts to turn up a plan of the East Fort have so far failed for even the British War Office were unable to throw any light on the matter.

In an attempt to visualise how the fort originally looked I set out to measure up the remaining traces and reconstruct an approximate plan. In the resultant plan I have named many of the sections, but question marks are inserted where the name is purely speculative.

Regarding the history of the fort I quote herewith from the article in the Pretoria News of 13/2/74 by Phyllis Konya.

The South-East Pill-Box as it looked in September 1972 and as it looks today. (As viewed from the east side).

The twisted remains of the galvanised iron pill-box. Signatures of numerous soldiers of the original garrison are still visible.

left flank and skirmishing with the enemy, who were firing from rocky ground near Struben's farm.

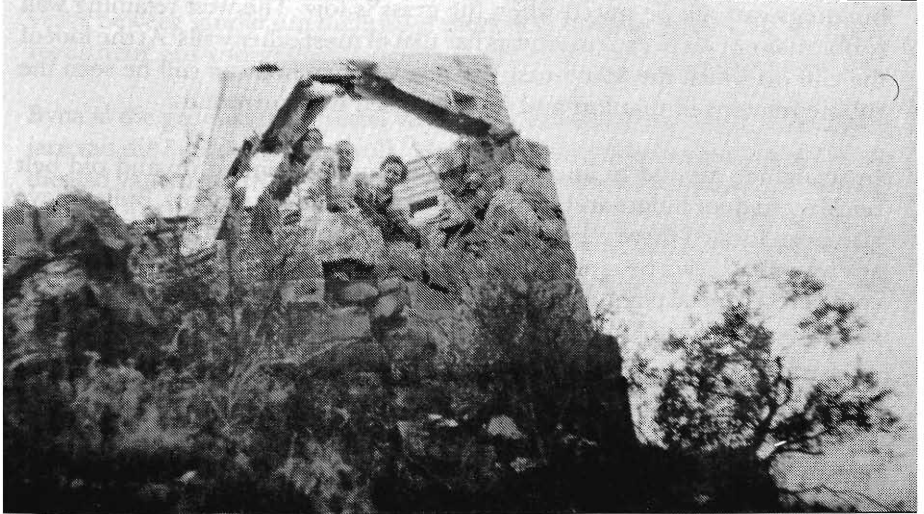
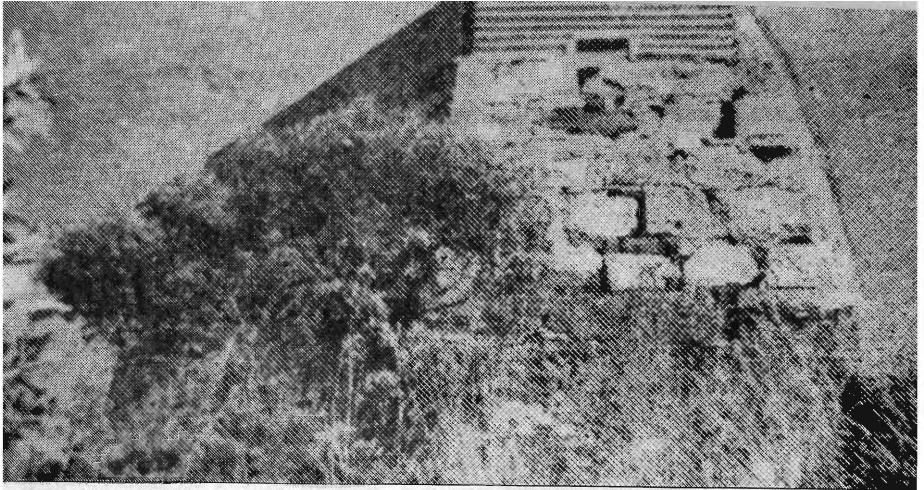
Incidentally, Loreto Convent was British headquarters during the siege and, in those occasional skirmishes, two VCs were won.

After the Jameson Raid, the South African Republican Government, apprehensive of British intentions, set about fortifying Pretoria. It was originally intended to erect a substantial fortification on Strubenkop, as was, in fact, done at Klapperkop, Wonderboom and so on, but nothing came of it, possibly because of a shortage of funds, men or material.

So Strubenkop was unfortified when Pretoria fell to the British in mid-1900 during the Second South African War.

There followed the brilliant guerrilla campaigns of men such as De Wet and De la Rey and it is believed that it was at this time that the British erected on Strubenkop the fortifications the remains of which are to be seen to this day.

50 *These three photographs show the various stages in the wilful destruction of the South-East Pill-Box. Photo No. 1 was taken in the early 1960's looking north-west. Photos No. 2 and 3 are looking from the north-east and were taken in 1963 and 1979 respectively.*

British military records of the period are no longer in South Africa and inquiries in Britain have so far elicited no information, so very little is known for certain about the fort, what armaments it had, who actually built it and manned it, and whether it was ever the scene of action.

It is believed, however, that it was abandoned after the Peace of Vereeniging (May 31 1902) and that it gradually fell into ruins.”

Today so little of the fortifications remain that it is difficult to visualise that a fort existed there. The north-east Pill-Box is a heap of rubble with the galvanised cladding lying nearby, the north-west and south-west Pill-Boxes have vanished except for a few foundations. Foundations of the Barracks and buildings can still be traced when the grass is low. The west retaining wall rubble has not yet been removed as has that of most other walls. At the foot of the cliff on which the South-east Pill-Box was perched can still be seen the rubble remains of that fort and its galvanised iron surround.

In scratching around to uncover the foundations I turned up an old belt buckle, old door hinges and such similar scrap from the old fort. Bullets have also been located there recently. There is little hope now that the fort can in any way whatsoever be restored but I should like to make a plea that at least we could erect a metal plaque with the outline of the fort and a notice to say that it once stood on Strubenkop.

KEN U OMGEWING

deur G.R. MULDER

DIE GESKIEDKUNDIGE OU KAREEBOOM

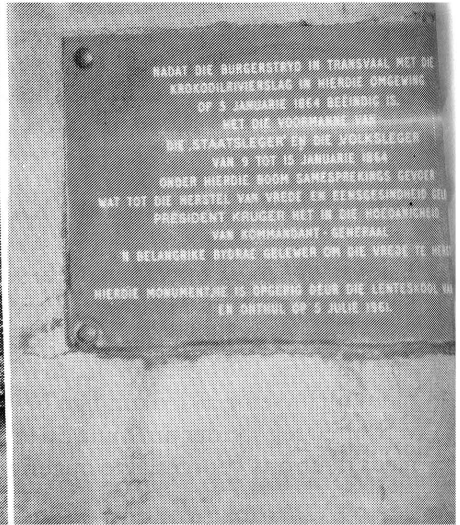
Baie van ons mense weet van die besondere Kareeboom langs die teerpad van Silkaatsnek na Brits. Maar weet u presies waar die boom staan? En het u al die boom met sy gedenksteen gaan besigtig? En weet u wat het onder die boom op 5 Januarie 1864 gebeur? Ja, so is daar in die Brits distrik vele gedenkstene, monumente en geskiedkundige besienswaardighede waarlangs ons gedurig verby beweeg sonder om hulle op te merk of te besigtig. Hierdie dinge is mos reeds deur ons voorgeslagte opgerig as aandenkings vir ons en ons kinders.

Byna al die gedenktekens vertel vir ons iets van die worstelstryd en swaarkry jare van die Suid-Afrikaanse volk. Hulle behoort ons gedurig aan te spoor op die Pad van Suid-Afrika. As u weer moeg word, of wil tou opgooi, of nie weet wat met u kuiergaste of kinders te doen nie, gaan dan na die gedenktekens – staan daar 'n oomblik stil, skep weer moed en vertel hulle die geskiedenis. Ons Voorouers se worstelstryd en opofferinge mag ons nie vergeet nie. Dit moet ons juis inspireer om voort te beweeg.

Die ou oorspronklike kareeboom het reeds al gesterf maar van sy takke het rondom sy stam afgesak grond toe, weer wortel geskied en jong bome gevorm, sodat daar vandag vyf jonger kareebome staan. Die ou droë stam, byna 2 meter in omvang, staan vandag nog trots en regop met sy kinders rondom hom.

Naby die boom is 'n betonsteentjie met 'n plaat daarop waarop die volgende bewoording voorkom:

“Nadat die Burgerstryd in Transvaal met die Krokodilrivierslag in hierdie omgewing op 5 Januarie 1864 beëindig is, het die voormanne van die “Staatsleger” en die “Volksleger” van 9 tot 15 Januarie 1864 onder hierdie boom samesprekings gevoer wat tot die herstel van vrede en eensgesindheid geleidelik het.

President Kruger het in die hoedanigheid van
Kommandant Generaal
'n belangrike bydrae gelewer om die vrede te herstel.

Hierdie monumentjie is opgerig deur die Lenteskool van Brits en onthul op 5 Julie 1961.

Hoe lyk dit, gaan u die monument en boom besoek en sy geskiedenis nalees?
Doen dit gerus terwille van u nageslag.

HARTBEESPOORT SE DAMWAL-KOEPEL:

'n Mens wonder hoeveel mense al oor die Damwal geloop of gery het? Maar het u al ooit die inskripsies opgemerk wat bo-aan die koepel, wat oor die wal span, aangebring is tydens die bou van die wal? Die inskripsies is aan die Ooste- en Westekant aangebring in Latyn. Die inskripsie aan die Oostekant lees in Latyn as volg:

DEDI IN DESERTO AQUAS FLUMINA IN INVIO

Dis die Latynse weergawe van Jesaja 44:3 en lees as volg in die Bybel: “Ek sal water giet op die dorsland en strome op die droë grond”.

Aan die westekant van die koepel is die volgende inskripsie:

SINE AQUA ARIDA AC MISERA AGRI CULTURA

Die betekenis hiervan is min of meer as volg: “Sonder water is die boerdery maar droog en ellendig.” Die waarheid van hierdie inskripsies is seker al deeglik bewys met die loop van die jare.

Weet u dat die plan om ’n dam by Hartbeespoort te bou alreeds in President Kruger se tyd in die vorige eeu ontstaan het? Maar die Anglo Boere-oorlog van 1899–1902, die armoede en ellende daarna, die Unifikasie in 1910 en toe weer die eerste Wêreld Oorlog van 1914–1918 met die tragedie van die REBELLIE in 1915 het veroorsaak dat die bou van die dam eers in 1920 kon begin.

Die Oos- en Weskanale is eers baie jare later, so laat as 1930, voltooi. En weet u dat die koste van die kanale veel meer was as die wal self? Met graaf, kielpik en kruywa is hulle deur Blanke arbeid gegrawe. Die voorman of “ganger” soos hy destyds genoem was, was mnr. J.A. Nel. Nadat die kanale voltooi was, het hy die eerste waterfiskaal van die GELUK nedersetting geword en het dit gebly vir die res van sy lewe. Honderde Blankes het tydens die bou van die wal en kanale uitkoms in die hande-arbeid gevind teen 35 sent per dag. Maar hulle-sweet het nie verniet vir die nakomelinge getap nie. Die inskripsies op die damkoepel het bewaarheid geword.

PELINDABA

Dat die Atoomkragraad juis Pelindaba gekies het om ’n KERN-KRAGREAKTOR op te rig moet mens maar aan toeval toeskryf. Die naam van die oorspronklike plaas waarop die reaktor vandag staan is WELGEGUND. Hierdie plaas is oorspronklik deur die Zuid-Afrikaansche Republiek aan M.W. Pretorius, ’n neef van wyle President M.W. Pretorius, geskenk. Dit was aan die einde van die vorige eeu toe die Z.A.R. grond aan sekere boere geskenk het. M.W. Pretorius was getroud met Debora Retief, dogter van die Voortrekkerleier, Piet Retief en hy was die grootvader van Johanna Pretorius wat met Gustav Preller getroud was.

Toe die HARTBEESPOORTDAM beplan is, is 'n gedeelte van die plaas Welgegend al langs die Krokodilrivier, onteien deur die Regering. Met die beplanning van die Dam was daar ook sterk planne om die res van die plaas, Welgegend, te proklameer vir die uitlê van 'n dorp. Maar alhoewel daar tot vervelens toe samesprekings gevoer is oor die uitlê van die dorp, is daar van die plan afgesien. Dit was as gevolg hiervan dat Welgegend later die naam van PELINDABA gekry het. En dit het so gekom: 'n Ou Swartman wát op die plaas gewoon het, was baie verlig toe hy op 'n dag hoor dat die Dorpsplan deur die mat geval het. Droogweg het hy opgemerk: "PHELILE INDABA", en dit beteken – die saak is afgehandel – PELINDABA.

Die gedeelte van Welgegend waar die dorp sou ontwikkel word is toe later deur Gustav Preller aangekoop en hy het vir hom daar in die jare dertig 'n groot opstal aangelê. Dit het toe 'n bymeekaarkomplek geword van mense wat vandag van geskiedkundige waarde is. Tog is die gedeelte later weer deur die Regering onteien vir die PELINDABA-KERNNAVORSINGSTASIE en is vandag onbetreembare terrein. Op die oomblik werk daar duisende mense. Besoekers word onder streng kontrole toegelaat. Daar word gemeen dat Pelindaba nog baie vergroot gaan word. Die nuwe ontwikkelinge sal meer ondergrond geskied sodat die verbyganger dit nie juis sal opmerk nie.

SCHOEMANSVILLE IN 1927

Schoemansville is as volg adverteer deur wyle Johan Schoeman: Schoemansville is besig om een van die vernaamste Plesieroorde van die Unie te word. Dit het die alleenreg op die dam se water, Schoemansville en Schoemansville alleen het die boot- en viswaters want, al is die dam ook leeg, is daar nog 80 vt water by die wal. Luister: Kom stel ondersoek in voordat jy 'n erf koop. Bel Hartbeespoort 14 as jy van plan is om te koop en ons sal jou kosteloos bring om die erwe te kom besigtig en u daarna voorsien met 'n vry kaartjie om per bus terug te keer na Pretoria. Pryse van erwe vandag: £45 (R90) – kontant deposito van £2 (R4) en die balans teen £1 (R2) per maand. Hotel Agnes: Elektriese lig; warm en koue water, swem, bootritte, hengel ens. Losies £10 (R20) per maand, £3.10.0 (R7) per week, 12/6 (R1,25) per dag en 15/- (R1,50) per dag op Sondag en vakansiedae. Maaltye 3/- (30c). Roomys, tee, koffie, bier ens. teen Pretoria pryse.

Damkafee so pas geopen – pryse van roomys, koeldranke en vrugteslaaie soos in Pretoria.

Hoe om op Schoemansville te kom: Daar is vyf treine per week en 'n daelike busdiens vanaf hoek van Kerk- en Kochstraat, Pretoria. Vertrek om 9h40 elke dag maar op vakansie- en Sondae om 9h00 vanaf Pretoria en keer om 17h00 terug. Retoer buskaartjie kos 75c en 50c enkelrit. Kom besoek Schoemansville en oortuig jouself.

“Our sons are selling their manhood,
Our daughters are living in shame,
While the land, God's land, is calling,
With life and with love a-flame”.

En so het wyle Johan Schoeman in 1927 sy bes probeer om toeriste en kopers aan te moedig om aan Schoemansville 'n besoek te bring.

VISSERSHOEK SE HISTORIESE WILDEVYEBOOM

Toe die eerste Fistershoek se Boereskool in 1894 gebou is het daar 'n uitgegroeide wildevyeboom langs die skool gestaan en die skoolkinders het onder hom in sy skaduwee gespeel. Die boom is soortgelyk aan die bekende Wonderboom naby Wonderboompoort net noord van Pretoria. Sy takke het al om die grond geraak met 'n omvang van ongeveer 75 meter. Hy het sy ontstaan gehad, soos baie ander wildevyebome in die klipmuur van 'n varkhok en sy stam het so dik geword dat vier persone hand aan hand sy stam nie kon omspan nie.

Gedurende die Boere-oorlog was daar 'n afdeling Tommies en oudergewoonte het hulle hulself gehelp aan lemoene en nartjies en die perde se saalsakke volgestop. Op 'n dag het 'n Tommie naby die ou boom ongeërg gestaan en die punt van sy geweer laat rus op sy skoen. Ingedagte het hy die sneller getrek en kry die .303 koeël deur die voet. Een van die plaasvrouens, mev J. Schoeman, moes toe maar inspring en die voet verbind. Later in die oorlog het die Tommies die plaashuise onverwags in die nag op 'n vroeë oggend omsingel en deursnuffel op soek na die Boere. Op 'n sekere nag was daar tog 'n paar Boere by hulle huise om te sien hoe dit gaan. Dis toe dat die gerug weerklink: “Die Kakies is hier”. Die Boere het die hasepad gekies maar ene Christiaan Ras word onder die ou wildevyeboom, beenaf geskiet en gevange geneem. Vir sy lewe lank moes hy toe die naam dra van Kruppel Krisjan.

Die eerste Geloftefees na die Oorlog, is gehou onder die ou boom deur Gnl. C.F. Beyers as spreker. 'n Aantal kinders het in takke rondgesit. Die Generaal het die dag veral beklemtoon dat die dag geensins verwaarloos moet word nie, maar stiptelik elke jaar herdenk moet word. Hy het ook aan die toehoorders sy sakbybeljtie getoon wat sy lewe gered het van 'n gewisse dood. Die boekie was in sy hemsak en die koeël gestuit wat anders sy hart sou getref het.

Behalwe skoolgaan is buitedienste, begrafnisse, vergaderings en ander byeenkomste hier naby en onder die skaduwee van die boom gehou. In die jare 50 het kwaai haelstorms die plaas getref en die hele kruin van die boom het gekwyn en verdroog sodat die eienaar, mnr P.D. Cillie, al die groot takke laat verwyder het. Die ou, reuse stam verkondig nog vandag die geskiedenis van die gryse verlede en die boom se nuwe lote doen hulle uiterste bes om hom langer aan die lewe te hou.

SAARTJIESNEK

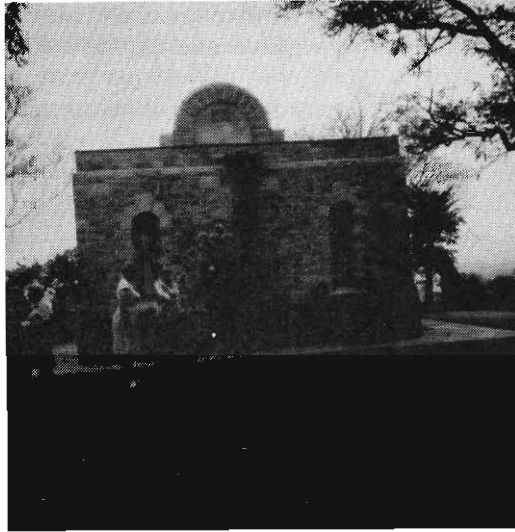
Oor hierdie bekende nek loop vandag 'n teerpad na Pretoria en Johannesburg. Die nek se naam is te danke aan 'n sekere mev Engelbrecht van die plaas Rietfontein. Sy is as Saartjie aangespreek en so is die naam verkry. Die Engelbrechts het die plaas reeds meer dan honderd jaar gekupeer en hulle nageslagte woon vandag nog daar. Tant Annie Engelbrecht, voorheen Van Zyl, en vandag 84 jaar asook tant Bettie Pretorius, voorheen Engelbrecht en reeds 86 jaar, woon vandag nog in die omgewing.

SAARTJIESKLOOF

Het u geweet dat die naam ook bestaan? Dit lê nie ver van SAARTJIESNEK nie, net 'n paar kilometer oos daarvan. Min persone van die jonger geslag is bekend met die naam, maar dit het as volg ontstaan: Op 'n Sondagmiddag, vroeg in hierdie eeu, so ongeveer 1910, het 'n sekere klompie seuns en dogters van die plaas gaan wandel in die rigting van die kloof. Op hulle wandeling gewaar hulle 'n ertvark en soos seuns nou maar is, het hulle die ertvark geskraap. Die ertvark het die naaste sandgat gekies en daarin gekruip. Die seuns het gou lang stokke gekry en die ertvark van agter begin warm maak. Die dogters het in 'n kring om die gat gestaan en kyk wat nou van die "ertvarkjag" gaan word. Toe die ertvark nou van agter te warm word het hy

vinnig na bo begin grawe. Nie lank nie of hy peul bō die sandgrond uit en beland tussen Saartjie se bene en haar lang rok. En toe was dit ertvark en Saartjie en Saartjie en ertvark tot sy op haar rug beland het en die ertvark afgesit het kloof se kant toe. En siedaar: Saartjieskloof.

Vandag word nog baie name deur die eenaar geskep en kry mens baie pragtige en paslike name wat gebruik word vir eiendomme. Let maar op en u sal hulle raaksien. Op die platteland, in ons stede en dorpe en by die see kry mens soms kostelike name van plekke. Wat van Gomsand, Fortsig, Platrand, Boomskraap en so vele meer. Nee, ons Boerenasie kan hulle name reg kies.

Sappersrus se
Aandenkingsaal

SAPPERSRUS

Op 'n klein koppie na aan die walle van die Magaliesrivier op die plaas Skeerpoort vind ons die klein pragtige GEDENKSAAL van Sappersrus. Hier aan die voet van die Magaliesberg, omring deur hoë pragtige inheemse bome, die karee, die olien, die kaffer-wag-'n-bietjie, die blinkblaar en nog vele ander, is die mooi, nuttige Gedenksaal opgerig deur die Geniekorps van Suid-Afrika. Dit is opgerig ter ere van die soldate wat gesneuwel het, of nooit geruggekeer het van die Tweede Wêreldoorlog van 1939–1945. Die

Gedenksaaltjie van 8 x 5 meter is opgerig van rots klippe gehaal uit die Magaliesberg self en dit het die bouer 14 maande geneem om dit te voltooi. Die Sappersrus Genootskap het ook 'n klubhuis en 'n aantal rondawels naby die Gedenksaal en aan die oewer van die dam opgerig. Hierdie rondawels kan deur lede van die klub gehuur word vir naweke en vakansiedae. Elke Sondagoggend vind daar 'n kerkdiens plaas in die Gedenksaal vir wie daar met vakansie is vir die naweek.

Op die gedenkplaat lees ons die volgende:

“Hierdie Aandenkingsaal is ter toewyding aan die lede van Suid-Afrikaanse Geniekorps wat hulle lewens gedurende die 1939–1945 oorlog afgegee het.”

Op die hoeksteen staan die volgende geskryf:

“This stone was laid by
J.C. MCINTYRE
ON 15th APRIL 1951.”

Binne die saaltjie is 'n Gedenkboek met 515 name van soldate wat nie teruggekeer het van die Tweede Wêreldoorlog van 1939–1945.

Rondom die Gedenksaal is 'n pragtige tuin uitgelê van rose en ander plante. 'n Swartman woon op die terrein en hou alles mooi in stand. Dis waarlik 'n rustige plekkie daar tussen die bome en met banke oral om te sit en ontspan. Daar is ook vleisbraai-geriewe met baie Bosveldhout sowel as 'n rolbalbaan daar naby.

Gaan gerus en ontspan daar vir 'n dag by die Gedenksaal tussen ons pragtige groot inheemse bome.

DIE SLAG VAN SILKAATSNEK – 11 JULIE 1900

Oom PIETER CILLIE, byna 90 jaar oud, vertel:

“Ek was destyds 'n seun van 11 jaar oud en het saam met my ouers gewoon op VISSERSHOEK aan die noordekant van Magaliesberg. Teen vieruur die

oggend van 11 Julie 1900, het die Boere onder generaals Beyers en Badenhorst, begin aanstalties maak om die Engelse kamp, wat aan die suidekant van die Nek was, aan te val. Die kamp is toe van die suide, ooste en westekante teen sonop die oggend aangeval en sover ek kan onthou het dit toe ongeveer 12 uur die dag geduur. Ons kon die skote van die kanonne en maxsims vanaf ons huis hoor. My vader het dieselfde middag – hy het nie aan die slag deelgeneem nie – sy perdekar vol groente, ander eetgoed en drinkwater gelaai en ek het saamgery na Silkaatsnek waar my vader die proviand aan die Boere uitgedeel het. Toe ons op die Nek aankom was die slag verby. Baie Engelse het op die vlug geslaan en toe hulle met hulle kanonne, getrek deur muile, wou vlug, het die Boere die muile doodgeskiet en sodoende die kanonne behou. Orals het dooie Engelse soldate rondgelê teen die suidelike hang van die Nek. Drie draagbare is gebruik om die dooies aan te dra na die gesamentlike graf wat aan die voet van die Nek gegrawe is. Swaar gewondes het ook nog die middag gesterf maar hoeveel dooies daar was kan ek nie onthou nie. Hulle is almal in dieselfde graf begrawe. (In 1972 is die oorskotte opgegrawe en herbegrawe op Rietfontein naby IFAFIE in die herbegraafplaas.) Daar moes maklik tussen 40–50 dooies gewees het terwyl daar, sover my bekend, 3 dooies aan die Boere se kant was. Ander beweer dat 7 Boere gesneuwel het. Eers later in die Oorlog is die Nek weer deur die Engelse beset want die Boerekommandos het na Wes-Transvaal uitgewyk.

Omdat my vader 'n siek man was, is ons toegelaat om op Vissershoeck aan te bly maar op 5 Oktober 1900 was dit ook ons lot om per muilwa weggevoer te word na van der Hoovensdrift Kamp waar die Pretoria Dieretuin vandag is. Ek moes so staan en aanskou hoe die Engelse ons huis aan die brand gesteek het nadat ons darem 'n paar nodige besittinkies daaruit kon neem. Ook ons skool, wat my vader in 1898 vir die omgewing se kinders op Schietfontein gebou het, is na veel gesukkel aan die brand gesteek. Die gebou wou nie vlam vat nie en 'n klomp droë hout moes in die gebou gegooi word voordat dit vlam gevat het en die rook by die vensters en deure begin uitborrel het. Wat 'n hartseer gesig. Omdat my vader sieklik was, het ons gelukkig nie lank in die Kamp by van der Hoovensdrift gebly nie. Ons was maar bly om uit die swak kamptoestande te kom. Menige keer het ons die stukkie oneetbare vleis in die Apiesrivier gaan gooi.

Ons is toegelaat om in Visagiestraat te gaan bly terwyl my vader onder parool was en hom elke dag by die Polisie moes aanmeld. Later is ons na Kochstraat –

vandag Bosmanstraat – waarvandaan ek toe darem kon skooltoe gaan in die Ou Gymnasium met mnr Collins as hoof. Na die oorlog is ek toe na Oosteindskool vir verdere studies. Ek woon vandag nog op Vissershoeek en saam met my eggenote geniet ons nog gelukkig goeie gesondheid waarvoor ons baie dankbaar is.”

Groot dank gaan aan oom en tannie CILLIE wat vir die nageslagte nog gedurig ’n mooi voorbeeld stel van hoe om die egte Boere-tradisies uit te leef en te behou. Ook u eg menslike gasvryheid, geloof en Godsdienssin word hoog waardeer. Sulke stoere “Voortrekkers” is vir ons en ons kinders van onskatbare waarde. Ons goeie wense vergesel u tot in lengte van dae. Seën en goeie gesondheid word u toegewens. U lewenswandel strek u tot groot eer.

DE WILDT EN GENL J.B.M. HERTZOG

Die toespraak van Genl Hertzog by de Wildt op Saterdag 7 Desember 1912 was nie maar sommer ’n toevallige losstaande gebeurtenis nie. Dit was eerder die hoogtepunt van ’n reeks gebeurtenisse waarin die verskille tussen genl Hertzog en ander Kabinet ministers al duideliker na vore getree het. Die verskil in standpunt begin reeds op 5 Oktober 1912 toe hy ’n toespraak op Nylstroom gehou het. Hier het hy reeds sy standpunt gestel nl. “SUID-AFRIKA EERSTE” en het dit toe op DE WILDT herhaal.

Die spoorweghalte De Wildt is vernoem na die Hollandse ingenieur wat die spoorlyn tussen Pretoria en Rustenburg opgemeet en beplan het. Die vergaderplek op DE WILDT was onder twee kareebome ’n paar honderd meter van die spoorweghalte af. Vir hierdie besondere geleentheid is daar ’n groot tent opgeslaan en bokseile gespan om skaduwee te verskaf. De Wildt kan mos rêrig warm word op ’n somersdag in Desember.

Genl Hertzog en mnr P.G.W. Grobler, lid van die Unievolksraad vir Rustenburg, sowel as hulle albei se vrouens het per trein op die halte aangekom. Die ministerspoorwegwa en eetsalon is afgehaak en die trein is verder na Rustenburg. Genl Hertzog en die dames is met ’n kapkar daarvandaan vervoer na die vergaderterrein waar die sprekers met drie hoera’s verwelkom is. Onder die ongeveer 100 mense wat opgedaag het is o.a. opgemerk: Jopie Fourie – hy sterf voor ’n vuurpeleton op 20 Desember 1914

– en mnr D.C. Cillié, vader van oom Pieter Cillié van Vissershoeck en byna 90 jaar oud vandag. Baie dames was ook teenwoordig.

Mnr Piet Grobler het die generaal aan die gehoor voorgestel en die generaal het o.a. gesê: “Spreker ben dankbaar te zijn deze gelegenheid te hebben onder dit gedeelte van ’t volk te komen, mensen die de ruggeaart van ’t land zijn. Hij vreest dat hijself dikwels vrezen, dat de Ministers hen vergeten en slechts de grote steden bezoeken.” Die Brits-De Wildt-boere kan trots wees daarop dat hulle reeds in 1912 al beskou was as die ruggraat van ons land. Mooi so. Verder het die generaal ook gesê: “De tijd is gekomen om Z.A. niet langer te laten regeren door NIET-AFRIKANERS, mensen die niet de ware liefde hebben voor Z.A. . . . mensen die zoveel spreken van loyaliteit e.d.m. weten er meestal ’t minste van”.

Onder groot applous het die generaal gaan sit en mnr D. Esselen het hom bedank. Die gevolg van hierdie toespraak was dat vir baie jare daarna sou DE WILDT nog deur sprekers aangehaal word en sy slagspreuk “Suid-Afrika Eerste” aanhaal.

DIE CAPITOL SE ORREL

Jan Ebersohn

Die pragtige Wurlitzer pyporrel wat menige aand in die Capitol-teater 'n glorieryke ervaring gemaak het, het die slopers van Kerkplein se geboue ontglim en in Natal in 'n N.G. Kerk gaan wegstroop waar hy in sy oorspronklike toestand bewaar word.

Dié beroemde orrel – een van agt wat Suid-Afrika binnegekom het – is in 1923 uit Amerika ingevoer en saam met die Capitol-teater luisterryk ingewy.

In die dae van die stilprente het 'n paar groot stedelike teaters gespog met 'n Wurlitzer. Die orrelis moes met die orrel musiek maak wat by die prente pas en daarom is verskeie instrumente ingebou. Tromme, simbale, kastanjelle, silofone, klokke en soms 'n klavier was deel van die orrel, om nie te praat van aardighede soos bv. voëlfloit, stormwind, . . . klokke en sirenes nie. Die werklike instrumente is in die orrelkamer tussen die pype ingebou en dan elektries deur die orrelis beheer.

In die feesseisoen is die woorde van kersliedere op die doek geprojekter sodat die gehoor kon saamsing. 'n Balletjie wat op die doek van woord tot woord gewip het, het die tempo aangedui.

Gewoonlik was die orrel se speeltafel op 'n hyser en het dan dramaties verdwyn as die vertoning begin om dan tydens pouse uit die donker te herrys.

Beroemde name soos Reginald Dickson, Jesse Crawford en Pretoria se eie Simmy Yutar het soms 'n groter gehoor gelok as die prent wat vertoon word.

Met die koms van klankprente het die orrels gaandeweg in onbruik geraak en van die toneel verdwyn. Die orrel van die Metro in Johannesburg is deur die orrelis self, nl. Deon Hemick, aangekoop en in sy eie huis geïnstalleer. Die orrel word nog elke Sondag om 12 uur oor die radio gehoor wanneer Deon versoeke vanaf sy huis uitsaai.

Die Wurlitzer-pyporrelfabriek het gesluit en geen teaterorrels is sedertdien gebou nie. Die leemte wat toe ontstaan het het veroorsaak dat vele Wurlitzers deur orrelklubs, musiekwinkels en private persone gekoop is waar dit met liefde en sorg bewaar word.

In 1950 is hierdie foto van Claudine Ribbens aan die Capitol-orrel geneem, toe sy tydens 'n filmvertoning opgetree het. Nou is sy mev. Van Breda, 'n musikonderwyseres wat woon in Kerkstraat, Arcadia, Pretoria.

Toe African Consolidated Theatres in die jare vyftig die orrel in die Capitol wou verkoop, is dit vir 'n appel en 'n ei deur 'n Pretoriase orrelbouersfirma gekoop en in hul fabriek heropgestel.

Juis toe het ds. G.R. van Rooyen van die N.G. Kerk, Ladysmith, Natal, gehoor van die Capitol-orrel by Ds. A.G.O. Coertze. Sonder veel oortuigingswerk aan sy kerkraad is die orrel vir 'n belaglike R5 000 aangekoop.

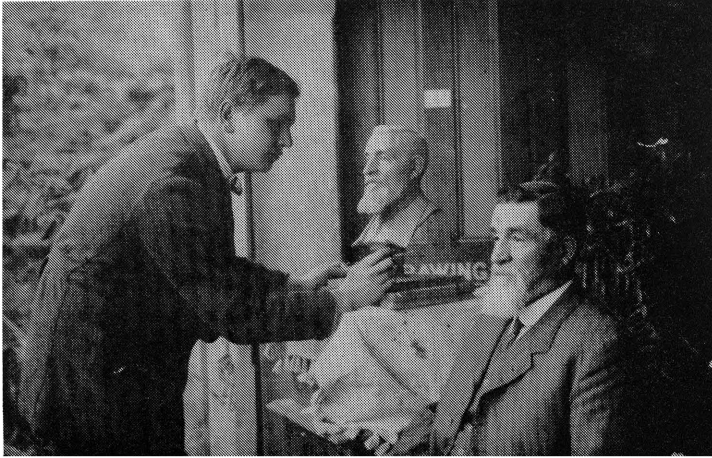
Die wit en goue verf van die speeltafel is versigtig verwyder om die oorspronklike okkerneuthout te ontbloot en tydens die installasie van die orrel het Ds. van Rooyen aangedring dat al die ander instrumente ook behoue moet bly – al sou 'n mens nie tromme, simbale en kastanjelle tydens 'n erediens gebruik nie!

So het die Capitol-orrel 'n waardige rusplek gevind en word dit nog elke Sondag gebruik – danksy 'n versiende Ds. van Rooyen. Die vervangingswaarde van die orrel is in die omgewing van R60 000 en die gemeente is glad nie snoep met hulle orrel nie. Pretorianers op pad kus toe kan gerus van die verbypad afdraai by Ladysmith. Die N.G. Kerk is die pragtige klipgebou in die hoofstraat. Die kerkkantoor is gewoonlik oop of die pastorie is net agter die kerk. Ds. van Rooyen sal met trots die Wurlitzer aan u wys.

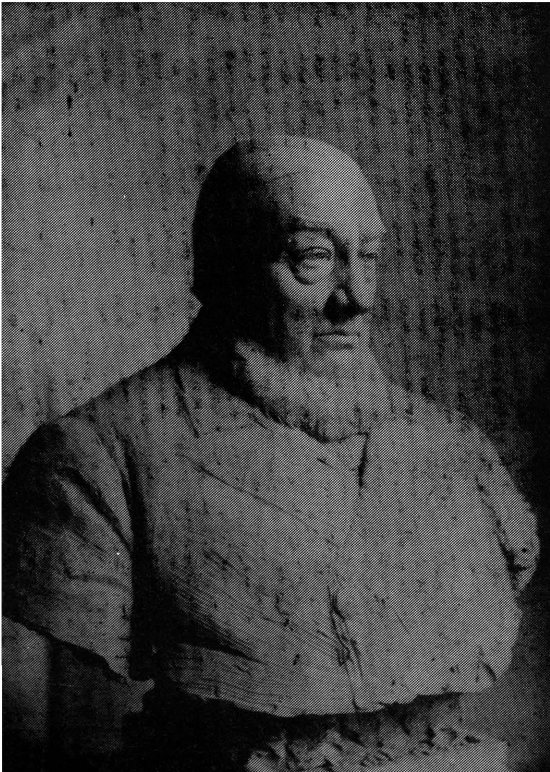
UIT DIE ALBUMS VAN DIE VOORGESLAGTE

saamgestel deur
N.A. COETZEE

met dankbare erkenning aan
Mej. Johanna van Broekhuizen,
Vereniging Willem Punt Versameling
N.A. Coetzee Versameling

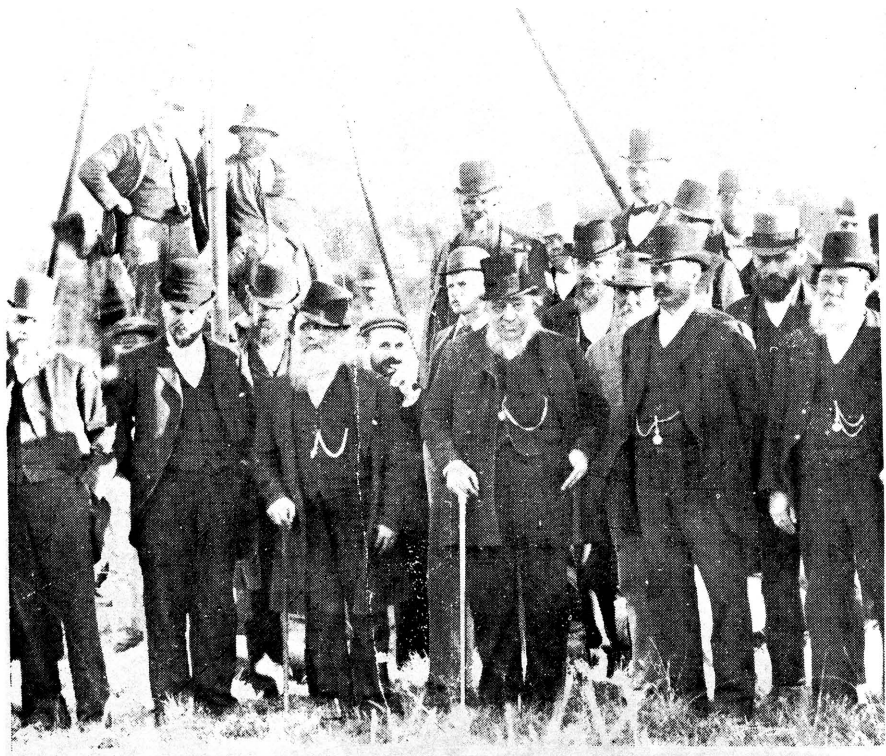
Fanie Eloff: Die modelleer van die borsbeeld van Generaal C.R. de Wet

Borsbeeld van Pres. S.J.P. Kruger gemaak deur Ant. Cailles (Parys) op Villa Oranjestad, Utrecht

THE LATE EX-PRESIDENT KRUGER wearing his
Insignia of Office.

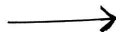

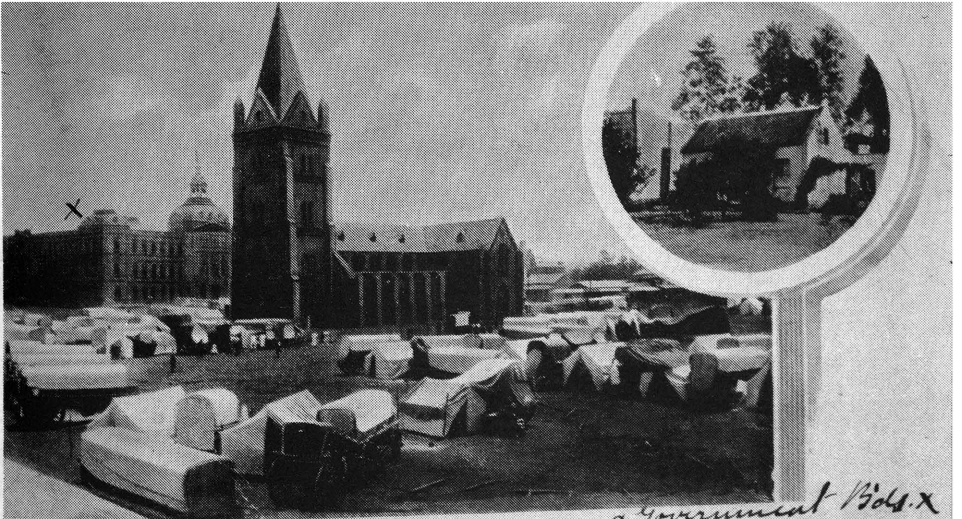
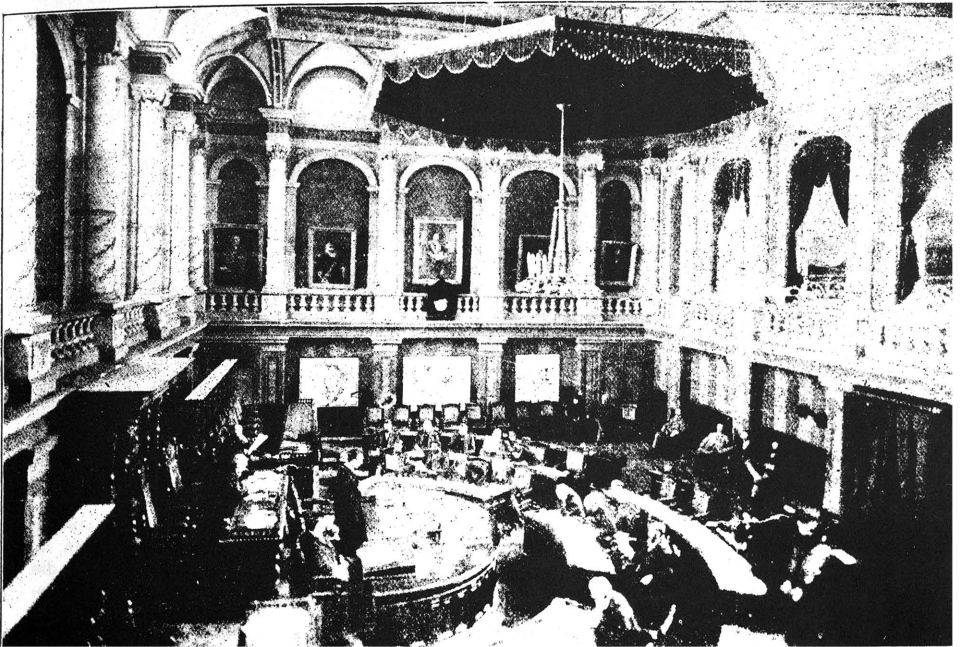
Bovenstaande groep werd afgenomen op 28 Mei 1897, bij gelegenheid van een diamantboor-demonstrasie op de plaats waar nu de druk bevolkte voorstad Gezina (Pretoria) is. Pres. Kruger's portret is heel goed; ook dat van Genl. Botha, rechts van de President. Men ziet er verder nog allerlei bekende gezichten. Genl Lucas Meyer staat helemaal achter de President. De „Volkstem" vertegenwoordiger, de heer Fred. Rompel, loert onderlangs voorbij Pres. Kruger. Twee Schutties, de oude heer Jan Meyer, Louw Geldenhuis, Eddie Meintjes, en anderen zijn mede van de partij. Het portret werd ons welwillen afgestaan door Poynton Bros., door wie de demonstrasie — de eerste van zijn soort in de Transvaal — werd gehouden.

Regs bo: Eerste Volksraad, Z.A.R. in Raadzaal

Regs onder: Nachتماال. Ned. Geref. Kerk en Goewermmentsgebou op Kerkplein, Pretoria

Inset: Jess' Cottage

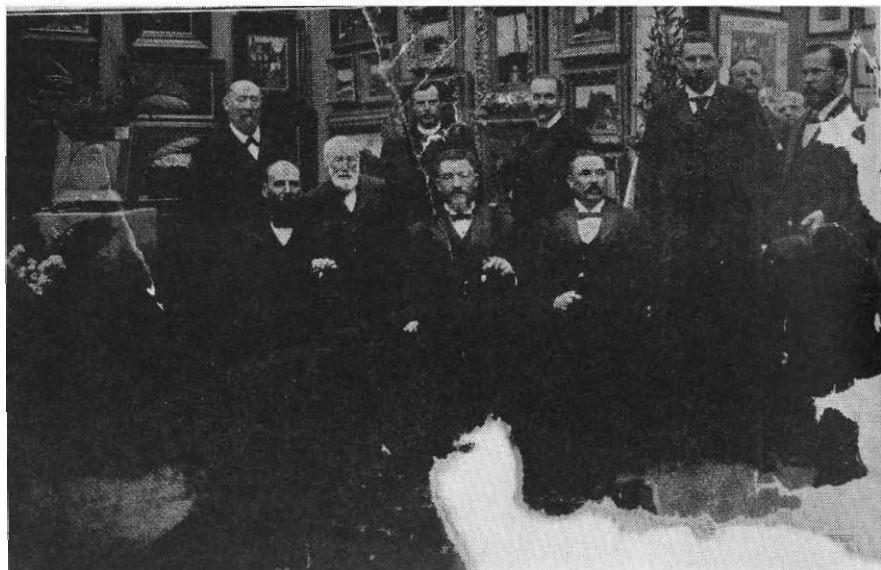

Pretoria.

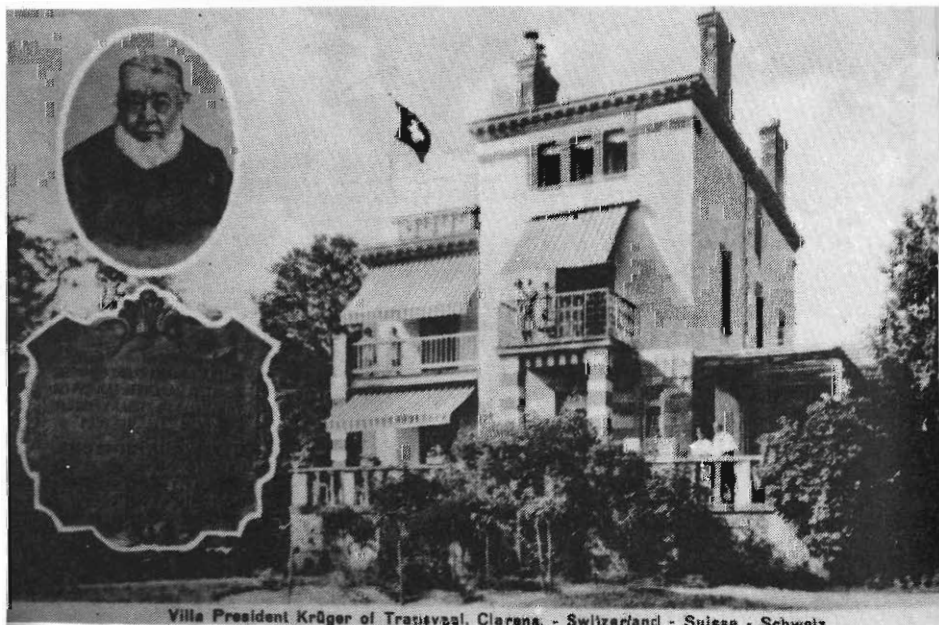
Nachmaal.

Dutch Reformed Church.

Government Bldg. X

Die drie Boeren-Generaals De la Rey, De Wet en Botha op die Pro-Boer-Tentoonstelling te Scheveningen, Nederland. Die persoon wat agter tussen De Wet en Botha staan, is S. de Korte. Regs na Botha staan: C.H. Wessels en A.D.W. Wolmarans, twee van die drie lede van die Deputasie van die twee Boererepublieke tydens die Tweede Vryheidsoorlog. Wessels was afgevaardigde van die OVS en Wolmarans van die ZAR. Die twee bekende Hollandse kunsskilders van daardie jare, H.W. Mesdag (bekend vir sy seetonele) het regs op die foto gestaan.

Villa President Krüger of Trausval, Clarens. - Switzerland - Suisse - Schweiz

De Zuid-Afrikaansche Deputatie, ook genoem: De Vredesdeputatie der Zuid-Afrikaansche Republieken, 1899—1902
 Voor (l—r): Oud-L.V. en L.U.R. A.D.W. Wolmarans, Abraham Fischer, Voorzitter Deputatie en Cornelius H. Wessels, Lg. van die OVS.
 Staande (l—r): Dr. W.J. Leyds, Gezant ZAR, G. Bolman (sekr. van dr. Leyds), J.H. de Bruijn, Secretaris Deputatie en Dr. Hendrik Muller, Consul-Generaal vir OVS in Nederland.

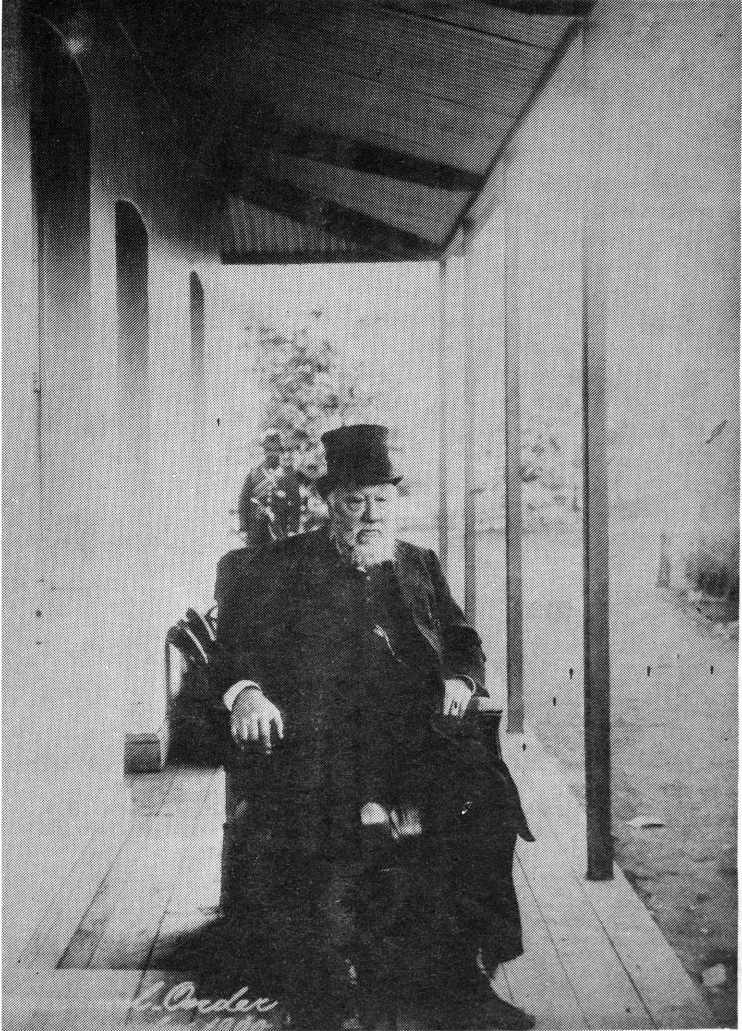
The British flag was handed back to the Boers by Lord Gladstone 1881. Photo taken at burial of the flag in the ground opposite Ulundi-house, which was then the Government House i.e. Amanda Mansions next to the English Church (Constantia Building) c/o Andries and Schoeman Streets.

George Hunter — behind tombstone. Mayhew on his left with hat. Bourke on his right holding white hat.

Foto van Pres. S.J.P. Kruger geneem by
Waterval Onder – Augustus 1900

Paul Kruger in de kracht zýner jaren 10 October 1825 – 14 Julie 1904.
Briefkaart. Uitgegeven door het Krügercomité te Utrecht, ten behoeve
van de oprichting van een standbeeld van Paul Krüger.

Dodemasker — S.J.P. Krüger

**Laatste portret van Pres. Krüger
genomen in Hotel des Indes te's
Gravenhage op 7 Desember 1900**

Scheveningen, 1901: Van l.n.r.: H.C. (Manie) Bredell, privaatsekretaris van pres. Kruger, staatspresident S.J.P. Kruger, dr. G.M.A. Heymans, lyfarts van die Staatspresident, 1897-1904, later Uniegesant in Rome & P.G.W. (Piet) Grobler, Onder-Staatsekretaris, Buitelandse Sake, ZAR

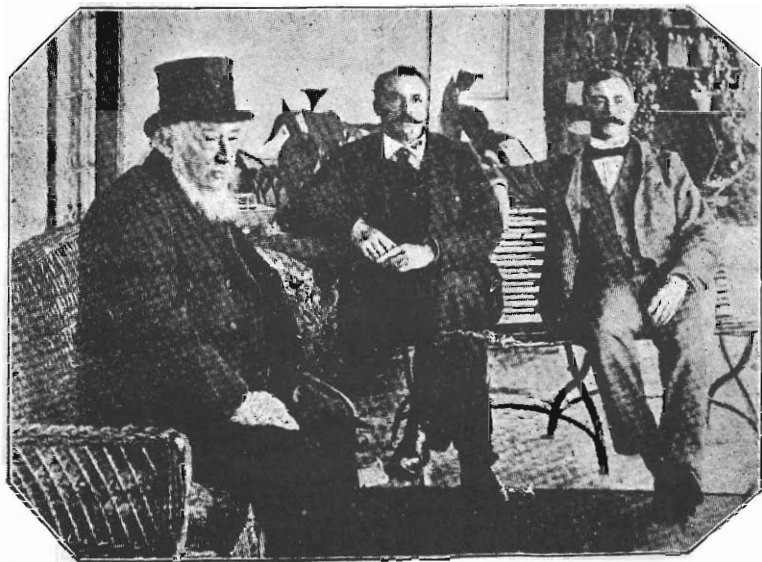
Genl. J.H. de la Rey is duidelik herkenbaar. Die name van die ander persone op die foto sal graag deur die Redakteur ontvang word.

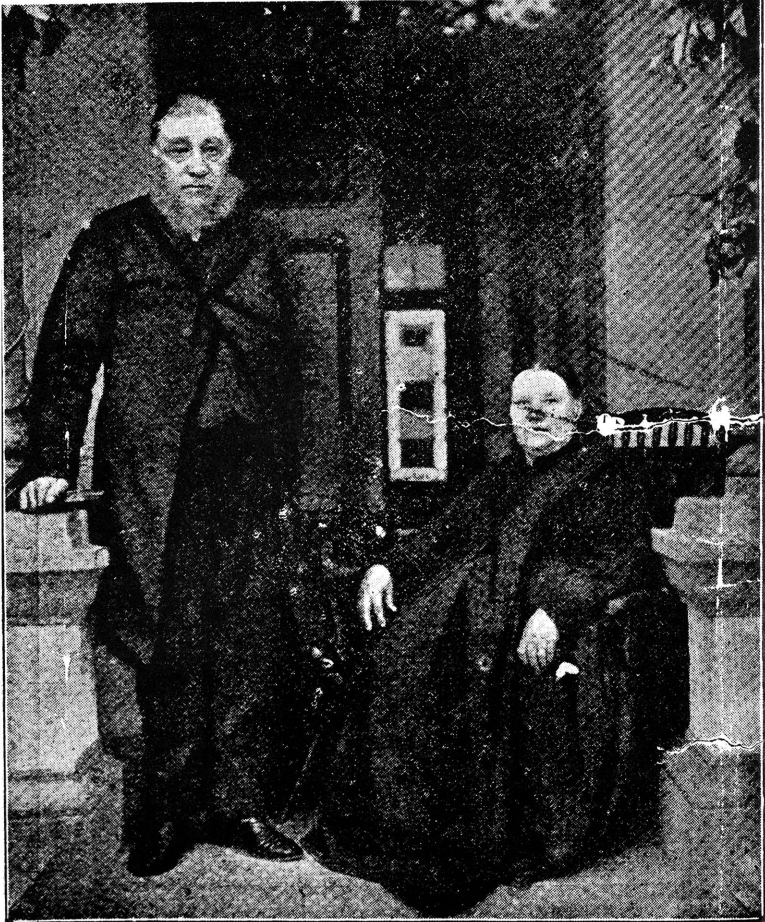
The Executive Council of the Boer Administration in 1897.

NACHTMAAL ON CHURCH SQUARE, PRETORIA.

[From Photo. by Leo. Weinthal.
The Late ex-President, with his Medical Attendant, Dr. Heymans, and
his Private Secretary, Mr. M. Bredell.

THE LATE PAUL KRUGER AND HIS WIFE.

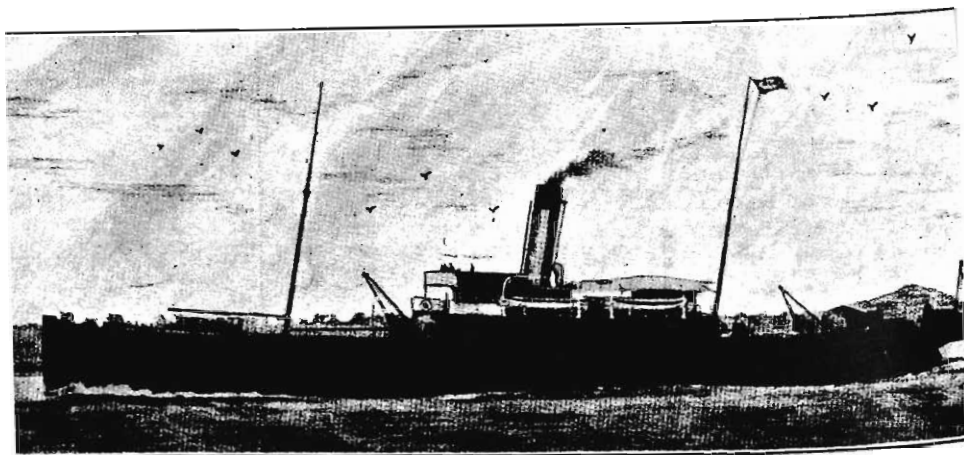
MRS. KRUGER.

THE BOER DEPUTATION TO LONDON, 1883.

MR. G. A. A. MIDDLEBERG,
Formerly Director of the Netherlands Railway, who is accompanying
the remains of his former friend to South Africa.

S.S. "BATAVIER VI.," WHICH CONVEYED THE EX-PRESIDENT'S REMAINS TO SOUTH AFRICA.

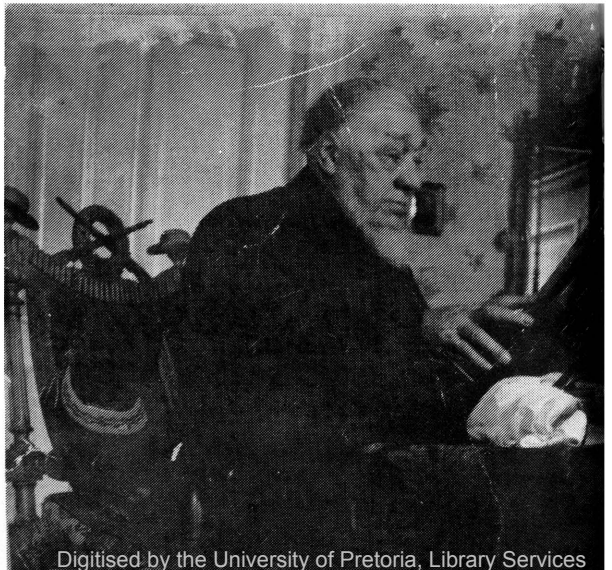
IN 1887.

THE LAST YEAR OF OFFICE.

Pres. Kruger

Begrafenis wijlen Z. H. Ed. Gestr. Genl. Botha.

ZATERDAG, 30 AUGUSTUS 1919.

VOLGORDE VAN DE STOET.

De volgende regelingen zijn getroffen in verband met de Staatsbegrafenis van Genl. Botha op morgen:

De Kerk zal te 12 uur middag op Zaterdag 30 dezer gesloten worden en weer geopend worden te 1 n.m., als wanneer alleen zij zullen toegelaten worden van wie zitplaatsen zijn toegevoerd in de Kerk en die hiensder opgenoemd worden:

Voornaamste rouwdragenden:
Persoonlike staf van de Eerste Minister;
Vertegenwoordiger van de Gouverneur-generaal;
Opperbevelhebber der Vloot in Z.A. wateren;
Opperbevelhebber in Zuidafrika;
De Hoofdrechter der Unie;
Leden van 's Konings Geheime Raad;
Vertegenwoordigers van de Administrateurs;
Vertegenwoordiger van de President van de Senaat;
Vertegenwoordiger van de Speaker van de Volksraad;
Rechters van 't Hooggerechtshof;
Leden van de Uitvoerend. Komitees der Provinsies;
Ridders der onderscheiden Orden;
Heren met de persoonlike titel van Edele Heer;
Leden van de Senaat;
Leden van de Volksraad;
Hoofden van staatsdepartementen;
Hoofden van onder-departementen en private sekretarissen;
Offisiere van de Verdedigingsmacht;
Konsuls der buitelandse mogendheden;
Leden der Uitvoerend. Komitees van de Provinsies;
Voorzitters van de Provinsiale Raden;
Leden van de Provinsiale Raden;
Vertegenwoordiger uit elk der politieke partijen;
Vertegenwoordiger van elk der openbare lichamen;
Leden van Stadsraden.

Al deze personen moeten te 1.20 n.m. hun zitplaatsen ingenomen hebben. Alsdan zullen de deuren der kerk opgezet worden voor 't algemeen publiek. In de kerk is zover mogeijk plaatsruimte beschikbaar gesteld voor de bovengenoemde personen. Deze personen, of zij er rijtuig of te voet aankomen, dienen de weg langs Vermeulenstraat te nemen, in oostelike of westelike richting en 't kerkterrein binnengaan door de hekken in de Vermeulenstraat. Rijtuigen moeten nadat de passagiers zijn uitgestapt volgens voorschrift van de politie zich verder bewegen en kunnen dan over de Daspoortbrug en langs de Municipale Lokatie naar de oostkant van de Nieuwe Begraafplaats rijden, waar zij opgesteld zullen worden.

Na de gedachtenisdienst, die te 2 n.m. aanvangt, en door Ds. Bosman zal worden geleid, zullen de voornaamste rouwdragenden en de andere genoemden de kerk verlaten door 't hek in de Kochstraat, de lijkaar volgend en hun plaats in de stoet innemen op voorschrijt van de seremonie-meesters en zoals hieronder aangegeven:

1. Orkest.
2. Erewacht, oud-offisiere en staf.
3. De lijkoets (slippedragers en Ministers).
4. Zes rijtuigen met de voornaamste rouwdragenden.
5. Persoonlike staf van de Eerste Minister.
6. Vertegenwoordiger van de Gouverneur-Generaal.
7. Opperbevelhebber der vloot.
8. Opperbevelhebber der Rijkstroepen.
9. De Hoofdrechter.
10. Leden van de Geheime Raad.
11. Administrateurs der Provinsies.
12. President van de Senaat (vertegenwoordiger).
13. Speaker van de Volksraad.
14. Rechters van 't Hooggerechtshof.
15. Oud-ministers.
16. Ridders der onderscheiden Orden.
17. Heren met de persoonlike titel van Edele Heer.
18. Leden van de Senaat.
19. Leden van de Volksraad.
20. Hoofden van staatsdepartementen en onder-departementen en privat-sekretarissen.
21. Offisiere van de Verdedigingsmacht.
22. Konsuls der buitelandse mogendheden.
23. Leden van de Uitvoerend. Komitees der Provinsies.
24. Voorzitters der Provinsiale Raden.
25. Leden van de Provinsiale Raden.
26. De Burgemeester der hoofdstad.
27. Burgemeesters van andere steden.
28. 'n Vertegenwoordiger uit elke politieke partij.
29. 'n Vertegenwoordiger uit elk openbaar en godsdienstig lichaam.
30. Stadsraadsleden.

't Algemeen publiek zal hier zich bij de stoet aansluiten en wordt verzocht in rijen van acht te marsjeren.

De stoet zal zich langs de Kochstraat naar de Kerkstraat voortbewejen en dan langs de Kerkstraat en Rebbeccastraat naar de Nieuwe Begraafplaats.

De Begraafplaats zal afgesloten worden voor de dienst. Niemand zal erin toegelaten worden dan nadat de stoet naar binnen gegaan is.

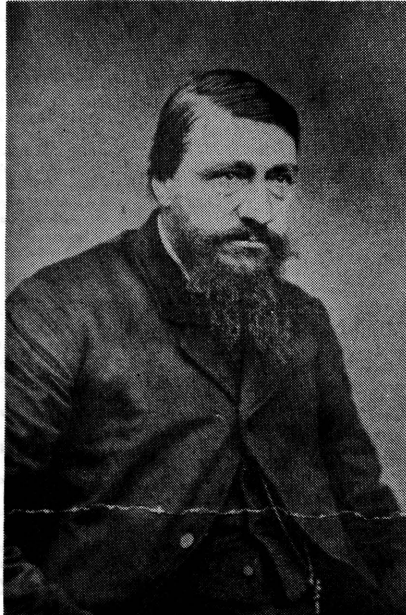
Pannderijtuigen moen zich bij 't einde van de stoet aansluiten.

Motorrijtuigen moegen op 'n afstand van 100 m. volgen. Geen rijtuigverkeer van enige aard zal langs de route van de oepocht toegelaten worden, lui en wat in de laatste twee paragrafen genoemd is.

't Publiek wordt dringend aangezecht, de graven in 't Kerkhof niet te belopen.

'n Saluut van 17 kanonschoten zal afgevuurd worden.

Motor- e.a. rijtuigen zullen alleen toegelaten worden naar de stad terug te keren langs de Municipale Lokatie en over de Daspoort-brug, tot dat de ophoping van verkeer te voet vermindert is.

President Kruger se Begrafnis. Oplegging van kransse by Suzanna Zaal.

Bo links:

President Kruger en de Boerengeneraals in de Domkerk te Utrecht op 10 October 1902

Voor sittende van l. na r.: Genls. De Wet & Botha, staatspresident S.J.P. Kruger, mnr. H.C. (Manie) Bredell, privaatekretaris van staats pres. Kruger & genl. De la Rey.

Mej. Nettie Eloff (later mev. Bredell), mev. De La Rey(?), mej. Eloff(?), mej. Elsie Eloff (later mev. Van Broekhuizen), ds. H.D. Broekhuizen, prof. N. Mansvelt, Oud-Supt. van Onderwys, ZAR, Staatsprokureur Kruger, S.J.P. (Fanie) Eloff, die latere beeldhouer.

By dieselfde geleentheid is 'n penning, met die kop van Kruger daarop, datum Jun. 1902, vrygestel, geboetseer deur H. Dubois.

Onder: President Kruger afgeneem deur B. Mahler, Pretoria

Canton de Vaud

Acte de décès

Extrait du registre des décès

l'arrondissement de l'état-civil de Montreux

Vol. XI, page 51, N. 131

Le quatorze juillet mil neuf cent quatre
 dix-huit heures du matin minutes
 est décédé à Clarens
 KRUGER Stephanus Johannes Paulus
 profession: ex Président de la République africaine
 originaire de: District de Colenberg
 domicilié à: Pretoria, Transvaal, en séjour à Clarens
 né le 10 octobre 1825
 fils de Caspar Jan Hendrik Kruger
 et de Elise Franzina née Steijn
 état-civil veuf de Gezina Susanna Frédérique Wilhelmina du Plessis

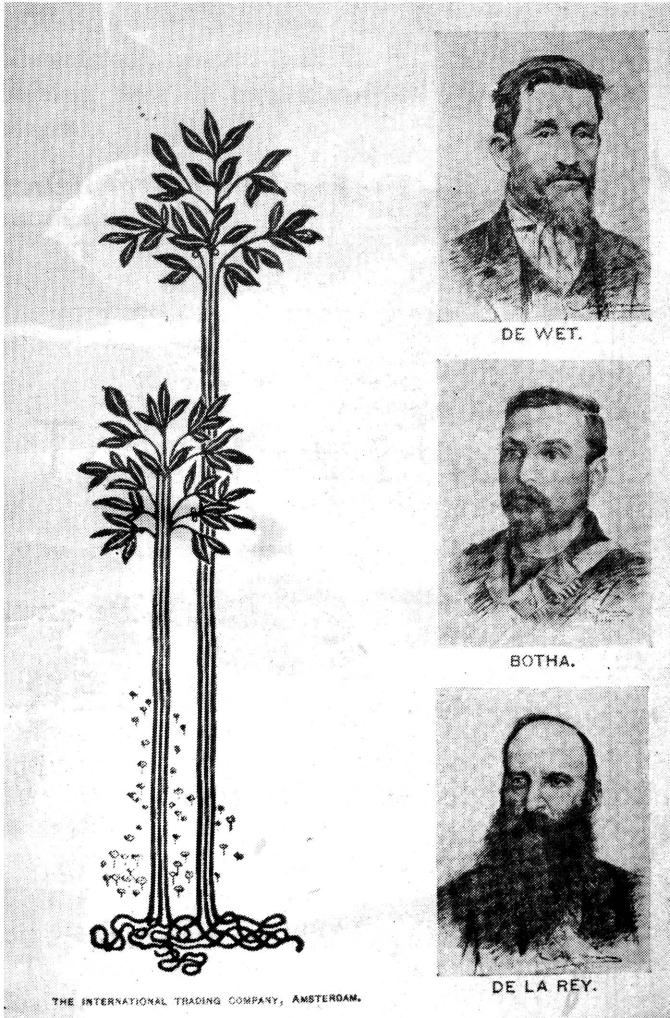
Pour extrait conforme:

Montreux, le 10 janvier 1936

L'officier de l'état-civil

[Signature]

**Sterfkennis van President S.J.P. Krüger,
Clarens, Switzerland**

THE INTERNATIONAL TRADING COMPANY, AMSTERDAM.

Briefkaart. Algemeene Postvereniging

Christelijk Nationaal Boeren-Comité.

ONTVANGST

van Z. N. E. den Staatspresident
der Zuid-Afrikaansche Republiek

S. J. P. KRUGER,

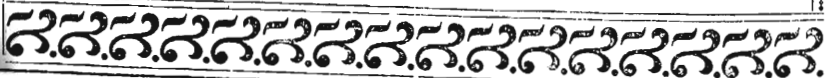
op Woensdag 19 December 1900,

IN HET

AFRIKAANSCH E TEHUIS,

TE

AMSTERDAM.

Wanneer de President het Afrikaansche Tehuis binnentreedt, wordt Z. H. E. door alle aanwezigen, begeleid door de muziek van *Soli Deo Gloria* toegezongen

Psalm 84: 3, 4.

Welzalig hij, die al zijn kracht
En hulp alleen van U verwacht,
Die kiest de wolgebaande wegen;
Steekt hen de heete middagzon
In 't moerbeidal, Gij zijt hun bron,
En stort op hen een milden regen,
Een regen die hen overdekt,
Verkwikt en hun tot zegen strekt.

Zij gaan van kracht tot kracht steeds voort,
Elk hunner zal in 't zalig oord
Van Sion haast voor God verschijnen.
Let, Heer der legerscharen, let
Op mijn ootmoedig smeekgebed:
Ai, laat mij niet van druk verkwijnen,
Leen mij een toegenegen oor;
O Jakobs God, geef mij gehoor.

De Staats-President, voorafgegaan door de Huis-Commissie, wordt geleid naar de Bestuurskamer, waar door den Voorzitter der Huis-Commissie aan Z. H. E. de Directrice, Mej. J. H. Mirze wordt voorgesteld.

Van het oogenblik van het binnentreden tot dat Z. H. E. zijn zetel heeft bereikt zullen een zevental meisjes bloemen strooien op zijn weg.

De Staats-President wordt daarna door de Huis-Commissie naar de groote zaal geleid, en neemt plaats in den voor Z. H. E. bestemden zetel.

De leden van het *Christelijk Nationaal Boeren-Comité* plaatsen zich tegenover den President, de leden der Huis-Commissie en de Bloemenmeisjes achter den zetel van Z. H. E.

De Voorzitter van het Christelijk Nationaal Boeren-Comité heet den Staats-President welkom.

Nadat de Voorzitter zijn rede geëindigd heeft, zingen allen

Psalm 146 : 7.

't Is de Heer, die vreemdelingen
Met een wakend oog beschouwt,
Weêuw en wees in twistgedingen
En in kommer staande houdt;
Maar zijn arm, der vromen hoop,
Stuit de boozen in hun loop.

Daarna wordt het woord gegeven aan den Heer F. DE VILLIERS SMEER, die namens de Afrikaansche ballingen Z. H. E. den Staats-President toespreekt.

Vervolgens wordt door allen gezongen met orgelbegeleiding,

Psalm 42 : 5.

Maar de Heer zal uitkomst geven,
Hij, die 's daags zijn gunst gebiedt:
'k Zal in dit vertrouwen leven,
En dat melden in mijn lied.
'k Zal zijn lof, zelfs in den nacht,
Zingen, daar ik Hem verwacht,
En mijn hart, wat mij moog treffen,
Tot den God mijns levens heffen.

Daarna zal Z. H. E. de Staats-President worden uitgenoodigd het woord te voeren.

Indien Z. H. E. aan dit verzoek voldoet, zal, na het eindigen van de rede van den Staats-President worden gezongen, met orgelbegeleiding,

Psalm 121 : 4.

De Heer zal u steeds gadeslaan,
Opdat Hij in gevaar
Uw ziel voor ramp bewaar.
De Heer, 't zij ge in of uit moogt gaan,
En waar ge u heen moogt spoeden,
Zal eeuwig u behoeden.

De Voorzitter van het Christelijk Nationaal Boeren-Comité spreekt daarna het slotwoord.

Terwijl de President het Afrikaansche Tehuis verlaat, wordt door allen, onder begeleiding van de muziek van *Soli Deo Gloria* gezongen :

Psalm 89 : 8.

Gij toch, Gij zijt hun roem, de kracht van hunne kracht ;
Uw' vrije gunst alleen wordt de eere toegebracht ;
Wij steken 't hoofd omhoog, en zullen de eerkroon dragen
Door U, door U alleen, om 't eeuwig welbehagen ;
Want God is ons ten schild in 't strijdperk van dit leven,
En onze Koning is van Isrels God gegeven.

De Huis-Commissie doet den heer Staats-President uitgeleide.

De aanwezigen worden beleefd verzocht hunne plaatsen niet te verlaten, zoolang de President der Zuid-Afrikaansche Republiek in het Afrikaansche Tehuis vertoeft.

**Genealogie en levensloop van eenige
Zuid-Afrikaansche voormannen,**

door

Fred. Oudschans Dentz.

I.

VAN SCHAAPHERDER TOT PRESIDENT

De eerste Krüger, Jacob, komt als dienaar van de O.I. Compagnie in het jaar 1713 uit Duitschland in Zuid-Afrika.

De tweede kolonist, Willem Krüger, komt in 1759 uit Keulen in Zuid-Afrika.

STEPHANUS JOHANNES PAULUS KRÜGER

Geboren op de plaats „Bulhoek”, district Colesberg, Kaap de Goede Hoop op 10 October 1825.

Zoon van *Casper Johan Hendrik*, geb. 1801, overl. 1853 en *Elsie* of *Eliza Steyn* geboren 1806.

GEHUWD te Potchefstroom:

1ste maal in 1842 met *Maria du Plessis*, overleden 1846.

2de maal in 1847 met *Gezina Susanna Frederika Wilhelmina du Plessis*, overleden 20 Juni 1901 in Zuid-Afrika.

Uit dit huwelijk 16 kinderen.

ONDERVELDCORNET in 1842.

VELDCORNET in 1845.

COMMANDANT VAN DISTRICT RUSTENBURG in 1853.

COMMANDANT VAN DE Z.A.R. 1856-1864.

COMMANDANT-GENERAAL 1864-1873.

VICE-PRESIDENT 1877.

LID VAN DE EERSTE DEPUTATIE NAAR EUROPA
(Krüger-Jorissen-Bok) 1877.

LID VAN DE TWEDE DEPUTATIE (Krüger-Joubert)
1878.

LID VAN HET DRIEMANSCHAP (Krüger-Joubert-Pre-
torius) 1880.

LID VAN DE DERDE DEPUTATIE NAAR EUROPA.
(Krüger—du Toit—Smit) 1883.

STAATSPRESIDENT.

1ste maal 1883-1888.

2de maal 1888-1893.

3de maal 1893-1898, ingezworen op 12 Mei.

4de maal 1898- 1902, ingezworen op 12 Mei.

MET VERLOF VERTROKKEN NAAR EUROPA OP H.M.
„GELDERLAND” 21 October 1900 van Lorenzo Mar-
ques.

AANGEKOMEN IN MARSEILLE op 22 November 1900
Te 's-Gravenhage op 6 Dec. 1900.

GEWOOND HEBBENDE te Utrecht in villa „Oranjelust”,
Hilversum in villa „Casa Cara” 1901, in villa „Djemna”
1903; Mentone van Oct. 1903-Mei 1904 in villa „Géna”;
Clarens van Mei—14 Juni 1904, Villa „Dubochet”, al-
daar overleden.

HET STOFFELIJK OVERSCHOT VERVOERD MET HET
S.S. „Batavier” naar Zuid-Afrika op 1 November 1901;
aangekomen in Kaapstad 28 November 1904.

BEGRAVEN TE PRETORIA OP DINGAANSDAG 16 De-
cember 1904.

STANDBEELDEN.

1. Op 24 Mei 1913 werd een standbeeld voor hem
te Pretoria onthuld.

2. Op 16 December 1921 onthult Generaal Smuts
te Rustenburg een standbeeld voor hem, in 1901
vervaardigd door den Franschman Jean George
Archard te Parijs, door generaal L. Botha aan-
gekocht en geschonken aan de plaats Rustenburg
aan den voet der Magaliesbergen.

HUIZEN. 1. Het geboortehuis op de plaats „Bulhoek”,
door giften van het Afrikaansche volk aangekocht
en den eigendom daarvan door Minister P. G. W.
Grobler namens het volk aangeboden op 16 De-
cember 1932.

De inwijding van het herstelde huis had plaats door Minister J. H. Hofmeyer op 24 Nov. 1934.

2. Het oude woonhuis in Kerkstraat te Pretoria is als Krüger-museum ingericht en den 10den October 1934 geopend.

PRESIDENT KRÜGER WAS BEGIFTIGD MET:

Het Ridder-Grootkruis van den Nederlandschen Leeuw.
Het Grootkruis van de Portugeesche, orde van de Onbevleete Ontvangenis.

Het Ridder Grootkruis van de Leopoldsorde van België.
Het Ridderkruis 1ste klasse van den Rooden Adelaar van Pruisen.

Het Groot Officierskruis van het Legioen van Eer van Frankrijk.

Het Grootkruis van H. Karel van Monaco.

Phone 78-2621

*330 Victoria St
Waterkloof
Pretoria*

22/11/78

The Editor,
PRETORIANA
P.O. Box 4063
Pretoria

Dear Sir, RE PRETORIANA, NO. 74/75, 1978, MARCH/JUNE

I am pleased to be able to give Mr Emms some information about the Fort on Muckleneuk Hill the subject of the article in the above issue of PRETORIANA.

There used to be a blockhouse, presumably one of Kitchener's chain of blockhouses erected after the Anglo-Boer war, on the old Fountains road about half way between the existing bridge at the end of Preller St, and what is now a transformer house adjacent to the existing road before it enters the Fountains Circle.

I used to accompany my late Father on his daily trip to the brick factory and he would stop once a week to hand over a much appreciated supply of British periodicals like the Times Weekly and the Scotsman to the n.c.o. in charge of the detachment of soldiers from the garrison at Roberts Heights who occupied the blockhouse. This was before 1910. The blockhouse was demolished not so many years later. It would have been built from the local stone which abounds in the area and remnants of which may be still be lying about.

Yours sincerely,
J.N. KIRKNESS

Society Old Pretoria

Genootskap Oud-Pretoria

P.O. BOX 4063 PRETORIA 0001

POSBUS 4063 PRETORIA 0001

Die Voorsitter
246 Julius Jeppestraat
Waterkloof 0181
PRETORIA
10.7.1979

Die Posmeester-Generaal
PRETORIA

Geagte Meneer

INSAKE OU POSKANTOORGEBOUE KERKPLEIN

Die lede van hierdie Vereniging wil graag verneem wat die planne van die Poswese Departement in verband met die geboue is deur die Staat besit en deur die Poswese gebruik aangrensende aan Kerkplein.

Die geboue is die volgende

1. Die poskantoorgebou van 1910
2. Die Ou Nationale Bank 1896
3. Die Nationale Bank Chambers gebou 1899
4. Die Ou Bank van Afrika Bpk gebou 1920

Hoogagend die uwe

N A Coetzee
Dr. N.A.Coetzee

Meld in u antwoord:
In reply quote:

No. 5A1C/S.5146

Tel.: 419-2302

Poskantoor
Post Office

Posbus 2648
PRETORIA
0001

Die Voorsitter
Genootskap Oud-Pretoria
Julius Jeppestraat 246
Waterkloof
PRETORIA
0181

Geagte dr. Coetzee,

POSKANTOORGEBOUE : KERKPLEIN, PRETORIA

Met verwysing na u brief van 10 Julie 1979 wens ek u mee te deel dat die Departement se beplanning vir die herontwikkeling van sy eiendomme aan Kerkplein vir die volgende voorsiening maak :

- (i) Die algehele herstel en opknapping van die fasades van al die bestaande geboue.
- (ii) Die interne modernisering en aanpassing van die huidige poskantoorgebou en die inskakeling daarvan by 'n nuwe uitbreiding.
- (iii) Die slooping van slegs die agterste gedeeltes van die ou Nasionale Bank, die ou Bank Chambers en die ou Ou Mutual om ruimte te skep vir die nuwe uitbreiding vermeld in (ii) hierbo. Die nuwe uitbreiding sal nie hoër as die fasades van die bestaande geboue wees nie en sal dus nie die aansigte van die geboue vanaf Kerkplein affekteer nie.

Die uwe,

POSMEESTER-GENERAAL

Op aktrifelleke versoek sal 'n soortgelyke
brief in die ander landstaal gestuur word.
On written request a similar letter
in the other official language will be sent.

Gebruik die poskode
Use the postcodes

VERENIGING WILLEM PUNT
FINANSIËLE JAARSTATE VIR DIE TYDPERK GEËINDIG 28 FEBRUARIE 1979
 (Ingelyfde vereniging sonder winsoogmerk)
BALANSSTAAT OP 28 FEBRUARIE 1979

FONDSE AANGEWEND

WAARBORG

7 Lede wat elk R2,00 waarborg R 14,00

VERDEELBARE RESERVE

Onaangewende inkomste R32 003,85

LANGTERMYNLENING – mev. K.S. Noel-Barham

Verseker deur eerste verband van R2 500,00 oor vaste eiendom
 – per kontra 2 411,27

(Rente word bereken teen 10% per jaar en die verband is
 terugbetaalbaar binne twee jaar vanaf 9 November 1978)

R34 415,12

AANWENDING VAN FONDSE

VASTE EIENDOM – teen kosprys Rissikstraat 62

Gedeelte 1 van Erf 8, Sunnyside J.F. – groot 820 vierkante meter,
 aangekoop 9 November 1978 en verbind soos per kontra R34 000,00

BEDRYFSBATES

Spaarrekening, insluitende opgelope rente 612,64

BEDRYFSLASTE

Diverse krediteure – Eiendomsbelasting (117,52)
 – Ouditeursvergoeding (80,00)

NETTO BEDRYFSBATES

415,12

R34 415,12

.....
SEKRETARIS/TESOURIER

ODITEURSVERSLAG VIR DIE TYDPERK GEËINDIG 28 FEBRUARIE 1979

Ons het die finansiële jaarstate van die Vereniging ondersoek.

Na ons mening, gebaseer op ons ondersoek, toon die finansiële jaarstate 'n redelike weergawe van die finansiële toestand van die Vereniging en van die resultate van sy bedrywighede op die wyse wat die Maatskappywet van 1973, vereis.

In terme van artikel 275 van die Maatskappywet van 1973, wens ons vervolgens verslag te doen dat ons sommige van die pligte van sekretaris van die Vereniging gedurende die rekenpligtige tydperk vervul het.

ALTMANN & BRUGMAN
GEOKTROOIEERDE REKENMEESTERS (S.A.)
 25 Junie 1979

Posbus 956, Pretoria 0001

INKOMSTESTAAT VIR DIE TYDPERK 31 AUGUSTUS 1978 TOT 28 FEBRUARIE 1979

INKOMSTE	R33 259,59
Donasies	31 440,00
Huur ontvang	1 000,00
Rente ontvang	819,59
UITGAWES	860,99
Advertensies	3,94
Bankkoste	11,00
Drukwerk en skryfbehoeftes	132,58
Eiendomsbelasting	319,29
Huur betaal	154,83
Invorderingskoste	50,00
Ouditeursvergoeding	80,00
Reiskoste	28,00
Rente op verband	76,35
Verbandkoste	5,00
NETTO INKOMSTE VIR DIE TYDPERK	32 398,60
MIN: BUITENGEWONE ITEM –	
Maatskappy registrasiekoste	394,75
ONAANGEWENDE INKOMSTE OP 28 FEBRUARIE 1979	R32 003,85

AANTEKENINGE

1. Aangesien dit die eerste finansiële state van die Vereniging is, word geen vergelykende syfers aangetoon nie.
2. Bogenoemde inkomste en uitgawes sluit bedrae wat voor 31 Augustus 1978 ontvang en uitbetaal is, in.
3. Geen voorsiening is vir inkomstebelasting gemaak nie aangesien die Vereniging nie aanspreeklik is daarvoor nie.

DONASIES ONTVANG TOT 28 FEBRUARIE 1979

Stadsraad van Pretoria	R15 000,00
Barclays Nasionale Bank Beperk	10 000,00
Van Zyl Broers	2 000,00
Mnr.& Mev. I. Soloman	1 200,00
Dr W.H. Punt	1 010,00
Dr en Mev. S.M. Naudé	1 000,00
Mev. B. Verwoerd	500,00
Mnr Johan de Ridder	300,00
Mnr Hannes Meiring	200,00
Dr F.C.L. Bosman	100,00
Van Schaik Broers	100,00
Dr N.A. Coetzee en Mev. A.M. Coetzee	10,00
Dr C.J.P. Jooste	10,00
Mnr F. Ströh	10,00

R31 440,00

VERENIGING WILLEM PUNT

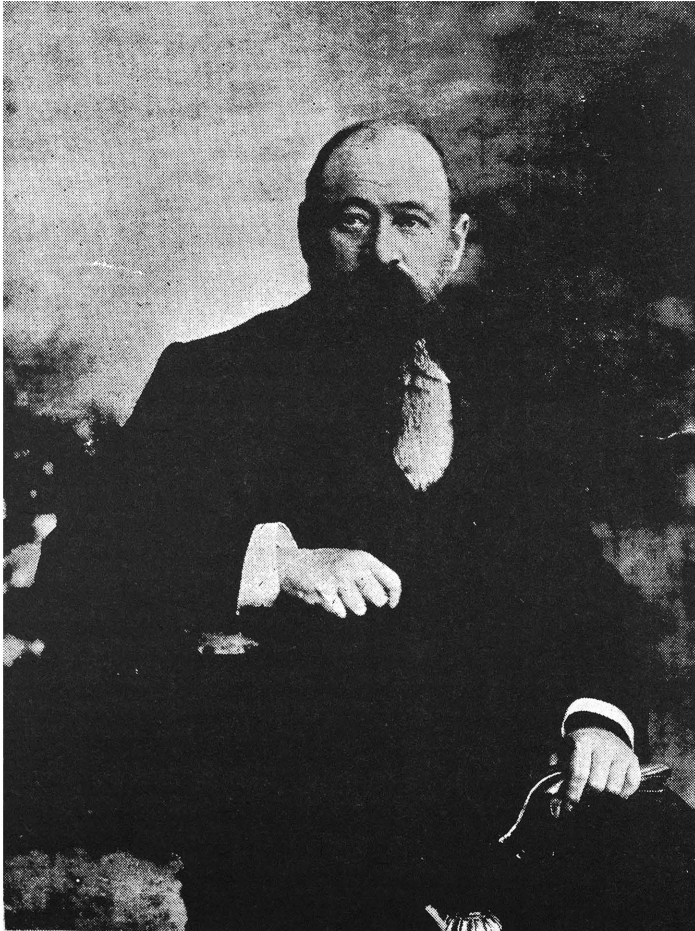
Persones wat graag lid wil word van die Vereniging Willem Punt word versoek om per gewone brief skriftelik aansoek te doen en *tenminste* R5 toetreegelde saam te stuur. Geen jaargeld sal verder geëis word nie. Die fondse aldus verkry sal gebruik word met die restaurasie van die ZASM-Herehuis, Rissikstraat 62, Sunnyside, Pretoria. (Gedeelte 1 van Erf 8). Stuur u aansoek aan die Sekretaris/Tesourier van die Vereniging Willem Punt, Julius Jeppestraat 246, Waterkloof 0181, Pretoria. 'n Lidmaatskap-sertifikaat sal aan u uitgereik word. Die lederegister sal jaarliks deel vorm van die Ouditeursverslag. U ondersteuning sal baie waardeer word.

Persons who want to become members of the Vereniging Willem Punt must apply by letter and remit *at least* R5 entrance fee. No annual subscription fee will be required. The funds thus obtained will be used for the restoration of the ZASM-Herehuis, 62 Rissik Street, Sunnyside, Pretoria. (Part 1 of Erf 8). Send your application to the Secretary/Treasurer, Vereniging Willem Punt, 246 Julius Jeppe Street, Waterkloof 0181, Pretoria. A Membership Certificate will be issued to you. The Membership Register will form part of the Auditors Report annually.

Your support will be appreciated most sincerely.

ZASM-HEREHUIS (Rissikstraat 62, Sunnyside). Gebou 1898.
Gekoop deur die Vereniging Willem Punt op 9 November 1978.
Transportakte No. B33796/1978

**Ex-PRESIDENT STEYN,
As he was when he last visited Pretoria.**

MEVR. PRESIDENT STEYN

(Rachel Isabella Steyn – gebore Fraser)

PROGRAMMA

VOOR DE PLECHTIGE TERAARDE-
BESTELLING VAN HET STOFFELIK
OVERSCHOT VAN WIJLEN

ZIJN HOOG EDELE

MARTHINUS THEUNIS STEYN

GEWEZEN STAATSPRESIDENT VAN DE
ORANJE VRIJSTAAT,

OP ZONDAG, DE 3DE
DECEMBER, 1916,

TE 4 URE 'S NAMIDDAGS

PROGRAMMA.

De Godsdienstige Plechtigheden, die beginnen zullen te 4 ure des namiddags zullen gehouden worden door de Hoog Eerwaarde Heer Ds. J. D. Kestell, Predikant van Bloemfontein, in de Nederlands Gereformeerde Kerk en de voorzetting van die diensten op de Begraafplaats bij het VROUWEN MOUNMENT, zal door hem geregeld worden.

Belanghebbende vrienden zullen zich te 3.50 n.m. verzamelen aan het kerkgebouw alwaar de Optocht na de kerkdienst samengesteld zal worden als volgt:—

1. Bereden Burgers (voorafgegaan door Bereden Politie).
2. Muziekkorps.
3. Wagen met kleine meisjes.
4. Generaal Hattingh en Staf (die de leiding van de Bereden Burgers zullen hebben).
5. Lijkwagen bespannen met zes paarden bereden door Politie en aan weerskanten begeleid door Bereden Burgers en Bereden Politie.
6. De Slippedragers, de WelEd. Heren P. G. Steyn, L.R.P., J. W. G. Steyn, L.V., Everard Fichardt, L.V., De WelEerw Heer Ds. N. J. v. d. Merwe, De WelEd. Heren Colin Fraser en Gordon Fraser.
7. De Draggers, de Heren E. Maartens, M. v. d. Walt, Nico Kestell, J. R. Viljoen, C. F. de Jager, T. D. Potgieter.
8. Wagen met kransen.
9. Rijtuigen met Familie.
10. Rijtuigen voor Afgevaardigden van Vrouwen Verenigingen.
11. Wagens met Meisjes van de verschillende Meisjes Scholen.
12. Vertegenwoordiger van Zijne Excellentie de Goeverneur-Generaal en Hoge Kommissaris, Lord Buxton.

13. Ministers, Administrateurs en Sprekers.
14. Aangemelde Afgevaardigden van Kerke-
like en Publieke Lichamen en Inrichtin-
gen.
15. Konsulaire Vertegenwoordigers.
16. Rechters, Speaker en Klerk van de Volks-
raad, Parlements Leden, Leden van de
Uitvoerende Komitees van de Provincies,
Voorzitters, Sekretarissen en Leden van
Provinciale Raden.
17. Predikanten der verschillende Kerkgenoot-
schappen.
18. Burgermeester en Stadsraad van Bloem-
fontein en Afgevaardigden van Municipa-
liteiten en Dorpsbesturen.
19. Ambtenaren en Militaire Officiere; Oud-
Ambtenaren, en Oud-Krijgs Officiere van
de Voormalige Republieken.
20. Voorzitters en Leden van Bestuur van de
Mediese Raad, Rechtgeleerde Vertegen-
woordigende Verenigingen, Onderwijs
Inrichtingen, Kamers van Koophandel,
Landbouw en andere Industriële Inrich-
tingen en Liefdadige en Menslievende In-
richtingen.
21. Professoren, Rektors, Principalen, Onder-
wijzers, Studenten en Leerlingen van
Onderwijs Inrichtingen.
22. Leden van de Grey College Re-Unie en
Oud-Leerlingen van het Grey College.
23. Vrienden en andere Belangstellenden.
24. De Optocht wordt gesloten door Bereden
Burgers.

De kleurlingen die hun verlangen hebben uitgedrukt om de Plechtigheid bij te wonen worden vriendelik verzoekt om hun eigen optocht naar het Monument te regelen, waar ruimte in de nabijheid daarvan voor hen beskikbaar zal worden gesteld.

Vanaf het tijdstip dat de Stoet het Kerkgebouw verlaat en totdat het Monument wordt bereikt zullen treurschoten door de Artillerie Batterij worden afgevuurd.

De Optocht begeeft zich vanaf het Kerkgebouw langs de Kerk Straat af naar het Markt Plein, met de Maitland Straat op Westwaarts naar het Standbeeld van wijlen President Brand, en van daar langs de President Brand Straat en de Eunice Weg tot aan het boven einde van laatstgenoemde Weg. Daar gekomen zijnde, zullen de Slippe-dragers en Draggers, de rijtuigen bestijgen die voor hen beschikbaar zullen worden gesteld. Andere lijkangers worden verzocht zich te bedienen van hun eigen rijtuigen, die hen langs Park Weg moeten afwachten, welke rijtuigen de weg moeten volgen die naar de Tentoonstelling Gronden leidt en door de Tentoonstelling Gronden naar het Monument loopt. Speciale treinen zullen van de Spoorweg Statie lopen naar een punt op de Spoorweg nabij het Monument—elke 10 minuten vanaf 3.15 n.m. tot 4.5 n.m.—en het Publiek dat niet van rijtuigen voorzien is wordt vriendelijk verzocht zich van deze treindienst te bedienen teneinde bijtijds bij de Plechtige Teraardebestelling bij het Monument tegenwoordig te kunnen zijn. Na afloop van de Plechtigheid zullen speciale treinen het Publiek naar de Stad terugvervoeren.

Het Publieke moet plaats innemen op de kopjes in de onmiddellijke nabijheid en ten westen van het Monument.

De Lijkangers worden verzocht zich vier aan vier in de Stoet op de voorheen aangewezen plaatsen te scharen.

1. Koor en Publieke—Psalm 146, vers 3 (onder leiding van Prof. P. K. de Villiers), gedurende het zingen waarvan de Vrouwen van Zuid Afrika bloemen op de Doodkist zullen leggen.

Woorden:—

Zalig hij, die, in dit leven,
Jakobs God ter hulpe heeft;
Hij, die, door den nood gedreven,
Zich tot Hem om troost begeeft;
Die zijn hoop, in 't hachlijkst lot,
Vestigt op den Heer zijn God!

2. Koor: "Zalig zijn de Doden"—Prof. P. K. de Villiers.
3. Bijbellezing—I Kor. 15 verzen 50 tot 58.
4. Toespraken door:—
ZHEd. Generaal L. Botha, ZHEd. President F. W. Reitz, ZEd. Generaal C. R. de Wet, ZEA. Rechter-President J. de Villiers, De WelEerw. Heer H. F. Schoon, De EAchtb. Heer Senator C. G. Marais, De EAchtb. Heer Generaal J. B. M. Hertzog.
5. Koor:—"Uren, Dagen, Maanden, Jaren"
Prof. P. K. de Villiers.
6. Gebed door de WelEerw W. Postma.
7. Het leggen van de Vrijstaate Vlag op de Doodkist door meisjes.
8. Teraardebestelling.
9. Loslating van duiven door kleine meisjes.
10. Psalm 100 vers 4.

Woorden:—

Want goedertieren is de Heer!
Zijn goedheid eindigt nimmermeer;
Zij trouw en waarheid houdt haar kraacht,
'Tot in het laatste nageslacht.

11. Zegebede door de WelSerw. D. S. Botha.
12. Vuren van Treursaluut door Burgers.
13. Laatste Post.

De Kommissie:—A. M. N. DE VILLIERS, Prov. Sek.;
W. J. C. BREBNER, H. F. D. PAPENFUS, R. A.
GREGOROWSKI, Sekretaris.

Hulp Kommissie:—De Heren C. G. FICHARDT, L.V.,
Voorzitter; P. U. FISCHER, Vice-Voorzitter;
J. S. BOTHA; J. A. HAARHOFF; Mev. C. G.
FICHARDT; Mev. P. U. FISCHER.

PROGRAMME

FOR THE SOLEMN INTERMENT
OF THE MORTAL REMAINS
OF

HIS HONOUR

MARTHINUS THEUNIS STEYN

LATE STATE PRESIDENT OF THE
ORANGE FREE STATE.

ON SUNDAY, THE 3RD
DECEMBER, 1916,

AT 4 P.M.

PROGRAMME.

The Religious Ceremony, which will begin at 4 o'clock in the afternoon, will be conducted by the Rt. Revd. J. D. Kestell, Minister of Bloemfontein, in the Dutch Reformed Church, and the continuance of the Service at the Grave adjoining the Women's Memorial will be arranged by him.

Friends will assemble at 3.50 p.m. at the Church where the Procession after the Church Service will be formed as follows:—

1. Mounted Burghers (preceded by Mounted Police).
2. Band.
3. Carriage with little girls.
4. General Hattingh and Staff (who will have the control of the Mounted Burghers).
5. Hearse drawn by six horses mounted by Police, and supported on both sides by Mounted Burghers and Mounted Police.
6. The Pall Bearers:—P. G. Steyn, Esq., M.P.C.; J. W. G. Steyn, Esq., M.L.A.; Everard Fichardt, Esq., M.L.A.; Revd. N. J. v. d. Merwe; Colin Fraser, Esq.; Gordon Fraser, Esq.
7. The Bearers:—Messrs. E. Maartens, M. v. d. Walt, Nico Kestell, J. H. Viljoen, C. F. de Jager, T. D. Potgieter.
8. Wagon with wreaths.
9. Carriages with Family.
10. Carriages for Delegates of Women's Associations.
11. Wagons with girls from the various Girls' Schools.
12. Representative of His Excellency the Governor-General and High Commissioner, Lord Buxton.
13. Ministers, Administrators, and Speakers.

14. Announced Delegates from Church and Public Bodies and Institutions.
15. Consular Representatives.
16. Judges, Speaker and Clerk House of Assembly, Members of Parliament, Members of the Executive Committees of the Provinces; Chairmen, Clerks and Members of Provincial Councils.
17. Ministers of the various Denominations.
18. The Mayor and Town Council of Bloemfontein and Representatives of Municipalities and Village Management Boards.
19. Officials and Military Officers; ex-Officials, and ex-Military Officers of the late Republics.
20. Chairmen and Members of the Committee of the Medical and Pharmacy Council, Representative Legal Associations, Educational Institutions, Chambers of Commerce, Agricultural and other Industrial Institutions, Charitable and Benevolent Institutions.
21. Professors, Rectors, Principals, Teachers, Students and Pupils of Educational Institutions.
22. Members of the Grey College Re-Unie and Past Students of the Grey College.
23. Friends and other interested persons.
24. Mounted Burghers will close the Procession.

The natives who have expressed the wish to attend the Ceremony are kindly requested to arrange their own Procession to the Monument, where space will be provided for them in its neighbourhood.

During the time that the Procession proceeds from the Church until the Monument is reached a salute will be fired by an Artillery Battery.

The Procession will proceed from the Church along Church Street to the Market Square, along Maitland Street westwards to the Monument of the late President Brand and thence along President Brand Street and Eunice Road to the top end of the latter Road. Arrived there, the Pall Bearers and Bearers will enter carriages which will be placed at their disposal. Other Mourners are requested to make use of their own conveyances, which must await them arranged along Park Road, which conveyances must proceed along the Show Grounds Road and through the Show Grounds to the Monument.

Special trains will run from the Railway Station to a point on the railway near the Monument—every 10 minutes from 3.15 p.m. to 4.5 p.m.—and the public not provided with carriages are kindly requested to avail themselves of this train service in order to attend the Solemn Interment at the Monument in good time.

After the ceremony special trains will convey the public back to the City.

The public must occupy the kopjes immediately adjoining, and to the west of, the Monument.

Mourners are requested to follow in the order appointed, four abreast.

Arrival at the Monument the Programme will be as follows:—

1. Choir and Public:—Psalm 146, verse 3 (under the conductorship of Professor P. K. de Villiers), during the singing of which the Women of South Africa will lay flowers on the coffin.

Zalig hij, die, in dit leven,
 Jakobs God ter hulpe heeft:
 Hij die, door den nood gedreven,
 Zich tot Hem om troost begeeft;
 Die zijn hoop, in 't hachelijkst lot,
 Vestigt op den Heer zijn God!

2. Choir:—"Zalig zijn de Doden"—Prof. P. K. de Villiers.
3. Bible Lesson:—1 Cor. 15, verses 50 to 58.
4. Addresses by:—The Rt. Hon. General L. Botha, His Honour President Reitz, The Hon. Gen. C. R. de Wet, The Hon. Judge-President J. de Villiers, The Revd. H. F. Schoon, The Hon. Senator C. G. Marais, The Hon. Gen. J. B. M. Hertzog.
5. Choir:—"Uren, Dagen, Maanden, Jaren"—Prof. P. K. de Villiers.
6. Prayer by the Revd. W. Postma.
7. The laying of the Free State Flag on the Coffin by girls.
8. The Interment.
9. Liberation of pigeons by little girls.
10. Hymn:—Psalm 100, verse 4.
 Want goedertieren is de Heer!
 Zijn goedheid eindigt nimmermeer;
 Zijn trouw en waarheid houdt haar kracht.
 Tot in het laatste nageslacht.
11. Benediction by the Revd. D. S. Botha.
12. Firing of Farewell Salute by Burghers.
13. The Last Post.

The Committee:—A. M. N. DE VILLIERS, Prov. Sec.;
 W. J. C. BREBNER; H. F. D. PAPENFUS;
 R. A. GREGOROWSKI, Secretary.

Auxiliary Committee:—C. G. FICHARDT, Esq., M.I.A.,
 Chairman; P. U. FISCHER, Esq., Vice-Chairman;
 J. S. BOTHA, Esq., J. A. HAARHOFF,
 Esq.; Mrs. C. G. FICHARDT, Mrs. P. U.
 FISCHER.

Genootskap Oud-Pretoria
(Gestig: 22 Maart 1948)

Ons doel: Om te waak oor die
geskiedenis van ons stad en distrik.

Old Pretoria Society
(Founded: 22 March, 1948)

Our aim: To preserve the past for the
future of our city and district.

BESTUUR / EXECUTIVE COMMITTEE

Voorsitter Chairman	Dr C.J.P. Jooste p/a Teknikon, Kerkstraat-oos Pretoria H: 70-5600 W: 48-3811 PLEKNAME & TOERE
Onder voorsitter Vice-Chairman	Dr N.A. Coetzee Julius Jeppestraat 246 Waterkloof, Pretoria 0181 H: 78-3142 W: 2-9971/339
Sekretaresse Secretary	Mev. M.L. Willmer Mrs Buffelsweg 25 Rietondale, Pretoria H: 70-3052 W: 74-9111/3734
Penningmeester	Mnr A. Jansen Mr Posbus 23290 Innesdale Pretoria 0031 H: 47-5838 W: 70-6456/70-8992
Argivaris Archivist	Mnr A.G. Oberholster Mr Instituut vir Geskiedenis Navorsing R.G.N. Pte Sak X41, Pretoria H: 47-1633 W: 48-3944/190
Redakteur Pretoriana Editor Pretoriana	Dr N.A. Coetzee

**BYKOMENDE LEDE
OTHER MEMBERS**

Mnr/Mr T.E. Andrews & Mev./Mrs M. Andrews Douglasstraat 41, Colbyn 0083 H: 74-6250 PLEKNAME, NUUSBRIEF, TOERE
Mnr/Mr M. Emms Posbus 1522 Pretoria W: 419-1052 SKAKELBEAMPTTE
Mnr/Mr W.J. Punt Posbus 27090, Sunnyside Pretoria 0132 H: 78-4886 W: 41-4311/119
Mnr/Mr J.A.M. Ebersohn Estantia 23, Queenswood Pretoria 0186 H: 49-8415 W: 2-8540
Dr F.J. du Toit Spies Dougallstraat 191 Muckleneuk, Pretoria 0002 H: 44-9254 NAVORSING
Mnr/Mr C.F.T. Hendrikz Posbus 3280, Pretoria H: 57-3938 SKOOLTUINE, BEGRAFPLAAS
Mej./Miss E. Wellman Rietboklaan 55 Monument Park, Pretoria H: 78-4773 W: 48-1881/132, 450 ASSISTENTSEKRETARESSE

**VERTEENWOORDIGERS STADSRAAD
REPRESENTATIVES CITY COUNCIL**

Councillor/Raadslid J.H. Visse — Burgemeester/Mayor
Councillor/Raadslid S.C.J. v.ensburg

